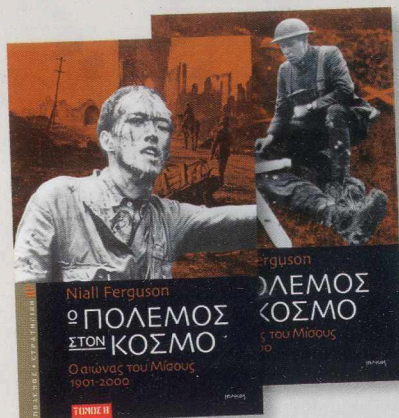

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ

Niall Ferguson
Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΣΤΟΝ ΚΟΣΜΟ

Ο αιώνας του Μίσους - 1901-2000

Από τα γκουλάγκ της σιβηρικής στέπας στα ναζιστικά στρατόπεδα εξόντωσης των πεδιάδων της Πολωνίας, από τους δρόμους του Σεράγεβου στις αμμουδιές της ιαπωνικής Οκινάουα, από τις αποβάθρες της φλεγόμενης Σμύρνης στα πεδία θανάτου των Ερυθρών Χμερ της Καμπότζης. Όλες οι τραγικές στιγμές του 20^{ου} αιώνα.

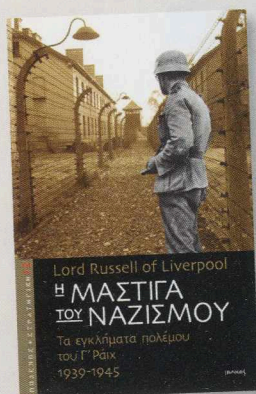
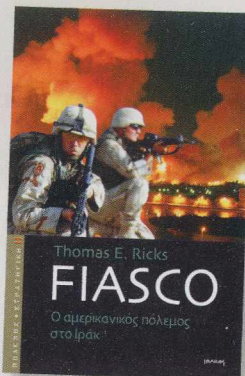
Σελίδες 1216 (2 τόμοι) / Τιμή 49,50 € / ISBN 978-960-426-473-5

Thomas E. Ricks
FIASCO

Ο αμερικανικός πόλεμος στο Ιράκ

Εξαιρετικά πλούσιο σε στοιχεία, πληροφορίες και γεγονότα, το βιβλίο του βραβευμένου T. Ricks, μας βοηθά καιρία να κατανοήσουμε τα εγκληματικά λάθη και τις παραλείψεις της αμερικανικής πολιτικής και στρατιωτικής ηγεσίας, σε ανώτατο επίπεδο. Best-seller.

Σελίδες 848 / Τιμή 30,00 € / ISBN 978-960-426-456-8

Lord Russell of Liverpool
Η ΜΑΣΤΙΓΑ ΤΟΥ ΝΑΖΙΣΜΟΥ

Τα εγκλήματα πολέμου του Γ΄ Ράιχ - 1939-1945

Κλασικό έργο που αποτελεί το πιο σφοδρό «κατηγορώ» ενάντια στο ιδεολόγημα του Ναζισμού και τις εγκληματικές πράξεις των οπαδών του. Με βιβλιογραφικό επίμετρο για τα ναζιστικά εγκλήματα στην Ελλάδα.

Σελίδες 352 / Τιμή 20,00 € / ISBN 978-960-426-455-1

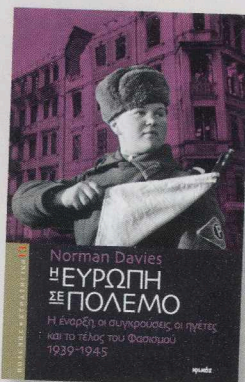
Norman Davies

Η ΕΥΡΩΠΗ ΣΕ ΠΟΛΕΜΟ

Η έναρξη, οι συγκρούσεις, οι ηγέτες και το τέλος του Φασισμού - 1939-1945

Μια πρωτοποριακή ιστορική έρευνα του πολύνεκρου Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου, με κύριο πλαίσιο και φόντο τον αγώνα μεταξύ των δύο περισσότερο ολοκληρωτικών καθεστώτων του 20^{ου} αιώνα: Του Ναζισμού και του Σταλινισμού.

Σελίδες 816 / Τιμή 28,00 € / ISBN 978-960-426-464-3

Wolf T. Zoeff
WAFEN SS ΚΑΙ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ «NORDWIND»

Μήνες από τη γερμανική αντεπίθεση στο Δυτικό Μέτωπο - 1945

Ένας εξαιρετικά σκληροτράχηλος μαχητής αξιωματικός των Waffen SS, γράφει ένα χρονικό του πολέμου όπως τον βίωσε ο ίδιος και η επίλεκτη μονάδα του, της 6ης Ορεινής Μεραρχίας SS «Nord».

Σελίδες 512 / Τιμή 23,00 € / ISBN 978-960-426-480-3

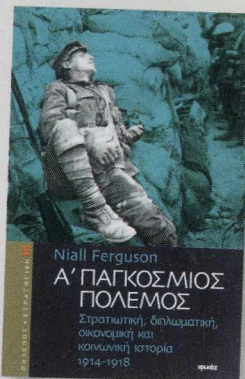
Niall Ferguson

Α΄ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

Στρατιωτική, διπλωματική, οικονομική και κοινωνική ιστορία - 1914-1918

Ένα σαγηνευτικό κείμενο που με μεγάλη ευρηματικότητα και παρατηρητικότητα εξετάζει όλες τις στρατιωτικές, διπλωματικές, κοινωνικές και οικονομικές συνέπειες του Α΄ Παγκόσμιου Πολέμου.

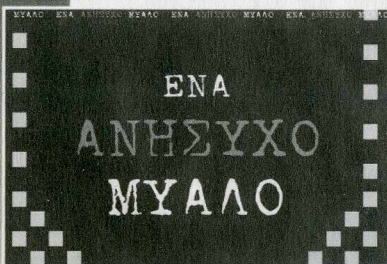
Σελίδες 880 / Τιμή 32,00 € / ISBN 978-960-426-458-2

UNIVERSITY STUDIO PRESS

Εκδόσεις Επιστημονικών Βιβλίων & Περιοδικών

Kay Redfield Jamison

| Επεξεργασία: Γρηγόρης Λαυρεντιάδης | Μετάφραση: Υβόσκη Δεληγιάννη |

UNIVERSITY STUDIO PRESS

σχ. 14 x 21, σελ. 246, Τιμή: € 14,00

Αυτοβιογραφικό κείμενο όπου η συγγραφέας —καθηγήτρια Ψυχιατρικής— αποτυπώνει με ειλικρίνεια, ζωντάνια και σοφία το θέμα της μανιοκατάθλιψης από τη σκοπιά και του θεραπευτή και του θεραπευόμενου.

ΕΠΕΡ ΣΥΣΤΗΜΑΤΩΝ 3 ΕΠΕΡ ΣΥΣΤΗΜΑΤΩΝ

Arist von Schlippe
Jochen Schweitzer

ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟ ΤΗΣ ΣΥΣΤΗΜΙΚΗΣ ΘΕΡΑΠΕΙΑΣ ΚΑΙ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗΣ

Μετάφραση: Ευτυχία Μισιάκη
Επιμέλεια: Βαγγέλια Ιωαννίδου

UNIVERSITY STUDIO PRESS

σχ. 17 x 24, σελ. 380, Τιμή: € 28,00

Το βιβλίο αυτό εξοικειώνει τον αναγνώστη με τη συστημική προσέγγιση τόσο σε θεωρητικό όσο και σε πρακτικό επίπεδο. Παρουσιάζονται με ολοκληρωμένο τρόπο τα θεωρητικά μοντέλα, η μεθοδολογία και τα πεδία εφαρμογής της συστημικής θεραπείας.

ΔΙΑΔΡΟΜΕΣ ΚΑΙ ΚΟΜΒΟΙ ΕΜΠΟΡΙΟΥ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΣΤΑ ΒΑΛΚΑΝΙΑ

Ελένη Γ. Γαβρό

Βουκουρεστί
Βρατία
Γαλάτσι
Κωνσταντία
ΚΡΑΣΙΝ
Μπρασόβ
Σιμπιου
Τιφλίδα
Τουλούσα
Τυρναβόβου

Εμπορικοί Σταθμοί των Ελλήνων στη Ρουμανία

Αναδείξη και προβολή του πολιτισμικού μνημειακού αποθεματός του Μειζονος Ελληνισμού

σχ. 21 x 29, σελ. 764, Τιμή: € 95,00

Η έκδοση παρουσιάζει 189 κτίρια και αρχιτεκτονικά συγκροτήματα, τα οποία σχετίζονται με την οικονομική και κοινωνική δραστηριότητα των Ελλήνων σε οκτώ αντιπροσωπευτικές πόλεις της Ρουμανίας.

Πάνος Τσολάκης

Οθωμανικά διοικητήρια στον ελλαδικό χώρο

1850 - 1912

σχ. 21 x 29, σελ. 206, Τιμή: € 33,00

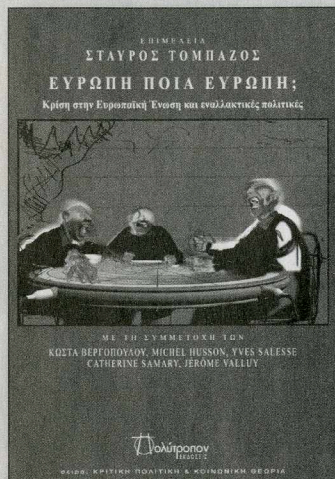
Στην παρούσα μελέτη καταγράφονται 35 οθωμανικά διοικητήρια, που χτίστηκαν από το 1850 έως το 1912, σε πόλεις που τότε ήταν διοικητικές έδρες των τουρκοκρατούμενων ακόμη περιοχών του ελλαδικού χώρου.

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ: Αρμενοπούλου 32, 546 35 • Τηλ. 2310 208731, 209837 • Fax 2310 216647 • E-mail: info@universitystudiopress.gr
ΑΘΗΝΑ: ΣΤΟΑ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ - Πεσμαζόγλου 5, 105 64 • Τηλ. & Fax 210 3211097

Ηλεκτρονικό Βιβλιοπωλείο: www.universitystudiopress.gr

Σταύρος Τομπάζος
ΕΥΡΩΠΗ ΠΟΙΑ ΕΥΡΩΠΗ;

Κρίση στην Ευρωπαϊκή Ένωση και εναλλακτικές πολιτικές

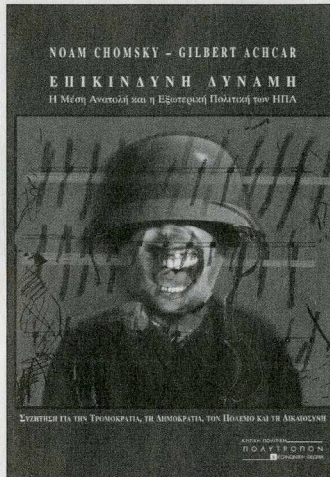

Το έργο αποτελεί μια διεπιστημονική, κριτική ανάλυση της πολιτικής και ηθικής κρίσης που συγκλονίζει σήμερα την Ε.Ε. και διερευνά τους όρους υπέρβασής της. Ασκει κριτική στις οικονομικές πολιτικές της Ε.Ε. που, αντί να περιορίζουν τις κοινωνικές ανισότητες στο εσωτερικό των κρατών-μελών και να ευνοούν την πραγματική σύγκλισή τους, θέτουν

σε ανταγωνισμό τα συστήματα κοινωνικής προστασίας με αποτέλεσμα να παρατηρείται όξυνση και διαιώνιση της επισφάλειας, της ανεργίας και της φτώχειας και απόκλιση των βιοτικών επιπέδων των λαών της Ευρώπης.

Noam Chomsky – Gilbert Achcar
ΕΠΙΚΙΝΔΥΝΗ ΔΥΝΑΜΗ

Η Μέση Ανατολή και η Εξωτερική Πολιτική των ΗΠΑ

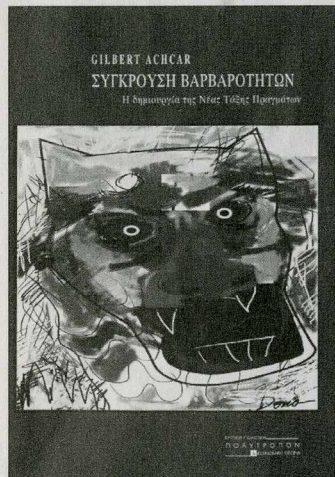
Συζήτηση για την τρομοκρατία, τη δημοκρατία, τον πόλεμο και τη δικαιοσύνη.

Ο περιώνυμος επικριτής της εξωτερικής πολιτικής των ΗΠΑ και ένας από τους πλέον αναγνωρισμένους εμπειρογνώμονες για την Μέση Ανατολή συναντώνται στο πρώτο κοινό τους βιβλίο, σε μια επίκαιρη και οξυδερκή ανάλυση της εσωτερικής

δυναμικής της περιοχής και του ρόλου των ΗΠΑ. Μια εξαιρετική πραγματεία στα σύνθετα ζητήματα που σχετίζονται με τη Μέση Ανατολή, υπό το πρίσμα της ειρήνης και της δικαιοσύνης.

Gilbert Achcar
ΣΥΓΚΡΟΥΣΗ ΒΑΡΒΑΡΟΤΗΤΩΝ

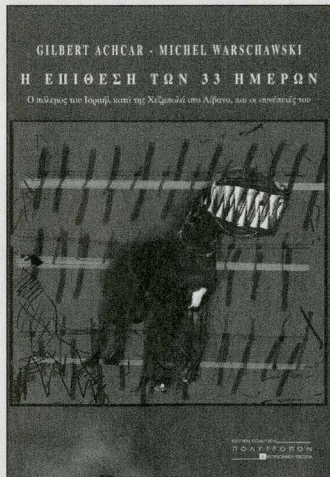
Η Δημιουργία της Νέας Πράξης Πραγμάτων

Λονδίνο: 7η Ιουλίου 2005
Νέα Υόρκη:
11η Σεπτεμβρίου 2001.
Οι συγκρούσεις των οποίων είμαστε μάρτυρες δεν αντιπαραθέτουν πολιτισμούς, αλλά τις σκοτεινές πλευρές τους. Πρόκειται για συγκρούσεις "Βαρβαροτήτων" και όχι "Πολιτισμών", όπου ο κύριος ένοχος παραμένει ο ισχυρότερος.

Gilbert Achcar - Michel Warschawski
Η ΕΠΙΘΕΣΗ ΤΩΝ 33 ΗΜΕΡΩΝ

Ο πόλεμος του Ισραήλ κατά της Χεζμπολά στο Λίβανο, και οι συνέπειές του

Το βιβλίο ανατέμνει το πολιτικό υπόβαθρο πίσω από τις πρόσφατες ενέργειες του Ισραήλ, την επίδραση των επιδρομών του Ισραήλ στο Λίβανο και τις επιπτώσεις στο λιβανικό πληθυσμό, καθώς και τις συνέπειες του πολέμου στην πολιτεία και την κοινωνία του Ισραήλ.

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ
Μηνιαία Έπιθεώρηση
Φεβρουάριος 2008
τεύχος 163 • 5 €

ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ

Έλλάδα

Έτήσια (12 τεύχη): 40 €

Έξαμηνιαία (6 τεύχη): 20 €

Φοιτητική (12 τεύχη): 30 €

Όργανισμοί, τράπεζες κλπ.: 60 €

Ευρώπη, Κύπρος

Έτήσια (12 τεύχη): 60 €

Άλλες χώρες

Έτήσια (12 τεύχη): 70 €

Τραπεζικός Λογαριασμός:

*Άγγελος Έλεφάντης

Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος

υποκ. 132 αριθ. λογαριασμού

401740-48 (παρακαλούμε να

αναγράφεται τό όνομα του

καταθέτη)

ή

μέ ταχυδρομική έπιταγή

στή διεύθυνση του περιοδικού

Γιά τούς συνδρομητές

του έξωτερικού:

IBAN: GR06 0110 1320 0000 1324

0174 048

SWIFT CODE (BIC): ETHNGRAA

ΕΚΔΟΤΗΣ - ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ

*Άγγελος Έλεφάντης

Ζωναρά 10, Αθήνα 11472

τηλ. 210-6470079 &

fax: 210-6470696

e-mail: poliths@otenet.gr

Κωδικός: 1572

Εκτύπωση: Δεκάλογος Ε.Π.Ε.

Άγαθίου 3,

Αθήνα

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

Γιώργος Σταθάκης, Η πολιτική οικονομία
των άμνοσεριφίων 7
Γιάννης Παπαθεοδώρου, Φράουλες και αίμα 9

Άντώνης Μανιτάκης. «Βραβείο Έξαιρετης Πανεπιστημιακής Διδασκαλίας»

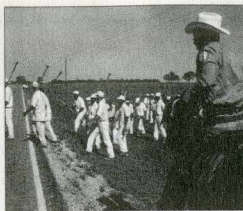
Άντώνης Μανιτάκης, Τί τό κύριον
της πολιτείας έστιν 11
Γρηγόρης Σηφάκης, Άντώνης Μανιτάκης:
Συνοπτική παρουσίαση 18

Γιάννης Σκαλιδάκης, Η Αθήνα ενάντια
στην ύπαιθρο. Η έκστρατεία των Ταγμάτων
Άσφαλείας από την Αθήνα στην Ευβοια 23
Τάσος Σακελλαρόπουλος, «Οι Λησταί στα
πρόθυρα των Αθηνών». Διάλογος μεταξύ
1870 και 1952: παραδοσιακές άξίες, πολιτικές
συγκρούσεις και δημόσιο κύρος 29
Μαζιάρ Έτεμαντί, Άπολογία στους
φανατικούς; Στοχασμοί για τό ζήτημα
των σκίτσων του Μωάμεθ 35
Μίλτος Καρκαζής, Ό Σολωμός για την
έθνική γλώσσα 43

Άπό τίς τελευταίες εκδόσεις 48

Έξώφυλλο: Καζιμίρ Μάλεβιτς, Ένας Έγγλέζος στην Μόσχα,
1914.

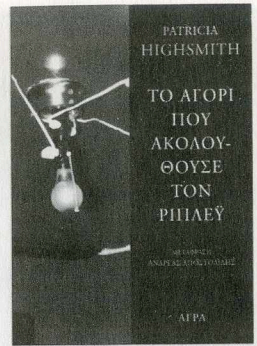

ANGELA Y. DAVIS
ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΧΩΡΙΣ ΔΕΣΜΑ
 ΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ, ΨΥΛΑΚΕΣ
 ΚΑΙ Η ΑΝΕΚΠΑΙΡΩΣΤΗ ΚΑΤΑΡΓΗΣΗ ΤΗΣ ΔΟΥΛΕΙΑΣ
 ΣΥΖΗΤΗΣΕΙΣ ΜΕ ΤΟΝ EDUARDO MENDETA

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΓΡΑ

<http://www.agra.gr>

PATRICIA
 HIGHSMITH
 ΤΟ ΔΙΟΡΙ
 ΠΟΥ
 ΑΚΟΛΟΥ-
 ΘΟΥΣΕ
 ΤΟΝ
 ΡΗΠΛΕΥ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ
 ΑΝΔΡΕΑΣ ΛΑΜΠΡΟΠΟΥΛΟΣ

ΑΓΡΑ

ΝΙΚΟΣ ΚΑΤΖΗΝΙΚΟΛΑΟΥ
 'Ό Γκρέκο στη μεγάλη άθων

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΓΡΑ

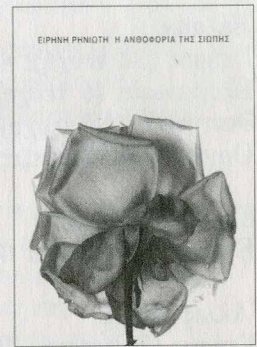

ΕΛΕΝ ΠΑΠΑ
 ΑΡΧΑΙΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ
 ΣΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΟΥ ΜΑΡΕ

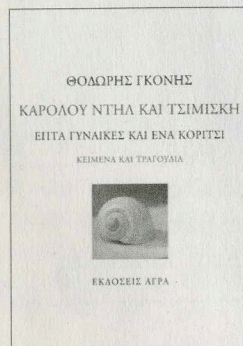
HENRI MICHAUX
 'Όνειροπόλυντας με άφορη
 αινιγματικές ζωγραφιές

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ-ΕΠΙΠΕΡΟΣ: ΜΙΣΣΙ ΒΕΝΗ
 ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΓΡΑ

ΕΙΡΗΝΗ ΡΗΜΟΤΗ Η ΑΝΘΡΩΠΟΤΗ ΤΗΣ ΣΙΩΠΗΣ

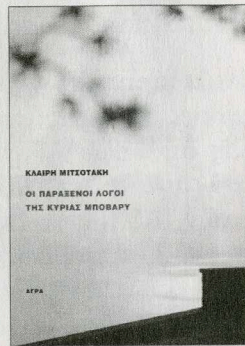

ΘΩΔΩΡΗΣ ΓΚΟΝΗΣ
 ΚΑΡΟΛΟΥ ΝΤΗΑ ΚΑΙ ΤΣΙΜΙΣΚΗ
 ΕΠΤΑ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΚΑΙ ΕΝΑ ΚΟΡΙΤΣΙ

ΚΕΙΜΕΝΑ ΚΑΙ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ

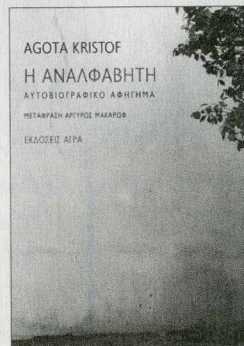

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΓΡΑ

ΚΛΑΡΗ ΜΙΤΩΤΑΚΗ
 ΟΙ ΠΑΡΑΞΕΝΟΙ ΛΟΓΟΙ
 ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΣ ΜΠΟΒΑΡΥ

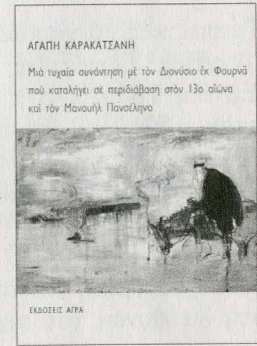
ΑΓΡΑ

ΑΓΟΤΑ ΚΡΙΣΤΟΦ
 Η ΑΝΑΛΦΑΒΗΤΗ

ΑΥΤΟΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΑΦΗΓΗΜΑ
 ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΑΡΧΗΤΟΣ ΗΛΙΑΚΟΣ

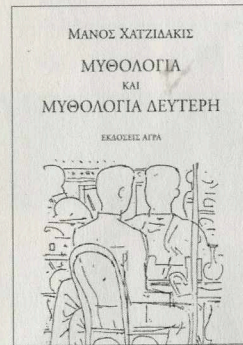
ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΓΡΑ

ΑΓΑΘΗ ΚΑΡΑΚΑΤΣΑΝΗ

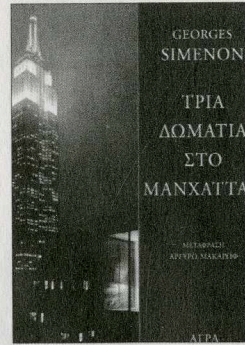
Μια τυχαία συνάντηση με τον Διονύσιο εκ Φουρδά που καταλήγει σε περιπέτεια στον 13ο αιώνα και τον Μανουήλ Πλανοδήγο

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΓΡΑ

ΜΑΝΟΣ ΧΑΤΖΙΔΑΚΗΣ
 ΜΥΘΟΛΟΓΙΑ
 ΚΑΙ
 ΜΥΘΟΛΟΓΙΑ ΔΕΥΤΕΡΗ

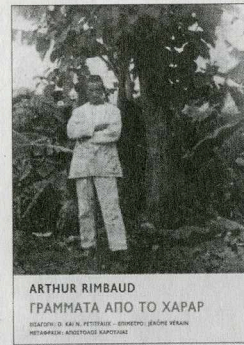
ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΓΡΑ

GEORGES
 SIMENON
 ΤΡΙΑ
 ΔΩΜΑΤΙΑ
 ΣΤΟ
 ΜΑΝΧΑΤΤΑ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ
 ΑΓΓΥΡΟ ΜΑΚΑΡΙΟΥ

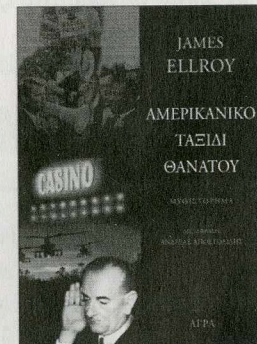
ΑΓΡΑ

ARTHUR RIMBAUD
 ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΟ ΧΑΡΑΡ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ: Δ. ΚΑΝ. ΚΡΕΤΣΙΔΗΣ - ΕΠΙΠΕΡΟΣ: ΕΛΕΝΗ ΚΕΛΑΝ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ: ΑΝΔΡΕΑΣ ΚΑΡΤΩΝΑΣ

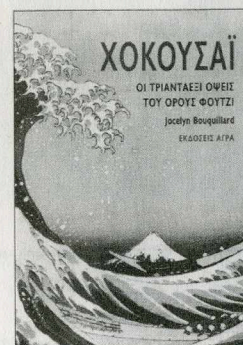

JAMES
 ELLROY

ΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΟ
 ΤΑΞΙΔΙ
 ΘΑΝΑΤΟΥ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ
 ΑΝΔΡΕΑΣ ΚΑΡΤΩΝΑΣ

ΑΓΡΑ

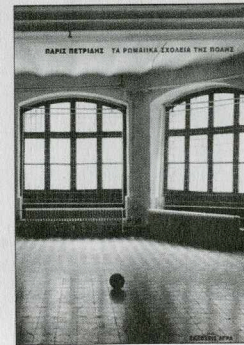
ΧΟΚΟΥΣΑΪ
 ΟΙ ΤΡΙΑΝΤΑΞΕΪ ΩΦΕΙΣ
 ΤΟΥ ΟΡΟΥΣ ΦΟΥΤΣΙ
 Jocelyn Bouquillard
 ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΓΡΑ

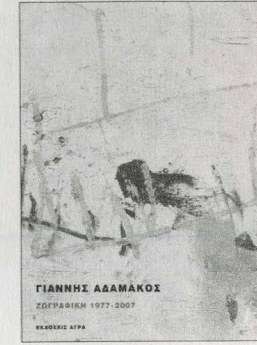
Η ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑ
 ΤΟΥ ΠΑΠΑΪΩΑΝΝΟΥ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ: ΑΝΔΡΕΑΣ ΚΑΡΤΩΝΑΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΓΡΑ

ΠΑΡΙΣ ΠΕΤΡΙΑΚΗΣ ΤΑ ΡΩΜΑΪΚΑ ΣΧΟΛΙΑ ΤΗΣ ΡΩΜΗΣ

ΓΙΑΝΝΗΣ ΑΔΑΜΑΚΟΣ
 ΣΧΕΓΡΑΦΙΜΑ 1977-2007
 ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΓΡΑ

Ἡ πολιτική οἰκονομία τῶν ἀμνοεριφίων

Κάθε Πάσχα ἐπαναλαμβάνεται ἓνα ἰδιότυπο τηλεοπτικό δράμα γύρω ἀπό τήν τιμή τῶν ἀρνιῶν καί τῶν κατσικιῶν. Ἀπό τή μιά πλευρά εἶναι οἱ παραγωγοί κτηνοτρόφοι, πού δικαιολογημένα διεκδικοῦν μιά «δίκαιη τιμή» (6,5 μέ 7 εὐρώ ἔναντι τῶν 5 μέ 5,5 πού λαμβάνουν). Ἀπό τήν ἄλλη εἶναι οἱ καταναλωτές, πού ἐνδιαφέρονται γιά μιά «λογική» τιμή. Φέτος, ἡ τιμή θά εἶναι λίγο μεγαλύτερη ἀπό πέρυσι (γύρω στά 10 μέ 12 εὐρώ). Στή μέση εἶναι οἱ μεσαζόντες: χονδρέμποροι, σφαγεῖα, τοπικοί ἔμποροι καί κρεοπῶλες. Οἱ κτηνοτρόφοι ἐκτιμοῦν ὅτι τό ἐμπόριο κερδίζει πολλά μέ τόν διπλασιασμό τῆς τιμῆς. Τέλος ἡ κυβέρνηση ἐπιτηρεῖ τήν ὀμαλή ἀπορρόφηση τῆς ἀκριβότερης ἐγχώριας παραγωγῆς καί τήν ὀμαλή ροή τῶν φτηνότερων εἰσαγωγῶν.

Τό ἐπιχείρημα περί μεσαζόντων εἶναι σωστό, ἀλλά λίγο προβληματικό. Ἡ ὑποκατάσταση τῶν μεσαζόντων, θεωρητικά καί πρακτικά, γίνεται μέ δύο τρόπους: μέσω τῶν συνεταιρισμῶν καί μέσω τῶν σουπερμάρκετ. Καί οἱ δύο τρόποι εἶναι δόκιμοι καί ἔχουν λειτουργήσει πρακτικά ἐπί δεκαετίες. Στήν μεταπολεμική Ἑλλάδα, παλαιότερα δόκιμη ἦταν ἡ λύση τῶν συνεταιρισμῶν· μετά, δυστυχῶς, εἶναι μόνο τῶν σουπερμάρκετ. Τόσο πρῖν, ὅσο καί μετά, τό παραδοσιακό ἐμπορικό δίκτυο εἶναι πῶς δαπανηρό. Τό κρέας στόν κρεοπῶλη τῆς γειτονιάς εἶναι ἀκριβότερο ἀπό ὅ,τι στό σουπερμάρκετ. Οἱ πῶς πολλοί «ἐμπιστευόμαστε» τόν κρεοπῶλη, γνωρίζοντας ὅτι εἶναι πῶς ἀκριβός.

Ὅπως εἶναι γνωστό, ἡ ἐγχώρια παραγωγή φθάνει μόλις στό 25% τῆς κατανάλωσης καί εἶναι ἐπιδοτούμενη ἀπό τήν Ε.Ε., συχνά μέ πλασματικό τρόπο. Τό 75% εἶναι εἰσαγόμενα. Ἡ κατανάλωση φυσικά δέν γίνεται πλέον τό Πάσχα. Ἡ μέση κατανάλωση κρέατος ἀνά νοικοκυριό προσεγγίζει τίς 200 μέρες τόν χρόνο, καί ἀπό αὐτές περίπου οἱ 50 ἀφοροῦν τή συμπαθή τάξη τῶν ἀμνοεριφίων. Σήμερα ἡ ὑπερκατανάλωση κρέατος εἶναι τέτοια, πού σύσσωμη ἡ ἰατρική κοινότητα ζητᾷ τήν περικοπή του. Συνεπῶς ὁ συμβολισμός τοῦ Πάσχα ἔχει ἀπό καιρό ξεπεραστεῖ. Γιατί λοιπόν ἀσχολιόμαστε τό Πάσχα μέ αὐτό;

Πρῶτον, εἶναι ἡ πῶς κατάλληλη περίοδος γιά τήν ἀπορρόφηση τῆς ἐγχώριας παραγωγῆς. Ἡ περιοδικότητα τοῦ συγκεκριμένου κλάδου θέλει τήν ἄνοιξη νά κορυφώνεται ἡ παραγωγή καί τήν ἴδια περίοδο κορυφώνεται καί ἡ ζήτηση, κάτι πού ἐδράζεται στά προαστικά ἀγροτικά ἤθη καί ἔθιμα.

Δεύτερον, τά τηλεοπτικά ΜΜΕ τό βρίσκουν ὡς προσφιλέθ θέμα μιά καί ἡ ταύτιση τοῦ Πάσχα μέ τά ἀμνοεριφία ὑποκινεῖ τό παραδοσιακό ἐθιμικό τῶν Ἑλλήνων. Ταυτόχρονα, ἐνδείκνυται γιά τήν ἐξαπόλυση ἑνός ἀπό τά συνήθη

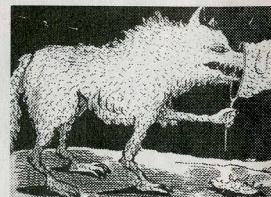

φοβικά μπαράζ πού χαρακτηρίζουν τόν τηλεοπτικό λόγο. Ἡ διαφορά στήν τιμή κατά 1 ἢ 2 εὐρώ συγκροτεῖ ἕνα προνομιακό πεδίο ἐνασχόλησης στίς πραινές «λαϊκές» ἐκπομπές καί στά βραδινά δελτία εἰδήσεων. Πρόκειται γιά τήν ἄρθρωση ἑνός πολιτικοῦ λόγου πού περιλαμβάνει καταγγελίες γιά τίς ἀμέλειες τῆς κυβέρνησης καί γιά τή διπλή ζημιά σέ παραγωγούς καί καταναλωτές, χάριν τῶν συμφερόντων τῶν κρυμμένων καί ἀπρόσωπων τάξεων τῶν μεσαζόντων. Ἡ ἀόρατη αὐτή τάξη εἶναι εὐκολο νά κατηγορηθεῖ καί ταυτόχρονα ἀνασύρει πολλαπλές ἱστορικές μνήμες ὡς τό ἀπόλυτο σύμβολο τοῦ «κακοῦ».

Τό κρέας στήν σύγχρονη κατανάλωση εἶναι τόσο στρατηγικῆς σημασίας πού τά κεντρικά δελτία εἰδήσεων ἔχουν μετατρέψει τόν πρόεδρο τῶν κρεοπωλῶν τῆς δημοτικῆς ἀγορᾶς σέ εἰδήμονα οἰκονομολόγο. Αὐξάνει ὁ ὑπουργός Οἰκονομίας κατά μία μονάδα τόν ΦΠΑ καί, ἀντί νά ἐμφανιστεῖ κάποιος εἰδικός οἰκονομολόγος, ἐμφανίζεται ὁ πρόεδρος πού μέ περισσή σοφία λέει ὅτι ἡ αὐξηση τοῦ ΦΠΑ κατά μία μονάδα σημαίνει (μετράει τούς μεσάζοντες καί προσθέτει) αὐξηση κατά 10% (ὑπενθυμίζω ὅτι πρόκειται γιά κυλιόμενο καί ὄχι προστιθέμενο φόρο). Μπορεῖ νά αὐτοκτονοῦν μαζικά οἱ οἰκονομολόγοι, ἀλλά ἡ «εἰδηση» βγαίνει.

Αὐτοῦ τοῦ τύπου οἱ διακανονισμοί ἀποδίδουν πρωταρχική σημασία στήν εἰκονική ἀναπαράσταση τῆς οἰκονομίας, στή δημιουργία ἑνός αὐτόνομου πεδίου λόγου, πού ἀποτρέπει κάθε οὐσιαστική συζήτηση κάποιου προβλήματος ἢ ἀκόμα περισσότερο τήν ἐπίλυση του. Οἱ παραγωγοί, ἀποδυναμωμένοι στή διαπραγματευτική διαδικασία, γνωρίζουν ὅτι τηλεοπτικά μποροῦν νά ἐγείρουν τίς ἐνστάσεις τους μόνο στή συγκριμένη περίοδο. Οἱ χονδρέμποροι περιμένουν νά περάσει ἡ μπόρα καί ἐμπλέκονται σέ καθυσηχαστικές συζητήσεις μέ τόν ἀρμόδιο ὑφυπουργό. Οἱ καταναλωτές διατηροῦν τίς παραδοσιακές καταναλωτικές τους συνήθειες. Ταυτόχρονα παρακολουθοῦν μία ἀκόμα «εἰκονική» συζήτηση πού γνωρίζουν ὅτι δέν ἔχει πραγματικό διακύβευμα. Ὅσοι θέλουν νά κλέψουν τό σύστημα, «ἐλληνοποιοῦν» τίς εἰσαγωγές καί κερδίζουν κάτι παραπάνω.

Τά ἀρνάκια καί τά κατσίκια τά ἀγνοοῦν ὅλα αὐτά. Ἐξάλλου, ὅπως ἔχει ἐπισημάνει ὁ Μάρξ κατά τήν ἀνάλυση τοῦ ἐμπορεύματος, τό γεγονός ὅτι εἶναι θρώσιμα ἀπό τόν ἄνθρωπο δέν ἀποτελεῖ ἀντικειμενική ιδιότητα τῶν ἐρηφίων, ἀλλά ἐπίκτητη ιδιότητα, καί ἔτσι μετατρέπονται σέ ἐμπορεύματα μέ τιμή. Σήμερα, ἕνα πιάο περίπλοκο σύστημα ἀφορᾶ στή διαχείριση τῆς συμβολικῆς κατανάλωσης καί τίς πολιτικές ἀναπαραστάσεις. Τά ἀμνοερίφια εἶναι ἀδύνατο φυσικά νά τά ἀντιληφθοῦν ὅλα αὐτά, ἄν καί σέ αὐτή τήν περίπτωσιν μᾶλλον θά ἀποροῦσαν μέ τόν τρόπο πού οἱ «λογικοί» ἄνθρωποι διαχειρίζονται τίς πολλαπλές «κατασκευασμένες» ιδιότητές τους.

Γιῶργος Σταθάκης

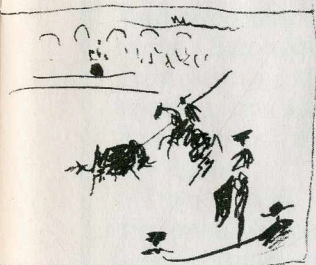

Φράουλες καί αἷμα

Ἡ μέρα τοῦ Σαββάτου (19.4.2008) στή Νέα Μανωλάδα Ἡλείας δέν ἦταν μιά συνηθισμένη μέρα. Ἀλλοδαποί ἐργάτες, πού δουλεύουν μαῦρα μεροκάματα στά χωράφια μέ τίς φράουλες ἀπέκλεισαν τόν κεντρικό δρόμο τοῦ χωριοῦ. Τήν Κυριακή δέν πῆγαν στή δουλειά, διεκδικώντας μιά στοιχειώδη αὔξηση. Ἀποτέλεσμα: τέσσερα μέλη τοῦ ΠΑΜΕ, καθώς καί δημοσιογράφοι ἀπό τά ΜΜΕ πού κάλυπταν τό γεγονός, τραυματίστηκαν, ἐκβιάστηκαν καί προπηλακίστηκαν, ἀπό ἀγανακτισμένους φραουλοπαραγωγούς, πού τούς θεώρησαν ὑπεύθυνους γιά τήν ἀπεργία τῶν μεταναστῶν, καθώς καί γιά τό σπάσιμο τῆς σιωπῆς· μιᾶς σιωπῆς πού ἤξερε νά κρύβει καλά τήν ἀθλιότητα τῆς ἐκμετάλλευσης 2.500 δουλοπαροίκων. Τό ρεπορτάζ δύο μεγάλων καί διαμετρικά ἀντίθετων ἰδεολογικά ἐφημερίδων (Ἐλεύθερος Τύπος, Ἐλευθεροτυπία) κάνει λόγο γιά «τσιφλικάδες σωματέμπορους, καί μαφιόζους» πού δροῦν στήν περιοχή. Μάθαμε ἐπίσης γιά μπλόκα τῶν παραγωγῶν σέ δημόσιους ἐπαρχιακούς δρόμους, γιά μαῦρα (ἀγροτικά) ἀμάξια πολυτελείας πού περιπολοῦν ὅλη μέρα, γιά ἀπειλητικά τηλεφωνήματα, γιά συμβόλαια θανάτου μέ δύο χιλιάδες εὐρώ, γιά «προστασίες» πού φτάνουν περίπου στά μισά τοῦ καθημερινοῦ μεροκάματου.

Γιά «θερμοκήπιο σκλάβων» ἔκανε λόγο, μετά τούς καθυστερημένους ἐλέγχους, ἡ κυβέρνηση παραπέμποντας τό θέμα στήν Ἐπιθεώρηση Ἐργασίας καί στή Διεύθυνση Ὑγείας. Ἀπ' ὅ,τι φαίνεται μᾶλλον θά ἐπέμβει καί ὁ εἰσαγγελέας. Ὅλα δείχνουν πώς δέν θά ἀσκηθοῦν διώξεις ἀπέναντι στούς φρουτοπαραγωγούς ἀλλά τό θέμα θά λυθεῖ μέ μιά καινούργια ἐπιχείρηση «σκούπα» γιά νά καθαρίσει, ἐπιτέλους, ἡ περιοχή ἀπό τούς ἐνοχλητικούς μετανάστες. Ὅσοι κατάλαβαν τί τούς περιμένει ἔχουν ἤδη ἀρχίσει νά τά «γυρνᾶνε». Λένε πώς δέν ὑπάρχει καί μεγάλο πρόβλημα μέ τά ἀφεντικά καί πώς οἱ συνθήκες ζωῆς εἶναι ἀνεκτές. Αὐτοί πού εἶναι πιό καλά δασκαλεμένοι τά βάζουν καί μέ τούς ἀπεργούς. Ἀλίμονο! Ἡ Fruit Logistica πού ἔβαλε τή Μανωλάδα στό χάρτη τῆς μεγαλύτερης ἐκθεσης φρούτων καί λαχανικῶν δέν μπορεῖ νά ἐξαρτᾶται ἀπό μερικούς «ἀόρατους» μελαμψούς ἐργάτες.

Τό γεγονός θά μπορούσε νά εἶχε τή μικρή «τοπική» του σημασία καί ἰδιαιτερότητα, ἄν δέν μᾶς θύμιζε ξανά, μέ τόν πλέον ἐπώδυνο τρόπο, πώς ὁ νέος νόμος γιά τή μετανάστευση πού πέρασε ἡ κυβέρνηση τῆς ΝΔ, στήν πραγματικότητα ὀξύνει τά κατασταλτικά μέτρα τῆς ἀντιμεταναστευτικῆς πολιτι-

κῆς καί ἀνοίγει τήν ὄρεξη στους σύγχρονους δουλεμπόρους. Τό παράδειγμα τῆς Μανωλάδας εἶναι ἐνδεικτικό γιά τό πῶς διαπλέκονται ὁ ρατσισμός μέ τόν καπιταλισμό. Τό μεροκάματο εἶναι 23 εὐρώ τή μέρα. Οἱ περισσότεροι παραγωγοί δουλεύουν μέ «κλειστές» ομάδες ἐργατῶν (Βούλγαρων, Ρουμάνων, Ρομά, καί μεταναστῶν ἀπό τό Μπαγκλαντές) πού ἐργάζονται ἀποκλειστικά καί μόνο γιά λογαριασμό τους. Σέ ὅλο τό δίκτυο τῶν 25 καταυλισμῶν πού ἀπλώνεται ἀπό τή Μανωλάδα ὡς τό Λάππα, ἡ ἐσωτερική ἐπικοινωνία τῶν μεταναστῶν εἶναι ἐλεγχόμενη καί ἐπιτηρούμενη. Τό «ἐποχιακό» προσωπικό ξεκινᾷ νά δουλεύει τόν Ἀπρίλιο καί, ὅταν τελειώσει ἡ σοδειά, κατηφορίζει γιά τή σοδειά τῆς ντομάτας στή Λακωνία. Ἡ κινητικότητα αὐτή εἶναι τό πιό καλό ἄλλοθι γιά τίς συνθήκες ἐγκατάστασης: πρόχειρες σκηνές, παράγκες καί βρώμικοι καταυλισμοί. Σέ πολλούς, σέ ὅσους τουλάχιστον ἔχουν «χαρτιά», παρακρατεῖται ἀκόμη καί ἡ «ἄδεια παραμονῆς», ἐνῶ δέν ἔχουν λείψει καί οἱ ὠμές πράξεις ἐγκληματικῆς βίας (κάψιμο τῶν καταυλισμῶν). Τελικά εἶναι δύσκολο νά εἶσαι μετανάστης, μήνα Ἀπρίλιο, στή Νέα Μανωλάδα: οἱ φράουλες καί τό αἷμα μοιάζουν ἐπικίνδυνα στό χρῶμα.

Γιάννης Παπαθεοδώρου

Ο Αντώνης Μανιτάκης δέν χρειάζεται βέβαια συστάσεις γιά τούς ἀναγνώστες τοῦ *Πολίτη*. Ἐπιπεριορίζομαστε μόνον νά ποῦμε ὅτι ἡ βράβειός του μέ τό «Βραβεῖο Ἐξαιρετῆς Πανεπιστημιακῆς Διδασκαλίας στή μνήμη Β. Ξανθόπουλου καί Στ. Πνευματικοῦ» ἦταν μιά ιδιαίτερη χαρά καί γι' ὄλους ἐμᾶς στόν *Πολίτη*.

Δημοσιεύουμε σήμερα τίς ὁμιλίες τοῦ Γρηγόρη Σηφάκη καί τοῦ ἴδιου τοῦ Ἄντωνη Μανιτάκη κατά τήν τελετή τῆς βράβεισης. Ἡ τελετή πραγματοποιήθηκε στίς 17 Δεκεμβρίου 2007 στήν Παλαιά Βουλή, ἐνώπιον τοῦ Προέδρου τῆς Ἑλληνικῆς Δημοκρατίας Κάρουλου Παπούλια, πού ἐπέδωσε τό Βραβεῖο, τοῦ πρώην Προέδρου Κωστή Στεφανόπουλου, τοῦ ἐκπροσώπου τοῦ Πρωθυπουργοῦ καί Ὑπουργοῦ Ἐσωτερικῶν Προκόπη Παυλόπουλου, τοῦ Προέδρου τῆς Βουλῆς Δημήτρη Σιούφα καί τοῦ Ὑφυπουργοῦ Παιδείας Σπύρου Ταλιαδούρου.

ΤΙ ΤΟ ΚΥΡΙΟΝ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ ΕΣΤΙΝ

τοῦ Ἄντωνη Μανιτάκη

Ἐξοχώτατε Κύριε Πρόεδρε τῆς Ἑλληνικῆς Δημοκρατίας

Ι. Ἡ ἀγάπη τῶν μαθητῶν μου καί ἡ γενναιοδωρη κρίση τῆς Ἐπιτροπῆς μοῦ χάρισαν ὅ,τι καλύτερο καί ὅ,τι ὠραιότερο μποροῦσα νά περιμένω στήν ἀκαδημαϊκή μου σταδιοδρομία: τό Βραβεῖο Ἐξαιρετῆς Πανεπιστημιακῆς Διδασκαλίας στή μνήμη τοῦ Βασίλη Ξανθόπουλου καί τοῦ Στέφανου Πνευματικοῦ, καί μαζί μέ αὐτό τῆ δημόσια ἐπιδοκιμασία τῆς κρυφῆς χαρᾶς πού πάντα ἐνοιωθα, καί νοιώθω, ὅταν διδάσκω. Πρός τήν Ἐπιτροπή γιά τήν εὐμενῆ τῆς κρίσης ἐκφράζω τίς βαθύτατες εὐχαριστίες μου. Στούς μαθητές μου, πού εἶχαν τήν καλοσύνη νά ἐξυμνήσουν τά διδακτικά μου προτερήματα καί νά ἀποσιωπήσουν τά ἐλαττώματά μου, ἐκφράζω τήν εὐγνωμοσύνη μου. Ἐχω τήν τύχη νά διδάσκω, ἐπί τριάντα συναπτά ἔτη, στή Νομική Σχολή τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, τό μάθημα τοῦ Συνταγματικοῦ Δικαίου, πού λάτρεψα ἀπό φοιτητῆς ἀκούγοντας νά τό διδάσκει στήν ἴδια Σχολή, ἀπό τό ἴδιο βῆμα, μέ πίστη καί ὑποδειγματική ἀφοσίωση ὁ δάσκαλός μου Ἀριστόβουλος Μάνεσης. Ἐμπνεύστηκα ἀπό τή διδασκαλία του καί ἐνστερνίστηκα τίς ιδέες του γιά τήν ἀξία τῆς δημοκρατίας, τήν προσήλωσή του στό λειτούργημα τοῦ δασκάλου καί τήν ἀφοσίωσή του στήν ἐπιστήμη καί τήν ἔρευνα.

Τύχη ἀγαθή, σαράντα χρόνια μετά, ἀξιῶμαι τῆς ἀνεπανάληπτης τιμῆς νά συμπυκνώσω σέ λίγες λέξεις, ἐνώπιον τοῦ Προέδρου τῆς Ἑλληνικῆς Δημοκρατίας τήν πεμπτοσύνη τῆς διδασκαλίας μου. Κύριε

Πρόεδρε, σᾶς εὐχαριστῶ πού δεχθήκατε τήν πρόσκληση καί θελήσατε νά μοῦ ἐγχειρίσετε προσωπικά τό βραβεῖο. Συναισθάνομαι τήν τιμή πού γίνεται στό πρόσωπό μου καί πού ἀντανακλά καί στό Νομικό Τμήμα, πού εἶχα καί ἔχω τό προνόμιο νά εἶμαι γέννημα-θρέμμα καί νά τό ἐκπροσωπῶ σήμερα.

Δίδαξα καί διδάσκω μέ πάθος συνταγματικό πολίτευμα καί συνταγματική δημοκρατία, διότι βίωσα στά φοιτητικά μου χρόνια, στή δεκαετία τοῦ '60, τούς ἀγῶνες γιά τήν υπεράσπιση τῆς δημοκρατικῆς νομιμότητας μέ τό σύνθημα «1-1-4», τήν ἀριθμητική, ρυθμική ἐπίκληση τοῦ ἀκροτελεύτιου ἀρθρου τοῦ Συντάγματος, πού ἀφιέρωνε, ὅπως ἔκαναν ὅλα τά ἑλληνικά συντάγματα, ἤδη ἀπό τήν ἐθνική Ἐπανάσταση, τήν τήρησή του στόν πατριωτισμό τῶν Ἑλλήνων. Ἄρχισα τήν πανεπιστημιακή μου σταδιοδρομία τό 1975, τή χρονιά πού τέθηκε σέ ἰσχύ τό νέο Σύνταγμα καί ἔζησα καί ἐγώ, μαζί μέ ὀλόκληρο τόν ἑλληνικό λαό, τίς δημοκρατικές κατακτήσεις ἀλλά καί τίς μεγάλες προσδοκίες, πού δημιούργησε ἡ μεταπολίτευση. Σήμερα, τριάντα δύο χρόνια μετά, ἐνώ προσεγγίζω αἰσίως τό τέρας τῆς πανεπιστημιακῆς μου σταδιοδρομίας, ζῶ μαζί μέ πάρα πολλούς, μεγάλους καί ἰδίως τούς νεώτερους, μιά δημοκρατική ἀπογοήτευση. Αἰσθάνομαι γύρω μου μιά διάχυτη δημοκρατική μελαγχολία γιά ὅσα δέν ἔγιναν, ἀλλά κυρίως γιά πολλά ἀπό ὅσα ἔγιναν καί γίνονται. Πίσω ἀπό τά τυποποιημένα συνθήματα τῶν φοιτητικῶν παρατάξεων, διακρίνω στά γεμάτα, κατά τά ἄλλα, ἀπό φοιτητές ἀμφιθέατρα, φυσιογνωμίες πού ἐκπέμπουν πολιτική ἀπάθεια καί ἀδιαφορία.

Ἡ ἑλληνική πολιτική κοινωνία βιώνει, τίς τρεῖς

τελευταῖες δεκαετίες, μιά παράδοξη, ἂν καί εὐεξήγητη, ἀντίφαση: γιὰ πρώτη φορά στή συνταγματική μας ἱστορία ἔχουμε μιά τόσο παρατεταμένη πολιτική καί κυβερνητική σταθερότητα, μιά τόσο ὀμαλή λειτουργία τῶν κοινοβουλευτικῶν καί τῶν συνταγματικῶν μας θεσμῶν. Καί ὅμως ποτέ ἄλλοτε τό ἀντιπροσωπευτικό σύστημα διακυβέρνησης δέν ἦταν στήν οὐσία του, στίς συνειδήσεις τῶν Ἑλλήνων πολιτῶν, τόσο ἠθικά καί πολιτικά ἀπαξιωμένο. Ποτέ ἄλλοτε καί γιὰ τόσο μακρὸ διάστημα δέν ἦταν τό πολιτικό κλίμα τόσο νοσηρό, ἀλλά καί τόσο ὀρφανό ἀπό πολιτική ἐλπίδα, ἀπό τήν πίστη ὅτι κά-τι μπορεῖ καί πρέπει νά ἀλλάξει.

Ἡ κρίση τῆς ἀντιπροσωπευτικῆς δημοκρατίας, γιὰ τήν ὁποία ὅλοι μιλοῦν, μοιάζει περισσότερο μέ κρίση ἀξιῶν ἢ κρίση ἀξιοπιστίας παρά κρίση θεσμῶν. Μάταια προσπαθοῦν, πιστεύω, οἱ ἀλλεπάλληλες συνταγματικές ἀναθεωρήσεις νά ἀντιμετωπίσουν τήν κατάσταση μέ θεσμικές ἀλλαγές. Δημιουργοῦν ἄπλως ψευδαίσθησις ἀλλαγῆς. Ἐξάλλου, ἐπειδή, εἶναι λεπτομερειακές, φλύαρες ἢ συγκυριακές, τό μόνο πού καταφέρνουν εἶναι νά ὑποβιάζουν τό Σύνταγμα στήν κατηγορία τοῦ κοινοῦ νόμου, καί ἐνῶ ἐπιδιώκουν νά καταστήσουν πάγια καί συνταγματικῆς περιωπῆς μιά νομοθετική ρύθμιση καταλήγουν στήν ἐκνόμηση τοῦ Συντάγματος, στήν ἀντιμετώπισή του ὡς νόμου. Τί φταίει ἄραγε; Μήπως ὁ τρόπος πού φανταζόμαστε, πού κρίνουμε καί ἐπι κρίνουμε τόν τρόπο διακυβέρνησης; Μήπως χρειάζεται νά ἀλλάξουμε τίς ἀντιλήψεις μας γιὰ τή Δημοκρατία, πρὶν ἐπιχειρήσουμε νά ἀναθεωρήσουμε τούς θεσμούς της;

Πιστεύω πῶς χρειάζεται τό τελευταῖο. Χρειάζεται, κατά τή γνώμη μου, νά ξανασκεφτοῦμε τήν ἔννοια καί τόν ὄρισμό τῆς Δημοκρατίας, νά ἀναστοχαστοῦμε τήν ἴδια, ἀρχίζοντας ἀπό τά θεμελιώδη, ἀπό τά κλασικά γιὰ νά ἐντοπίσουμε πληρέστερα τίς μεταμορφώσεις της καί γιὰ νά ἀναρωτηθοῦμε, ὅσο γίνεται πῶς βάσιμα, γιὰ τίς ἀντοχές καί τίς προοπτικές της. Διότι, δέν μποροῦμε, ὡς γνωστόν, νά προγνώσουμε τό μέλλον οὔτε νά κατανοήσουμε τό παρόν, ὅταν ἀγνοοῦμε τό παρελθόν καί κυρίως, τό δικό μας.

II. Προτείνω νά ξεκινήσουμε ἀπό τόν Ἀριστοτέλη, παρακινούμενος ὄχι ἀπό αἰσθήματα ἀρχαιολατρίας ἢ ἑλληνολατρίας, ἀλλά γιὰ τή σκέψη του ἀνακάλυψα τήν κλασική ἀπορία, πού βρῖσκεται κατά τήν γνώμη μου στό ἐπίκεντρο τῆς σημερινῆς κρίσης ἀλλά καί τῶν σύγχρονων μεταμορφώσεων τῆς Δημοκρατίας. Ἡ ἀπορία πού βασάνιζε καί βασανίζει πολιτικούς φιλόσοφους καί συνταγματολόγους, εἶναι: «τί τό κύριον τῆς πολιτείας ἐστίν», διότι «...ἀνάγκη δ' εἶναι κύριον ἢ ἓνα ἢ ὀλίγους ἢ τούς πολλούς...», (Ἀριστοτέλης, *Πολιτικά*, 1279a 28), ἢ –ἢ ἴδια ἀπορία μέ κανονιστική διατύπωση– «ὅτι

δεῖ τό κύριον εἶναι τῆς πόλεως ἢ γάρ τοι τό πλῆθος, ἢ τούς πλουσίους ἢ τούς ἐπιεικεῖς, ἢ τόν βέλτιστον ἓνα πάντων, ἢ τύραννον ἀλλά πάντα ταῦτα ἔχειν φαίνεται δυσκολίαν» (Ἀριστοτέλης, *Πολιτικά*, 1281a 10-14).

Μέ νόημα καί ὄρους σύγχρονους τό ἐρώτημα μπορεῖ νά ἀποδοθεῖ ὡς ἑξῆς: σέ ποιόν ἀνήκει ἡ κυριαρχία ἢ τί πρέπει νά κυριαρχεῖ σέ μιά Πολιτεία: οἱ ὀλίγοι, οἱ ἄριστοι, τό πλῆθος, ὁ Δῆμος ἢ μήπως, τελικά, οἱ Νόμοι καί τό Σύνταγμα;

Ἄν θεωρήσουμε ἀκλόνητο τόν ὄρισμό, ὅτι «δημοκρατία δ' ἐστίν ὅταν ἡ κύριον τό πλῆθος» (*Πολιτικά*, 1279b 23), τό ὁποῖο ἄρχει διά τοῦ Δήμου, καί τόν ἐφαρμόσουμε στή σύγχρονη δημοκρατία, ἀντικαθιστώντας τόν ὄρο Δῆμο ἀπό τόν Λαό, τότε ὡς δημοκρατία θά πρέπει νά θεωρήσουμε τό πολίτευμα τῆς κυριαρχίας τοῦ λαοῦ.

III. Σέ ὅ,τι ἀφορᾷ, εἰδικά, τή δική μας Πολιτεία, τά Συντάγματα τῆς Ἐπαναστατικῆς περιόδου ἀκολουθώντας στό σημεῖο αὐτό πιστά τίς διακηρύξεις τῆς Γαλλικῆς καί Ἀμερικανικῆς Ἐπανάστασης καί ἐνσωματώνοντας μέ τρόπο, ἐν μέρει πρωτοποριακό, τά δόγματα τοῦ εὐρωπαϊκοῦ καί ἑλληνικοῦ διαφωτισμοῦ, ἐναπόθεσαν καί αὐτά τήν κυριαρχία στόν λαό, γι' αὐτό καί θεμελίωσαν τό πολίτευμά μας, στήν ἐθνική-λαϊκή κυριαρχία: Τό Σύνταγμα τοῦ 1827, στό ἄρθρο 5 ὄριξε: «Ἡ Κυριαρχία ἐνυπάρχει εἰς τό ἔθνος πᾶσα ἐξουσία πηγάζει ἐξ αὐτοῦ καί ὑπάρχει ὑπέρ αὐτοῦ». Τό ἔθνος ἀναγνωρίστηκε, ἐπομένως, ἀπό τό Σύνταγμα ὡς «κυρίαρχο», σέ αὐτό ἀνήκε ἡ κυριαρχία. Μετά τήν ἱστορική μετάβαση ὡστόσο ἀπό τήν ἐθνική στή λαϊκή κυριαρχία, ὡς κύριον τῆς Πολιτείας θεωρεῖται καί ἀναγνωρίζεται πλέον ὁ λαός: «ὅλες οἱ ἐξουσίες πηγάζουν ἀπό τόν Λαό, ὑπάρχουν ὑπέρ αὐτοῦ καί τοῦ ἔθνους καί ἀσκοῦνται ὅπως ὀρίζει τό Σύνταγμα» (ἄρθρο 1 παρ. 32).

Δέν χωρεῖ ἀμφιβολία, ἐπομένως, ὅτι τό πολίτευμά μας εἶναι, μέ βάση τό τυπικό κριτήριό τῆς θεμελιώσεώς του στή λαϊκή κυριαρχία, δημοκρατικό. Ὁ τυπικός ὅμως αὐτός ὄρισμός τῆς δημοκρατίας, πού ἀρκεῖται στήν πανηγυρική ἀναγνώριση τοῦ λαοῦ ὡς πηγῆ καί φορέα τῆς κυριαρχίας, βρῖσκεται ἀντιμέτωπος μέ δύο ἀμείλικτα, πρακτικά, ἐρωτήματα: α) πόσο «κύριος» τῆς κυριαρχίας του εἶναι ὁ κυρίαρχος λαός καί πόσο «κύριος» τῆς πολιτείας εἶναι, πράγματι, ὁ ἴδιος, τήν ἐποχή ἰδίως τῆς παγκοσμιοποιημένης οικονομίας τῆς ἀγορᾶς καί τῆς τεχνολογικῆς ἐπανάστασης στήν πληροφορική καί στίς ἐπικοινωνίες; Τί ἀπομένει, ἀλήθεια, ἀπό τήν λαϊκή καί κρατική κυριαρχία; β) Πῶς ἀντιλαμβανόμαστε τήν κυριαρχία τοῦ λαοῦ; ὡς μιά ἐξουσία ἀπόλυτη, ἀδέσμευτη καί ἀπεριορίστη χωρίς θεσμικές διαμεσολαθήσεις καί ἀντισταθμίσεις; Οἱ ἐξουσίες πού πηγάζουν ἀπό αὐτήν καί οἱ ἐκάστοτε κοινοβουλευτικῆς πλειοψηφίες, πού νομιμοποιοῦν τίς ἀποφάσεις τους

μέ την επίκλησή της, δέν πρέπει νά υπόκεινται οι ίδιες, ως πρὸς τήν ἔκταση καί ἔνταση τῆς δύναμῆς τους, σέ περιορισμούς ἢ μετριασμούς, σέ ἐπιμερισμούς καί ἐξισορροπήσεις;

IV. Ὡς πρὸς τό πρῶτο ἐρώτημα, τήν ἀπαρχή τῆς ἀπάντησης τήν ἀνευρίσκουμε στίς ἰδρυτικές πράξεις τῆς πολιτικῆς μας ὑπαρξῆς, καί συγκεκριμένα στό «Πολιτικό Σύνταγμα τῆς Τροισῆνος» τοῦ 1827, μέ τό ὁποῖο διακηρύχθηκε, πανηγυρικά, ἐνώπιον Θεοῦ καί ἀνθρώπων ἡ «Πολιτική ὑπαρξίς καί Ἀνεξαρτησία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους» καθὼς καί οἱ «Θεμελιώδεις ἀρχαί τοῦ Πολιτεύματός του». Τό φανταστικό, ὅσο καί πραγματικό, Ὑποκείμενο πού συνέστησε τό κράτος καί τό πολίτευμα καί «κήρυξε διά τῶν νομίμων Πληρεξουσίων του» τήν ἐθνική ἀνεξαρτησία καί τήν πολιτική του ταυτότητα καί αὐτονομία ὑπῆρξε τό Ἑλληνικό Ἔθνος «συναγμένον εἰς Ἐθνικήν Συνέλευσιν». Ὁ ἐπαναστατημένος λαός συγκροτήθηκε μέσω τῆς Ἐθνικῆς Συνέλευσης σέ αὐτόνομο πολιτικό ὑποκείμενο καί αὐτοαναγορεύτηκε σέ φορέα ἐσωτερικῆς καί ἐξωτερικῆς κυριαρχίας. Εἶναι σαφές ὅτι ἡ δύναμη πάνω στήν ὁποία συγκροτήθηκε ἐκ τοῦ μηδενός ἡ «πολιτική κοινωνία» μας καί χάριν τῆς ὁποίας ἀπέκτησε ἡ ἴδια κρατική μορφή καί ὑπόσταση εἶναι ἡ «ἐθνική κυριαρχία».

Δέν εἶναι τό ἐθνικό κράτος πού προηγήθηκε ἱστορικά καί γέννησε ἀργότερα τό πολίτευμα τῆς δημοκρατίας, ὅπως συνέβη π.χ. στή Γαλλία ἢ στά ἄλλα κράτη πού γνώρισαν τή συνταγματική δημοκρατία μετά ἀπό ρήξη μέ τό ἀπολυταρχικό κράτος. Εἶναι ἡ ἐθνική ἐπανάσταση πού δημιούργησε στό ὄνομα τοῦ Ἔθνους τό ἐθνικό κράτος μέ σκοπό νά στεγάσει τήν ἐθνική καί λαϊκή κυριαρχία. *Ἡ δημοκρατία γέννησε στήν Ελλάδα τό κράτος καί ὄχι τό κράτος τή δημοκρατία.* Γιά τόν ἐλληνικό συνταγματισμό, ἐπομένως, «κρατική κυριαρχία» καί «λαϊκή κυριαρχία» δέν συμπύκνουν. «Δημοκρατικό πολίτευμα» καί «κράτος», εἶναι δύο ἔννοιες διακριτές καί αὐτοτελεῖς. Ἡ δημοκρατία ἔχει, μάλιστα, ἐναντι τοῦ κράτους λογική καί ἀξιολογική προτεραιότητα.

Πιστεύω γιά τόν λόγο αὐτό ὅτι ἔφτασε ἡ ὥρα νά ἀρχίσουμε νά στοχαζόμαστε τό ἓνα ξεχωριστά ἀπό τό ἄλλο. Εἶναι καιρός ἡ ἐλληνική πολιτική καί συνταγματική σκέψη νά ἀρχίσει νά σκέφτεται τή λογική καί ἱστορική διαδικασία τῆς σταδιακῆς ἀπαγκίστρωσης τῆς δημοκρατίας ἀπό τό κράτος καί νά στοχάζεται τήν πρώτη αὐτόνομα, ὡς αὐταξία, μέ μοναδική ἀναφορά τόν ἑαυτό της. Ἡ ἀπαγκίστρωση εἶναι πλέον ἀναγκαία καί ἐπιβεβλημένη μετά τά θανατηφόρα πλήγματα πού δέχεται ἡ κρατική κυριαρχία ἀπό τίς ἀναπότρεπτες διαδικασίες τῆς πολιτικῆς ἐνοποίησης τῆς Εὐρώπης καί τῆς παγκοσμιοποίησης. Διαφορετικά, ὑπάρχει ὁ κίνδυνος, ἡ μοιραία ἐκπτώση τοῦ κράτους νά συμπαρασύρει καί τήν πτώση τῆς δημοκρατίας καί μαζί μέ τήν

κρατική μας ὑπόσταση νά δοῦμε νά χάνεται, χωρίς νά τό καταλάβουμε, καί ἡ πολιτική καί δημοκρατική μας ταυτότητα, δηλαδή τό συλλογικό καί αὐτόνομο «Ἐμεῖς». Γι' αὐτό καί προέχει σήμερα, κατὰ τή γνώμη μου, ἡ διαφύλαξη τῆς λαϊκῆς κυριαρχίας ἐναντι τῆς κρατικῆς, ἀφοῦ ἡ τελευταία ἔχει νόημα καί ἀξία κυρίως ὡς τόπος καί ἐπικράτεια τῆς δημοκρατίας καί τῆς πολιτικῆς καί ὄχι ἀπλῶς ὡς μονομερῆς καί ἀκαταγώνιστη ἐξουσία καταναγκασμοῦ καί ἐπιβολῆς.

Ἐπομένως ὡς «κύριον» τῆς Πολιτείας θά πρέπει, κατ' ἀρχήν, νά ἐννοήσουμε τίς πρωταρχικές διαστάσεις τῆς πολιτικῆς μας κυριαρχίας: πρῶτον, τήν ἐθνική ἀνεξαρτησία καί αὐτονομία τοῦ λαοῦ, πού ἔχει ὀργανωθεῖ σέ κράτος· δεύτερον, τήν ἐξουσία συλλογικοῦ αὐτοπροσδιορισμοῦ ἢ αὐτοδιάθεσης του καί αὐτό-ἀναγόρευσής του σέ αὐτόνομη πολιτική ὄντοτητα, καί τρίτον, τήν ἐξουσία αὐτοκυβέρνησης τοῦ ἴδιου ὡς Δήμου. Τήν ἐξουσία του νά αὐτοπροσδιορίζεται τήν ἀντλεῖ ὁ λαός ἀπό τόν ἑαυτό του, «κάπάντων γάρ αὐτός αὐτόν πεποίηκεν ὁ δῆμος κύριον» (*Ἀθηναίων Πολιτεία*, XLI), καί ὄχι ἀπό κάποια θεία δύναμη, ἀπό τόν θεό, οὔτε ἀπό κάποια ἐξωτερική ἐξουσία. Στήν ἀρχή τῆς ἐθνικῆς-λαϊκῆς κυριαρχίας ἐμπερικλείεται ἄρα τόσο ἡ κοσμικότητα ὅσο καί ἡ ἐσωτερική καί ἐξωτερική κυριαρχία τοῦ κράτους, πού δημιούργησε ὁ ἐπαναστατημένος λαός.

Τίς θεμελιώδεις αὐτές ἀρχές καί ἀξίες τῆς πολιτικῆς καί πολιτειακῆς μας ὑπόστασης θέλησε ὁ «κυρίαρχος» νά τίς κρατήσει ἀλώβητες ἀπό πρόσκαιρες καί ἐφήμερες προσβολές, νά τίς προφυλάξει ἀπό τή φθορά τοῦ χρόνου καί νά τίς διαωνίσει. Γι' αὐτό καί φρόντισε νά τίς τοποθετήσει ψηλά, πολύ ψηλά, γιά νά μήν μπορεῖ νά τίς φθάσει καμία συντεταγμένη ἐξουσία καί κυρίως ἡ πολιτική, γιά νά μήν μποροῦν μέ συνταγματική ἀναθεώρηση νά τίς ἀγγίξουν οἱ συγκυριακές βουλήσεις τῶν κυβερνητικῶν πλειοψηφῶν. Ἐνα ἀπό τά βασικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα τοῦ ἐλληνικοῦ συνταγματισμοῦ εἶναι ὁ αὐστηρός χαρακτήρας ὅλων τῶν Ἑλληνικῶν Συνταγμάτων: δέν ὑπόκειται σέ ἀναθεώρηση, δέν θίγεται μέ συνταγματική ἀναθεώρηση ὅ,τι θεωρεῖται θεμελιώδες καί συστατικό τῆς πολιτικῆς μας ὑπόστασης καί ταυτότητας, ὅπως ἡ βάση καί ἡ μορφή τοῦ πολιτεύματος ὡς κοινοβουλευτικῆς δημοκρατίας, ἡ διάκριση τῶν ἐξουσιῶν, ἡ συνταγματική προστασία τῶν ἀτομικῶν καί κοινωνικῶν δικαιωμάτων καί κάθε θεμελιώδης συνταγματική ἀρχή, πού συνδέεται μέ τήν ταυτότητα καί ἐνότητα τῆς Πολιτείας (ἄρθρο 110 παρ. 1Σ).

V. Τό «κύριον» τῆς Πολιτείας δέν χρειάζεται ὅμως νά προστατευτεῖ μόνον ἀπό τά «μέσα» ἀλλά καί πρὸς τά «ἔξω». Δέν εἶναι μόνον ἡ ἐσωτερική κυριαρχία ἀλλά καί ἡ ἐξωτερική πού τό συνιστᾶ. Τῆ

διάσταση αυτή έκαναν επίκαιρη και σημαντική τά σχέδια της πολιτικής ένοποίησης της Εύρώπης. Η Εύρωπαϊκή Ένωση αναζητά άπεγνωσμένα μορφές ένοποίησης πρωτότυπες και ιστορικά άδοκίμαστες, χωρίς να έχει ξεκαθαριστεί ώστόσο, αν αυτό πού επιδιώκεται, ως πολιτική ένοποίηση, θά είναι ένα είδος όμοσπονδιακού κράτους, μιά ένωση κρατών, λαών ή απλώς πολιτών. Χωρίς δική της λαό, χωρίς συγκροτημένο ή, έστω, υπό διαμόρφωση Δήμο εύρωπαϊκό, χωρίς δική της κυριαρχία, χωρίς δική της δημοκρατική νομιμοποίηση, μέ μοναδική νομιμοποιητική αναφορά στά κράτη και στην άχανή, άνεργάτιστη και άτομοποιημένη «κοινωνία των εύρωπαϊών πολιτών», ή Εύρωπαϊκή Ένωση θέλει να μετασηματιστεί σέ κράτος και σέ δημοκρατία άκολουθώντας τό ιστορικό προηγούμενο του έθνικού κράτους. Και έχει για τόν λόγο αυτό τήν άπαιτήση (!), άλλοτε μέσα από τήν ιδέα του Εύρωπαϊκού Συντάγματος και άλλοτε μέσα από τό δόγμα της άπόλυτης ύπεροχής του κοινοτικού δικαίου έναντι των έθνικών συνταγμάτων, να άπαρνηθούν οι λαοί της Εύρώπης τόν έαυτό τους, τή συντακτική έξουσία τους να άυτο-προσδιορίζονται έσαεί ως λαοί ένωμένοι και συντεταγμένοι. Νά όρίζουν, δηλαδή, άυτόνομα, οι ίδιοι τούς όρους της πολιτικής τους συμβίωσης και επιβίωσης.

Η πολιτική Εύρώπη δέν κίτζεται ώστόσο καταργώντας ή άγνοώντας τή *συνταγματική άυτονομία και τήν πολιτειακή και πολιτική ταυτότητα των λαών της Εύρώπης*. Διότι, μεταξύ των άλλων, μέσω της συνταγματικής άυτονομίας των κρατών, διαφυλάσσεται, ως κόρη όφθαλμού, ή έθνική και πολιτισμική ιστορία των λαών τους, οι διαφορετικές και μοναδικές πολιτισμικές τους ταυτότητες, πού δέν ίσοπεδώνονται ούτε έξομοιώνονται. Νά επικοινωνούν χειράζεται μόνον μεταξύ τους και να συνυπάρχουν ειρηνικά και δημιουργικά.

Στήν πολιτική ένοποίηση της Εύρώπης συμμετέχουμε και τήν επιδιώκουμε, ως οργανωμένος λαός και συγκροτημένη Πολιτεία και όχι ως κατακερματισμένη και έγωπαθής κοινωνία πολιτών. Τή θέση της συμμετοχής μας στην εύρωπαϊκή όλοκλήρωση τή διατράνωσε ρητά και ό συντακτικός νομοθέτης του 1975, ό όποιος στό άρθρο 28 άνοιξε διάπλατα τις πύλες του Συντάγματος και της κρατικής κυριαρχίας στην διαδικασία της εύρωπαϊκής όλοκλήρωσης επιτρέποντας, χωρίς άναθεώρηση του Συντάγματος, τήν «έκχώρηση» συνταγματικών άρμοδιοτήτων σέ διεθνείς οργανισμούς καθώς και περιορισμούς στην άσκηση της «έθνικής κυριαρχίας», όταν έξυπηρετείται σπουδαίο έθνικό συμφέρον και προάγεται ή διεθνής συνεργασία. Όστόσο ή άνοιχτόκαρδη αυτή συνταγματική άδεια συμμετοχής της χώρας μας στην διαδικασία της εύρωπαϊκής ένοποίησης τελεί υπό έναν άπαραόδατο συνταγματικό όρο, έμπεριέχει *μία ρητή και άπερίφραστη συνταγματική έπιφύλαξη κυριαρχίας*, τήν όποία συχνά υποτιμούμε ή άγνοούμε: ή έκχώρηση κυριαρχικών συνταγματικών άρμοδιοτήτων δέν μπορεί να φθάνει ούτε να είναι τέτοιας μορφής ώστε να «θίγονται οι βάσεις του δημοκρατικού πολιτεύματος και τά δικαιώματα του άνθρώπου» (άρθρο 28 παρ. 3Σ). Στή διαδικασία της εύρωπαϊκής πολιτικής ένοποίησης συμμετέχουμε άρα μέ τις πολιτικές και συνταγματικές δομές και τις δημοκρατικές άξίες πού μας κληροόδησε ό εύρωπαϊκός και έθνικός μας δημοκρατικός συνταγματισμός.

Επομένως, τό Σύνταγμα μας επιτρέπει να συμμετέχουμε στην Εύρωπαϊκή Ένωση ως δημοκρατική Πολιτεία, για να κτίσουμε μαζί μέ τούς άλλους λαούς της Εύρώπης, άσκώντας από κοινού τις έθνικές κυριαρχίες μας, μιά πολιτική Εύρώπη δημοκρατικά οργανωμένη. Και ή δημοκρατική Εύρώπη, πού ύπονοι και άπαιτεί τό Σύνταγμα μας, νομιμοποιείται, να φέρει άκέραιο τόν τίτλο της Δημοκρατίας, όταν, όχι μόνον σέβεται και δέν θίγει τις έθνικές δημοκρατίες των κρατών, αλλά και όταν κίτζεται μέ υλικά τις ίδιες. Όταν οικοδομείται, δηλαδή, έγκαθιστώντας ως «κύριους» και της δικής της πολιτικής ύπόστασης τούς έθνικούς Δήμους, οι όποιοι συναπαρτίζονται, όλοι μαζί, μιά *πρωτότυπη Ένωση πολλαπλών Δήμων*. Οι έθνικοί Δήμοι συναρθρώνονται σέ μιά *Συμπολιτεία* —κατά τήν έπιτυχή έκφραση του καθηγητή Τσάτσου— λαών, οργανωμένων σέ άυτοτελείς και άυτόνομες *Δημοκρατίες*.

VI. Ός προς τό δεύτερο έρώτημα, ή ιστορία και ή μελέτη τόσο του εύρωπαϊκού όσο και του έλληνικού συνταγματισμού μας δείχνει, άκόμη, ότι ή «κυριαρχία» του λαού στην σύγχρονη —άλλά και του πλήθους ή του Δήμου στην άρχαία Δημοκρατία— ούδέποτε διακηρύχθηκε άπόλυτη ούτε άδέσμευτη ούτε άνεξέλεγκτη. Αντίθετα, νοήθηκε, πάντα, ύποταγμένη στον Λόγο και στο Δίκαιο σέ συνάρτηση μέ τή δημιουργία ή τή λειτουργία μιας Πολιτείας και ποτέ άνεξάρτητα από αυτήν.

Άλλωστε και ό Άριστοτέλης αναλύοντας τήν άρχαία δημοκρατία στην *Άθηναίων Πολιτεία* καθώς και τά διάφορα πολιτεύματα στα *Πολιτικά* του και αναζητώντας τά πλεονεκτήματα και τά μειονεκτήματά τους και άξιολογώντας τά διάφορα είδη δημοκρατίας, έκρινε ως ιδανικό, «όρθό», δημοκρατικό πολίτευμα, τήν «Πολιτεία», επειδή σέ αυτήν «τό πλήθος προς τό κοινόν πολιτεύεται συμφέρον...». «Όλα τά είδη πάντως της Δημοκρατίας έχουν κοινόν γνώρισμά τους τήν κυριαρχία του πλήθους ή του Δήμου: «Λέγω δ' οίον εν μέν ταίς δημοκρατίαις κύριος ό Δήμος» (*Πολιτικά*, 1278b 11) και λίγο πío κάτω: «δημοκρατία δ' έστίν όταν ή κύριον τό πλήθος» (*Πολιτικά*, 1279b 22). Σπεύδει όμως ό ίδιος φιλόσοφος να συζητήσει διεξοδικά τήν άλήθεια αυτού του όρισμού και να τόν άμφισβητήσει

στή συνέχεια, υπογραμμίζοντας ὅτι «Οὐ δεῖ δέ τι θέναι δημοκρατίαν, καθάπερ εἰώθασί τινες νῦν, ἀπλῶς οὕτως, ὅπου κύριον τὸ πλῆθος» (Πολιτικά, 1290a 30). Ἔτσι, δέν μπορεί νά χαρακτηριστεῖ δημοκρατία, διότι δέν εἶναι κἂν πολίτευμα, ἡ πολιτική κατάσταση στήν ὁποία «κύριον δ' εἶναι τὸ πλῆθος καί μή τόν νόμον» (1292a 5), δεδομένου ὅτι «ὅπου δ' οἱ νόμοι μή εἰσὶ κύριοι, ἐνταῦθα γίνονται δημοαγωγοί» (1292a 10). Ἐπομένως, «ὅπου γάρ μή νόμοι ἄρχουσιν, οὐκ ἔστι πολιτεία, δεῖ γάρ τόν μέν νόμον ἄρχειν πάντων, τῶν δέ καθ' ἕκαστα τὰς ἀρχάς, καί ταύτην πολιτείαν κρίνειν, ὥστε εἴπερ ἔστί δημοκρατία μία τῶν πολιτειῶν, φανερόν ὡς ἡ τοιαύτη κατάστασις, ἐν ἧ ψηφίσμασι πάντα διοικεῖται, οὐδέ δημοκρατία κυρίως» (1292a 32-37).

Δημοκρατία ἔχουμε ἄρα ὅταν τὸ πλῆθος ἀναγνωρίζεται μέν κύριον τῆς πόλεως, ἀλλά κυθερονά διά τοῦ Δήμου στήν Ἀγορά τοῦ Δήμου καί στήν Ἐκκλησία μαζί καί μέ τίς ἄλλες Ἀρχές, μέ καθολικούς νόμους καί ὄχι μέ συγκυριακά ψηφίσματα, στήν υἱοθέτηση τῶν ὁποίων παρασύρεται συχνά τὸ πλῆθος ἀπό τοὺς δημοαγωγούς. Ἡ ἰδανική δημοκρατία εἶναι ἡ «κατά νόμον δημοκρατούμενη πολιτεία». Οἱ νόμοι, ἐπειδή ἔχουν καθολική ἰσχύ, βρίσκονται ἀξιολογικά πιό πάνω ἀπό τὰ ψηφίσματα. Πάνω ἀπό τοὺς κοινούς νόμους βρίσκονται, ὡστόσο, οἱ θεμελιώδεις ἀρχές τοῦ πολιτεύματος, οἱ καταστατικοί νόμοι (τὸ Σύνταγμα) τῆς πολιτείας, πρὸς τοὺς ὁποίους πρέπει οἱ κοινοὶ νόμοι νά ἐναρμονίζονται καί ὄχι τὸ ἀντίθετο: «πρὸς γάρ τὰς πολιτείας τοὺς νόμους δεῖ τίθεσθαι καί τίθενται πάντες, ἀλλά οὐ τὰς πολιτείας πρὸς τοὺς νόμους» (Πολιτικά, 1289a 13-15).

Τίς θεμελιώδεις αὐτές ἀξίες τῆς ἀρχαίας δημοκρατίας, ἡ σύγχρονη ὄχι μόνον δέν ἀγνοεῖ ἀλλά τίς ἔχει πλήρως ἐνστερνιστεῖ.

VII. Στή λεπτή ἰσορροπία κυριαρχίας καί δικαίου, κυρίαρχου λαοῦ καί συντάγματος στηρίζεται καί ἡ σύγχρονη, ἡ ἀντιπροσωπευτική Δημοκρατία. Ἡ τελευταία ὀρίζεται συνοπτικά, ὅπως σημειώσαμε, ὡς τὸ πολίτευμα τῆς κυριαρχίας ἢ ἐξουσίας τοῦ λαοῦ. Πρόκειται γιὰ ἕνα πολίτευμα τὸ ὁποῖο, μεταμορφώνοντας μέσα ἀπὸ τὴν ἀντιπροσώπευση καί τὴν ἐκλογή ἀντιπροσώπων τὸ ἄμορφο καί ἀνοργάνωτο «πλῆθος» σέ λαό, δηλαδή σέ μορφοποιημένο πολιτικό ὕποκειμένο, τὸ ἐντάσσει ὡς αὐτόνομη, πολιτική ὀντότητα στὸ κράτος καί τὸ ὑποτάσσει στὸ Δίκαιο.

Ἡ πανηγυρική ὁμως ἀνακήρυξη τοῦ λαοῦ σέ κυρίαρχο γίνεται ρητὰ ἀπὸ τὸ Σύνταγμα. Τὸ Σύνταγμα ἐγκαθιστᾷ τὸν λαό κυρίαρχο καί διά τοῦ Συντάγματος ὁ λαός ἀποκτᾷ συνείδηση τῆς κυριαρχίας του. Τὰ ἑλληνικά Σύνταγματα τῆ μαγική αὐτῆ μεταλλαγῆ τῆς κυριαρχίας ἢ τοῦ κυρίαρχου λαοῦ ἀπὸ δύναμη ἀδέσμευτη καί ἀνυπότακτη σέ δύναμη δεσμευμένη καί ὑποταγμένη στὸν Λόγο καί στὸ Δί-

καιο τὴν ἀποτύπωσαν ἀπὸ τὸ 1864 σέ μία φράση, πού ὁμοιά τῆς βρίσκουμε στὸ Σύνταγμα τοῦ Βελγίου τοῦ 1830 καί σέ ἐκεῖνο τῆς Ἰταλίας τοῦ 1946 ἕναν αἰῶνα μετά: «ἄπασαι αἱ ἐξουσίαι πηγάζουσι ἐκ τοῦ ἔθνους, ἐνεργοῦνται δέ καθ' ὄν τρόπον ὀρίζει τὸ Σύνταγμα». Ἡ ὑπαγωγή τῆς κυριαρχίας τοῦ λαοῦ καί τῆς ἄσκησης ὅλων τῶν ἐξουσιῶν στοὺς ὀρισμούς τοῦ Συντάγματος «ἀσχοῦνται ὅπως ὀρίζει τὸ Σύνταγμα» (ἄρθρο 1 παρ. 3 ἰσχύοντος Συντάγματος) δείχνει ὅτι στήν Ἑλλάδα ἡ Δημοκρατία συνυπάρχει, ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 19ου αἰῶνα, μέ τὸ Κράτος δικαίου καί ὅτι ἡ Ἑλληνική Πολιτεία μπορεί, ἀπὸ τότε, νά χαρακτηριστεῖ συνταγματικό κράτος, μέ τὴν ἔννοια πού τὸ ἐννοοῦν σήμερα στήν Ἰταλία καί στή Γερμανία γιὰ τὴν περίοδο πού ἀρχίζει στίς χώρες αὐτές μετά τὸν δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο.

Ἡ συνταγματική μεταμόρφωση τῆς κυριαρχίας ἀπὸ ἀδέσμευτη καί ἀπεριορίστη ἐξουσία σέ συντεταγμένη συντελέστηκε μέ μία πράξη, ὑπο αὐτο: τὴν ἴδια στιγμή πού ὁ ἐπαναστατημένος λαός ἀσκώντας συντακτική ἐξουσία ἐγκαθιστᾷ τὸν ἑαυτοῦ του «κυρίαρχο» καί συστήνει ἀνεξάρτητο κράτος καί κατασκευάζει τὴν ἐστία του, γιὰ νά προστατευτεῖ, τὴν ἴδια στιγμή μέ τὴν ἴδια πράξη δέχεται πανηγυρικά καί γονατιστός τὸ στέμμα τῆς ἐγκόσμιας βασιλείας του, δηλαδή τῆς ἀνακήρυξης του σέ «κύριον» τῆς Πολιτείας, ἀπὸ κάποια ἀπρόσωπη καί ἀδιόρατη δύναμη, ἀπὸ κάποιο ἐγκόσμιο θεό, πού ἀποκαλεῖται «Σύνταγμα». Συμβαίνει ἔτσι τὸ ἐξῆς παράδοξο: ὁ κυρίαρχος λαός, ἀνακηρύσσεται, ὀνομάζεται, πανηγυρικά, κύριος τῆς Πολιτείας ἀπὸ ἕνα κειμενο πού ὁ ἴδιος θέσπισε. Ὁ κυρίαρχος λαός ἀναγορεύει σέ κύριο τοῦ ἑαυτοῦ του τὸ δημιούργημά του, τὸ Σύνταγμα, καί δέχεται νά ἀσκεῖ στὸ ἐξῆς τὴν κυριαρχία του σύμφωνα μέ τοὺς κανόνες πού αὐτὸ ὀρίζει. Εἶναι κυρίαρχος δυνάμει τοῦ Συντάγματος καί μόνον ἐφ' ὅσον ἐνεργεῖ ἐντὸς τῶν ὀρίων τοῦ Συντάγματος καί τῶν πλαισίων τοῦ πολιτεύματος. Ἡ κυριαρχία δέν νοεῖται πλέον χωρὶς τὸ Σύνταγμα, τὸ ὁποῖο δέν πειθαρχεῖ ἀπλῶς τὴν ἄσκησή της, συνιστᾷ καί ὄρο τῆς ὑπαρξῆς της.

Ἡ δημοκρατία μας εἶναι ἀπὸ τὴ γένεσή της συνταγματική καί ἄρα περιορισμένη. Ἄς ἀκούσουμε γιὰ λίγο τὸν Σαριπόλο, τὸν πατέρα τῶν Ἑλλήνων συνταγματολόγων: «καθ' ἡμᾶς ἡ κυριαρχία τοῦ ἔθνους, καλῶς ἐννοουμένη, δέν σημαίνει ὅτι τὸ ἔθνος εἶναι κύριον νά πράττη ἐναντίον τοῦ ὀρθοῦ λόγου καί τοῦ δικαίου, τὸναντίον μάλιστα δηλοῖ... ὅτι ἡ μεγίστη αὐτῆ τῆς κοινωνίας ἐξουσία, εἶναι ὑπόχρεος... νά βαδίξῃ πάντοτε τὸ μέν ὀρθόν λόγον ἔχουσα ὀδηγόν, βάσιν δέ τὸ δίκαιον... Τὸ δίκαιον λοιπὸν εἶναι κυρίως τὸ κυριαρχοῦν ἐν τῇ κοινωνία...» (Ν. Ι. Σαριπόλου, Πραγματεία τοῦ Συνταγματικοῦ Δικαίου, Ἀθήνησι, 1851, σ. 40). Καί ὁ Ἄλ. Σβῶλος (Πολιτική ἐξουσία καί κυριαρχία, ἀνατύπωσις ἐκ τοῦ «Νέου Αἰῶνος», 1917, Νομικαὶ Μελέται, τόμος

πρώτος, σ. 274), συμπληρώνει: «ή πολιτική εξουσία ως εξουσία νομική, εξουσία Δικαίου, εύρισκει τήν δικαιολογίαν τῆς ὑποστάσεώς της καί τό προνόμιον τῆς ἐπιβολῆς της ἐν τῷ Δικαίῳ, ἐν τῷ θεμελιώδη τουτέστιν νόμῳ τῆς Πολιτείας, ὑφ' οὗ παρήχθη καί ἐξ οὗ ἀπορρέει, ὑπάρχει ἄρα καί ἐπιβάλλεται οὐχί διότι διαθέτει ὑλικά μέσα δυνάμει, ἀλλά διότι τό Δίκαιον τήν ἐπιβάλλει».

VIII. Ἡ ἀναγνώριση τῆς ἀνωτερότητας καί τυπικῆς ὑπεροχῆς τοῦ Συντάγματος ἐναντι ὄλων τῶν πράξεων τῆς Πολιτείας καί ἡ ὑπαγωγή ὄλων τῶν ἐξουσιῶν, μηδέ τῆς νομοθετικῆς ἐξαιρουμένης, στούς ὁρίσμούς του ἀποτελέσει μία ἀπό τίς σταθερές τοῦ ἑλληνικοῦ συνταγματισμοῦ καί ἕνα πάγιο γνῶρισμα τῆς συνταγματικῆς μας δημοκρατίας. Ὑπῆρξε ἀποτέλεσμα τῆς ἀντίληψης ὅτι τό Σύνταγμα εἶναι προϊόν τῆς λαϊκῆς κυριαρχίας στήν πρωταρχική ἐκδήλωσή της ὡς συντακτικῆς ἐξουσίας.

Ὁ δικαστικός ἔλεγχος τῶν ἀποφάσεων τοῦ νομοθέτη ἦλθε, ἀμέσως μετά, ἀπό τά τέλη τοῦ 19ου αἰῶνα ὡς ἀπόρροια τῆς πρόσληψης τοῦ Συντάγματος ὡς Θεμελιώδους Νόμου ἀλλά καί ὡς λογική συνέπεια τῆς ριζωμένης ἀντίληψης ὅτι «ἐπ' οὐδεμία προφάσει καί περιστάσει δύναται ἡ Βουλὴ ἢ ἡ Κυβέρνησις νά νομοθετήσῃ, ἢ νά ἐνεργήσῃ τι ἐναντίον εἰς τό πολιτικόν Σύνταγμα» (Ψήφισμα τῆς Τρίτης Ἐθνικῆς Συνέλευσης τῶν Ἑλλήνων). Ἡ νομολογική καθιέρωσή του ἐπιβεβαίωσε, ἐμπρακτα, ἀπό τότε, τόν δικαιοκρατικό χαρακτήρα τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματός μας καί ἔδειξε ὅτι ἡ βούληση τοῦ «κυρίαρχου», ὅποιος καί ἂν ἐξουσιοδοτεῖται κάθε φορά νά τήν ἐκφράζει (οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ ἔθνους, ἢ πλειοψηφία τους, τό κυβερνῶν κόμμα), ὀφείλει νά ἐναρμονίζεται πρός τίς ἐπιταγές τοῦ συντακτικοῦ νομοθέτη. Ἡ πρωτοποριακή γιά τήν ἐποχὴ τῆς πρακτικῆς τοῦ δικαστικοῦ ἐλέγχου τῆς συνταγματικότητας τῶν νόμων ριζώθηκε στίς συνειδήσεις τῶν πολιτῶν καί τῶν δικαστῶν καί ἐφαρμόζεται, ἔκτοτε, ἀδιαλείπτως περισσότερο ἀπό ἕναν αἰῶνα, ἐπειδή θεωρεῖται μοναδική ἐγγύηση προστασίας τῶν συνταγματικῶν δικαιωμάτων καί τῆς νομιμότητας ἀπό τίς καταχρήσεις τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας. Παρουσιάζει, βέβαια, τά τελευταῖα χρόνια σοβαρές ἀνεπάρκειες καί ἀτέλειες. Ἀντί ὅμως νά κοιτάξουμε νά ἀντιμετωπίσουμε καί νά διορθώσουμε τίς ἀδυναμίες τοῦ θεσμοῦ, καμαρώνοντας, παράλληλα, γιά τό κόσμημα αὐτό τοῦ ἑλληνικοῦ νομικοῦ πολιτισμοῦ, πού ὅμοιό του συναντᾶμε μόνο στίς Η.Π.Α., ἐπιδιώκουμε στό ὄνομα ἐνός ἐπιφανειακοῦ ἐκσυγχρονισμοῦ καί ἐνός συγκεχυμένου ἐξορθολογισμοῦ νά τόν ἀπαξιώσουμε μεταφτυέοντας, ἀλυσitelῶς, ἀπό τήν Ἐσπερία τόν θεσμό τοῦ συνταγματικοῦ δικαστηρίου, περιφρονώντας ἢ ἀγνοώντας τή συνταγματική μας παράδοση καί ἱστορία.

Ἀλλά ὁ «κυρίαρχος» δέν συναντᾶ μόνον ἐξωτε-

ρικά, δικαιοκρατικά ὄρια στήν πολιτική παντοδυναμία του. Ἡ ἄσκηση τῆς κυριαρχίας του εἶναι ἀπό τήν ἀρχὴ ἀποδυναμωμένη μέ τήν διάσπασή της στά τρία, μέ τόν τριπλό διαχωρισμό της: «Ἡ κυριαρχία τοῦ ἔθνους διαιρεῖται εἰς τρεῖς ἐξουσίας: Νομοθετικὴν, Νομοτελεστικὴν καί Δικαστικὴν» (ἄρθρο 36 τοῦ Πολιτικοῦ Συντάγματος τῆς Τροικῆς). Μέ τήν διάκριση τῶν ἐξουσιῶν ἡ ἄσκηση τῆς κρατικῆς ἐξουσίας ἐπιμερίζεται σέ τρεῖς διακεκομμένες ἐξουσίες μέ αὐστηρῶς προδιαγεγραμμένες καί ὀριοθετημένες ἢ κάθε μία ἀρμοδιότητες καί μέ καθορισμένες ἀποστολές. Ἡ κάθε μία ἐξουσία εἶναι ἀνεξάρτητη ἀπό τήν ἄλλη καί δέν δικαιούται νά ἀναμειγνύεται στά ἔργα τῆς ἄλλης ἢ νά ἀκυρώνει τίς πράξεις της. Ἡ κάθε ἐξουσία σέβεται τήν ἄλλη καί φροντίζει νά συνεργάζεται μαζί της. Μέ τόν τρόπο αὐτό δέν ἐπιτυγχάνεται μόνον ὁ ἐξορθολογισμός τῆς κρατικῆς ἐξουσίας, ἐπέρχεται ταυτόχρονα καί ὁ μετριασμός καί ἡ ἐξισορρόπηση τῶν ἐξουσιῶν, κυρίως ἀπέναντι στήν πολιτικὴ ἐξουσία μέσω τῆς δημιουργίας μηχανισμῶν ἀνάσχεσης καί ἀντιστάθμισης. Ἡ λαϊκὴ κυριαρχία διηθίζεται μέσα ἀπό τόν μηχανισμό τῆς διάκρισης τῶν ἐξουσιῶν καί καταφέρει νά ἀποσυνδεθεῖ ἐν μέρει ἀπό τό Ὑποκείμενο (τόν λαό, τό ἔθνος ἢ τήν κοινοβουλευτικὴ καί κομματικὴ πλειοψηφία) πού θέλει νά τήν ἐκφράζει κατ' ἀποκλειστικότητα, καί διαχέεται στή συνέχεια σέ ἕνα σύστημα ἐξουσιῶν, πού κρατιέται σέ ἰσορροπία ἀπό τό ἴδιο τό Σύνταγμα.

Τὴν μετριαστικὴ καί ἀντισταθμιστικὴ λειτουργία τῆς διάκρισης τῶν ἐξουσιῶν ἐπιτελεῖ στήν ἐποχὴ μας καί ὁ θεσμός τῶν Ἀνεξάρτητων Διοικητικῶν Ἀρχῶν. Μέσα σέ αὐτό τό θεσμικὸ περίγραμμα θά πρέπει νά ἐνταχθοῦν καί οἱ ἀρμοδιότητες τους καί μέσα ἀπό τό ἴδιο πρίσμα νά ἀξιολογηθεῖ καί κριθεῖ ἡ ἀποστολή τους. Οἱ Ἀνεξάρτητες Ἀρχές ἔχουν ἐξοπλιστεῖ μέ ἀρμοδιότητες συνταγματικὰ ἀναγνωρισμένες, εἴτε γιά τήν καλύτερη καί ἀποτελεσματικότερη προστασία ὀρισμένων νέων δικαιωμάτων, πού ἀπειλοῦνται ἀπό τήν χρήση τῶν νέων τεχνολογιῶν, εἴτε γιά τήν ὀρθολογικότερη ρύθμιση τῆς ἄσκησης ἐλευθεριῶν, πού συνδέονται μέ τήν οικονομία τῆς ἀγορᾶς, ἢ ὅποια ἀπειλεῖ, ἂν μείνει ἀνεξέλεγκτη, ἀτομικά δικαιώματα καί συλλογικά ἀγαθὰ μεγάλης σημασίας. Αὐτό πού δέν μπορεῖ νά κάνει ἡ δικαστικὴ ἐξουσία, δηλαδή νά προλάβει, νά προνοήσει, νά πειθαναγκάσει, νά ἐξαναγκάσει ἢ νά ρυθμίσει, καί αὐτό πού θά μπορούσε νά κάνει μιά διοίκηση εὐέλκτικη, ἀποτελεσματικὴ, ἀμερόληπτη καί πραγματικὰ ἀνεξάρτητη, τόσο ἀπό τήν πολιτικὴ ἐξουσία ὅσο καί ἀπό ἰσχυρὰ οικονομικά συμφέροντα, ἀλλά δέν τό κάνει, ἔχουν ἀναλάβει νά ἐπιτελέσουν καί ἐπιτελοῦν μέ ἐπιτυχία σέ ὅλες τίς εὐρωπαϊκὲς χώρες οἱ Ἀνεξάρτητες Διοικητικὲς Ἀρχές. Τούς ἔχει ἀνατεθεῖ, ἔργο ἐγγυητικό, ἐγγύησης

νέων δικαιωμάτων και ελευθεριών καθώς και έγ-
γύησης μιάς όρθολογικής και άμερόληπτης διοικη-
τικής ρύθμισης και έποπτείας.

Θά πρέπει να καταλάβουμε ότι τό βαθύτερο νό-
ημα πού εκπέμπει ή άρχή τής διάκρισης τών έξου-
σιών, είναι ή θεσμική ισορροπία μεταξύ τών έξου-
σιών, ή σταθμισμένη σχέση τους και ή άρμονική συ-
νεργασία τους και όχι ή αντιπαλότητα ή ή αντα-
γωνιστικότητα τους. Δικαστική έξουσία και άνεξάρ-
τητες άρχες άναλαμβάνουν και έπιτελούν βασικά
λειτουργίες έγγύησης συνταγματικών δικαιωμάτων
και ελευθεριών σέ άντιδιαστολή, και ένίοτε σέ άντι-
παράθεση, μέ τίς έξουσίες άσκησης κυβερνητικής
πολιτικής. Οί δύο διακριτές μορφές έξουσίας, τής
πολιτικής διακυβέρνησης από τήν μία και τής έγ-
γύησης δικαιωμάτων από τήν άλλη, θά πρέπει να
συνυπάρχουν, άρμονικά, σέ ένα ισορροπημένο συ-
νταγματικό πολίτευμα. Τό τελευταίο θά πρέπει να
έχει τήν ικανότητα να άντιτάσσει άπέναντι στήν
πολιτική κυριαρχία τής πλειοψηφίας ένα σύστημα
όρίων και δικαιοκρατικών έγγύσεων και να προ-
σφέρει, παράλληλα, στή σφαίρα τής πολιτικής έναν
άνετο χώρο έκφρασης και διαμόρφωσης κυβερνητι-
κών πολιτικών στό όνομα τής δημοκρατικής άρχής.

IX. Άν μου ζητούσατε να άπαντήσω, άνακεφα-
λαιώνοντας, στό έρώτημα πού έθεσα στήν άρχή: «τί
τό κύριον τής Πολιτείας έστίν, τό πλήθος, ό λαός,
ό Δήμος ή τό Σύνταγμα»; ή άπάντησή μου θά ή-
ταν: κύριον είναι και παραμένει σέ όλες τίς μορφές
τής δημοκρατίας, άρχαίας ή σύγχρονης, αλλά και
μιάς μελλοντικής, τό πλήθος, διότι σέ αυτό άνήκει,
όντολογικά, ή κυριαρχία. Τό πλήθος όμως δέν μπο-
ρεί, επειδή είναι άμορφο, πολλαπλό και διαφορο-
ποιημένο, να άσκήσει, έτσι όπως είναι διασπασμέ-
νο, άμεσα, τήν κυριαρχία του. Τήν άσκει, άναγκα-
στικά, μέσα από θεσμικές και διαδικαστικές διαμε-
σολαθήςεις. Γι' αυτό άλλοτε μεταμορφώνεται σέ
Δήμο μέσω τής Άγοράς του Δήμου, άλλοτε προσω-
ποποιείται από τόν Λαό μέσω τής έκλογής αντι-
προσώπων στό Κοινοβούλιο και άλλοτε εξανεμίζε-
ται ή άλλοτριώνεται στή δημόσια σφαίρα, ως «κοι-
νό». Χωρίς Άγορά δέν ύπάρχει Δήμος και χωρίς
τή διαδικασία τής αντιπροσώπευσης δέν ύπάρχει
λαός. Χωρίς οργανωμένες δημόσιες πολιτικές σφαι-
ρες τό πλήθος είναι πολιτικά άνύπαρκτο.

Η Άγορά του Δήμου ή ή δημόσια πολιτική σφαι-
ρα συγκροτούν τή συμβολική έδρα, τόν τόπο τής
κυριαρχίας. Σέ μία σύγχρονη πλουραλιστική και
άνταγωνιστική κοινωνία, στήν όποία πολλαπλά συμ-
φέροντα και δυνάμεις μάχονται μεταξύ τους για τήν
έξουσία και τόν έπηρεασμό τών αποφάσεων της, τό
κρίσιμο έρώτημα δέν είναι, πλέον, ποιος είναι ό κυ-
ριαρχος αλλά ποιος κατέχει τήν έδρα τής κυριαρ-
χίας, ποιος έξουσιάζει τήν Άγορά του Δήμου ή τή

Δημόσια πολιτική σφαίρα. Για να μπορούν όλοι οι
μνηστήρες τής έξουσίας να διεκδικούν άενάως και
ισότιμα τήν κατοχή της, θά πρέπει ή έδρα της να
παραμένει χωρίς κυρίαρχο, να μένει διαρκώς ή ίδια
κενή, άδεια. Κανείς δέν δικαιούται να γίνει «κύ-
ριος» τής ίδιας τής κυριαρχίας ή του Συντάγματος.
Μόνον μέ τήν έγγύηση πάγων και άπρόσωπων συ-
νταγματικών διαδικασιών, πού έγγυώνται τό «ού-
δείς άρχει ούδενός», θά μπορούν στήν άγορά του
Δήμου όλα τά μέλη του, όλοι οι δημότες χωρίς διά-
κριση άσκώντας τό δικαίωμα τής ίσηγορίας να δια-
λέγονται, να αντιπαράθηνται, να οργανώνονται
και να άποφασίζουν από κοινού, ισότιμα και ελευ-
θερα, σέ έναν κοινό τόπο για τά κοινά.

Η λαϊκή κυριαρχία έπαψε πλέον, και για τόν λό-
γο αυτό, να άναπαριστάναται ως κατηγορήματα κά-
ποιου Υποκειμένου, του λαού ή του έθνους. Μπο-
ρεί να παρασταθεί μόνον ως μία διαδικασία αντι-
προσώπευσης, επικοινωνίας, μεσολάβησης, σύνθεσης
ή συμβίβασιμου μεταξύ πολλαπλών υποκειμένων
(κοινωνικών ομάδων και πολιτικών δυνάμεων), κα-
θώς και ως διαδικασία ειρηνικής και έλλογης επί-
λυσης τών διαφορών και συγκρούσεων πού σπα-
ράσσουν καθημερινά τό πλήθος. Κάτω από τή στέ-
γη και μέ τήν έγγύηση ενός τέτοιου δημοκρατικού
συντάγματος μπορούν να συνυπάρχουν ειρηνικά
και ελεύθερα άνταγωνιστικές δυνάμεις και ιδέες,
καθώς και άντιμαχόμενα συμφέροντα χωρίς κανένα
από αυτά να μπορεί να γίνει όριστικά κύριο του
άλλου και χωρίς κανένα να μπορεί να διαταράξει
τήν ενότητα και τή σταθερότητα τής Πολιτείας.
Μόνο πού ή ενότητα αυτή τή φορά δέν είναι δε-
δομένη, δέν επιβάλλεται από τά πάνω, κατασκευά-
ζεται διαρκώς, προκύπτει μέσα από τόν διάλογο
και τή συναίνεση.

Αυτή τήν ιδανική Πολιτεία και αυτό τό δημοκρα-
τικό πολίτευμα καλούμαστε να υπερασπιστούμε μέ
λογισμό και γνώση άπέναντι στήν λαίλαπα τής άνε-
ξέλεγκτης και ισοπεδωτικής νεοφιλελεύθερης πα-
γκοσμιοποίησης, αν θέλουμε να διαφυλάξουμε τήν
(τίς) πολιτισμική(κές) μιάς ταυτότητας(τες), αλλά
και τήν άτομική μας επιβίωση, διότι χωρίς Πολι-
τεία δέν ύπάρχει πολίτης, χωρίς τόν πολίτη δέν
μπορεί να επιβιώσει ό ιδιώτης και έξω από τήν
Πόλη καρδοκοούν τά άγρια θηρία.

Η υπεράσπιση του δημοκρατικού και συνταγμα-
τικού πατριωτισμού, έχει έπομένως για μένα τήν
έννοια τής υπεράσπισης τής ενότητας και τής ιδιαι-
τερότητας τής πολιτικής μας κοινωνίας, όχι για να
κλειστούμε από τόν κόσμο αλλά για να άνοιχτού-
με άφοβα σέ αυτόν, για να άντιμετωπίσουμε τήν
παγκοσμιοποίηση μέ πολιτική άυτοπεποίθηση, μέ
αίσιοδοξία και έλπίδα, άρκει να άποκτήσουμε συ-
νειδίση τής ιστορικότητάς μας και άρα και τών ό-
ρίων μας, μέ λίγο περισσότερη, βέβαια, συνταγμα-
τική και δημοκρατική άυτογνωσία.

ΑΝΤΩΝΗΣ ΜΑΝΙΤΑΚΗΣ: ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ

τοῦ Γ. Μ. Σηφάκη

Ἐσοχώτατε Κύριε Πρόεδρε τῆς Ἑλληνικῆς Δημοκρατίας

Μιά αἰφνίδια ἔλλειψη νομικοῦ ἐπιστήμονα μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Βραβείου Ξανθόπουλου -Πνευματικοῦ ὁδήγησε τὸν παρόντα ὁμιλητή σας -ἓναν φιλόλογο- σέ τοῦτο τό βῆμα, προκειμένου νά σᾶς παρουσιάσει, ὅπωςδήποτε μέ κάθε δυνατή συντομία, τό ἔργο τοῦ κ. Ἀντώνη Μανιτάκη.

Ὡστόσο, ἡ ἀναγκαστική αὐτή «ἐκτροπή» ἀπό τά καθιερωμένα ἔχει μιά δικαιολογία: Τό ἔργο τοῦ τιμωμένου μας δέν εἶναι τόσο μυστηριώδες γιά τοὺς ἀμύητους ὅσο τό ἔργο ἑνός θεωρητικοῦ φυσικοῦ ἢ μοριακοῦ βιολόγου, ἀλλά ἐπικεντρώνεται σέ ζητήματα πού ἐνδιαφέρουν καί ἀφοροῦν ὅλους μας. Καί τοῦτο γιατί, κατά τό μεγαλύτερο μέρος του, τό ἔργο τοῦ Μανιτάκη εἶναι διδακτικό ὄχι μόνο γιά τοὺς φοιτητές του, ἀλλά καί γιά μᾶς τοὺς ὑπόλοιπους, καθὼς τό εὖρος του ἐκτείνεται ἀπό τὴν πολιτική φιλοσοφία (μέ τὴν ἐννοια τοῦ Ἀριστοτέλη), τὴν ἔρευνα καί στοχασμό πάνω στό ἑλληνικό καί τό εὐρωπαϊκό συνταγματικό δίκαιο, ὡς τὴ συγγραφή μεγάλων συγκεντρωτικῶν ἔργων ἀναφορᾶς -ὅπως εἶναι, π.χ., τό *Ἑλληνικό Συνταγματικό Δίκαιο*, τ. 1, (Σάκκουλας, Θεσσαλονίκη, 2004), ἓνα ἔργο 525 σελίδων- ἀλλά καί πολλῶν νομικῶν γνωμοδοτήσεων γιά προβλήματα πού ἀπασχολοῦν τὴν κοινωνία ἢ συγκεκριμένες ομάδες συνανθρώπων μας.

Πρὶν ἀναφερθῶ σέ ὀρισμένα ἔργα τοῦ Μανιτάκη -κυρίως σ' ἐκεῖνα πού εἶναι λιγότερο τεχνικά καί πιό προσιτά σ' ἓναν μὴ νομικό- θέλω νά πῶ δυό λόγια γιά τὸν ἄνθρωπο πού συγκεντρωθήκαμε γιά νά τιμήσουμε ἀπόψε. Ὁ Ἀντώνης Μανιτάκης εἶναι γέννημα θρέμμα τῆς Θεσσαλονίκης. Γεννήθηκε καί μεγάλωσε στή Θεσσαλονίκη, ὅπου καί σπούδασε νομικά στὴν ἴδια σχολή στὴν ὁποία τώρα ὑπηρετεῖ ὡς καθηγητής, κοντά σέ μερικούς λαμπροὺς δασκάλους, ἀπό τοὺς ὁποίους θά ἀρκεστῶ νά μνημονεύσω μόνο τὸν ἀειμνηστο Ἀριστόβουλο Μάνεση, πού ὁ Μανιτάκης ἐμελλε νά διαδεχθῆ ἀργότερα. Ὁ ἴδιος, ἐξἄλλου, θαυμάζει καί, νομίζω, λογαριάζει γιά

δασκάλους του τοὺς παλαιότερους συνταγματολόγους, Νικόλαο Ι. Σαρίπολο καί Ἀλέξανδρο Σῶλο.

Μεταπτυχιακές σπουδές ἔκαμε στὶς Βρυξέλλες, ὅπου συνέγραψε τὴ διδακτορική του διατριβή μέ τὸν τίτλο «*La liberté du commerce et de l'industrie en droit belge et en droit français*» (τὸν ὅποιο ὁ ἴδιος μεταφράζει: «Οἰκονομική ἐλευθερία καί κρατικός παρεμβατισμός στό γαλλικό καί βελγικό δίκαιο»). Ἡ πρώτη του αὐτὴ μείζων ἐπιστημονική μονογραφία δημοσιεύθηκε στὶς Βρυξέλλες ἀπὸ τὸν ἔγκριτο ἐκδότη νομικῶν ἔργων, Bruylant, τό 1979.

Τό 1981 ἀνακηρύχθηκε ὑφηγητής τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης μέ τὴ δεύτερη μεγάλη πραγματεία του, «Τό Ὑποκείμενο τῶν συνταγματικῶν δικαιωμάτων: μιά συμβολή στὴ θεωρία διάσπασης τοῦ ἀνθρώπου σέ ἄτομο καί μέλος τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου». Ἡ ἐργασία του αὐτὴ ἦταν ἐνδεικτικὴ τῆς ἀγάπης του γιά τὴ γενική θεωρία τοῦ δικαίου καί τοῦ κράτους, καθὼς καί τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου, γιά ζητήματα, δηλαδή, πού δέν ἔπαψαν νά τὸν ἀπασχολοῦν ἐκτοτε ὡς δάσκαλο τοῦ συνταγματικοῦ δικαίου. Ἐνα χρόνο ἀργότερα, τό 1982, ἐκλέχθηκε ἑκτακτος καθηγητής τοῦ Συνταγματικοῦ Δικαίου στὴν ἔδρα πού ὡς τότε κατεῖχε ὁ ἀγαπημένος του δάσκαλος, Ἀριστόβουλος Μάνεσης, σέ ἡλικία τριάντα ὀκτώ ἐτῶν. Ἐκτοτε, ἐπὶ ἓνα τέταρτο τοῦ αἵωνα, ἔχει παίξει κεντρικό ρόλο στὴν ἀναμόρφωση τῶν μεταπτυχιακῶν σπουδῶν στὸν Τομέα Δημοσίου Δικαίου (ὅπου ἔχει καθιερωθεῖ ἓνας ἄτυπος τρίτος κύκλος σπουδῶν, πού ἀφορᾶ κυρίως στοὺς ὑποψήφιους διδάκτορες), ἐνῶ καταβάλλει διαρκεῖς προσπάθειες νά φέρει σέ ἐπαφὴ τὴν ἑλληνική συνταγματικὴ σκέψη μέ τὴ γαλλική καί τὴν ἰταλική -εἶναι συχνότατες οἱ προσκλήσεις στὴ Θεσσαλονίκη Γάλλων καί Ἰταλῶν συνταγματολόγων καί πολιτικῶν ἐπιστημόνων-, ἀλλά τά τελεταῖα χρόνια καί τὴν ἀμερικανική.

Οἱ ἐπιστημονικὲς του δραστηριότητες εἶναι πολυσχιδεῖς: εἶναι διευθυντής δυό ἐπιστημονικῶν σειρῶν στὶς ἐκδόσεις Σάκκουλα, τοῦ γνωστοῦ οἴκου νομικῶν ἐκδόσεων στὴ χώρα μας, ἐπιμελητής πολλῶν συλλογικῶν ἐκδόσεων, πρόεδρος καί συνιδρυτής τοῦ Ὁμίλου Συνταγματολόγων «Ἀριστόβουλος Μάνε-

σης», μέλος της συντακτικής επιτροπής του περιοδικού τό «Σύνταγμα», νομικός της πράξης, με πλήθος δημοσιευμένες και αδημοσίευτες γνωμοδοτήσεις και παραστάσεις στο Συμβούλιο της Επικρατείας. Το πλούσιο και αδιάκοπο συγγραφικό του έργο, πού συμπεριλαμβάνει 11 μονογραφίες και 110 μελέτες, γραμμένες στα ελληνικά και στα γαλλικά, δομείται γύρω από τρεις βασικούς άξονες: κράτος δικαίου και δικαιώματα, δημοκρατία, και γενική θεωρία και έρμηνεία του συντάγματος.

Αλλά, όπως είναι δύσκολο νά ξεχωρίσει κανείς τις αυστηρότερα επιστημονικές εργασίες του Μανιτάκη από τις πιο διδακτικές, όπως υπαινίχθηκα νωρίτερα, άλλο τόσο είναι δύσκολο νά ξεχωρίσει τον διανοούμενο συγγραφέα και δάσκαλο από τον ενεργό πολίτη – αλλά όχι πολιτικό με την τυπική σημασία της λέξης – πού όμως διατυπώνει πολιτικό λόγο και έχει συμμετοχή σε κινήσεις πολιτών πού υψώνουν δημόσια φωνή διαμαρτυρίας αντιδρώντας σε κακώς κείμενα, ή κακώς έπιχειρούμενα, στή δημόσια ζωή της χώρας, με τά όποια βρισκόμαστε αντιμετώπι οι σχεδόν καθημερινά τώρα πιά, συχνά με την άνοχή, αν όχι με τή συνενοχή, του κράτους ή δημοσίων αρχών.

Αναφέρομαι, λόγου χάριν, στο γεγονός ότι διατελεί επί δύο σχεδόν δεκαετίες πρόεδρος της Ένωσης Πολιτών Θεσσαλονίκης για τό Περιβάλλον και τον Πολιτισμό, μιάς οργάνωσης, πού παρεμβαίνει ως ομάδα πίεσης σε ζητήματα πού άφορούν τήν πόλη της Θεσσαλονίκης. Η πιο σημαντική παρέμβαση της Ένωσης ήταν ή μαζική κινητοποίηση των πολιτών για τήν άποτροπή του μετασχηματισμού της Ροτόντας, ενός από τά πιο σημαντικά ρωμαϊκά μνημεία της Θεσσαλονίκης, σε λατρευτικό χώρο και σε προσκυνηματικό ναό, όπως ήθελε ή Μητροπολι Θεσσαλονίκης με τό επιχείρημα ότι τό εν λόγω μνημείο είχε λειτουργήσει ως χριστιανικός ναός κατά τή βυζαντινή περίοδο – αλλά είχε λειτουργήσει και ως τζαμί μετά τήν κατάκτηση της Θεσσαλονίκης από τούς Τούρκους τό 1590 (φυσικά τά ίδια άληθεύουν και για τόν Παρθενώνα στήν Αθήνα και για τήν Αγία Σοφία στήν Πόλη). Η μετατροπή άποφεύθηκε, τελικά, χάρη σε σχετική άπόφαση του Συμβουλίου της Επικρατείας, ύστερα από προσφυγή της Ένωσης Πολιτών.

Στό πλαίσιο άνάλογων παρεμβάσεων του στή δημόσια σφαίρα, ο Μανιτάκης ύψωσε τή φωνή του κατά του εθνικισμού και του λαϊκισμού, με άφορμή τά συλλαλητήρια στή Θεσσαλονίκη και τίς εθνικιστικές κινητοποιήσεις για τό όνομα της Πρώην Γιουγκοσλαβικής Δημοκρατίας της Μακεδονίας στις άρχές της δεκαετίας του '90. Τά συλλαλητήρια εκείνα, όπως θυμόμαστε, συνετέλεσαν στήν άπόρριψη της σύνθετης όνομασίας για τή γειτονική χώρα, τήν όποία επιδιώκει σήμερα, σχεδόν μιά εικοσαετία

αργότερα, ή ελληνική κυβέρνηση και σχεδόν όμόφωνα ή Βουλή των Ελλήνων.

Άλλο παράδειγμα πολιτικής παρέμβασης στά τέλη της δεκαετίας του '90 ήταν στή διαμάχη Έκκλησίας και Κράτους σχετικά με τό συνταγματικό χωρισμό τους, καθώς και στο «ζήτημα των ταυτοτήτων», με άρθρα σε νομικά περιοδικά και τόν ήμερήσιο και περιοδικό τύπο, πού συνοψίστηκαν σε βιβλίο με τόν τίτλο: *Οί σχέσεις της Έκκλησίας με τό Κράτος-Έθνος στή σιαά των ταυτοτήτων* (Αθήνα: Νεφέλη, 2000). Στο βιβλίο αυτό υποστηρίζεται, μεταξύ άλλων, ή γενετική σχέση του έλληνορθόδοξου εκκλησιαστικού λόγου με τόν εθνικιστικό, ή όποία όφείλεται εν πολλοίς στήν ίδρυση της αυτοκέφαλης ορθόδοξης εκκλησίας της Ελλάδος από τό ίδιο τό εθνικό κράτος, ως στηρίγματος και εξαρτήματος του. Πιστεύει, ωστόσο, ο συγγραφέας μας ότι ή ανακήρυξη της Έκκλησίας της Ελλάδος σε αυτοκέφαλη ήταν άναγκαία, και διερευνά σε βάθος τίς νομικές πτυχές και συνέπειες του άλληλένδετου της εκκλησιαστικής με τήν πολιτική ιστορία του ελληνικού κράτους.

Στήν κατηγορία των πολιτικών παρεμβάσεων άνήκει και ή άραιή, αλλά στοχευμένη και ευθύδολη, άρθρογραφία του στον ήμερήσιο τύπο. Δέν πρόκειται για έπιφυλλίδες όπως εκείνες πού δημοσιεύονται στις εφημερίδες κάθε έβδομάδα ή κάθε μήνα, οι όποιες ένίοτε μπορεί νά εμφανίζουν σημάδια κόπωσης ή άμηχανίας, αλλά για μικρά, πυκνά δοκίμια, πού συνήθως άφορμώνονται από τήν πολιτική επικαιρότητα και αναλύουν με λογική και νομική ακρίβεια νοσηρά κοινωνικά φαινόμενα, πολιτικές έπιλογές, ή γεγονότα πού άπασχολούν όλους μας. Αναφέρω για παράδειγμα τήν «κατάθεση ψυχής» για τήν πυρκαγιά στο Πήλιο – πού δέν ήταν και από τίς μεγαλύτερες του περασμένου καλοκαιριού – στήν *Κυριακάτικη Έλευθεροτυπία* της 15ης Ιουλίου 2007, με τόν τίτλο «Κι όμως και τό Πήλιο έχει ψυχή», στήν όποία διαπιστώνει «πόσο άφελής και άνεδαφική είναι ή εξάρτηση της προστασίας του περιβάλλοντος από τό Σύνταγμα και τό ταλαίπωρο άρθρο 24. Η συνταγματική προστασία του περιβάλλοντος», όπως λέει, «μεταθέτει τήν ευθύνη στο άπρόσωπο και άνεύθυνο κράτος και στα δικαστήρια, και ενεργεί καθησυχαστικά» για τούς πολίτες. Στή συνέχεια περιγράφει τούς παραδοσιακούς τρόπους με τούς όποιους αντιμετωνίζονταν κάποτε πολύ πιο άποτελεσματικά οι πυρκαγιές από τούς ίδιους τούς κατοίκους των χωριών, οι όποιοι σήμερα άδρανούν περιμένοντας βοήθεια έξ ουρανού, ή όποία είτε φτάνει όταν είναι πλέον αργά, είτε είναι άναποτελεσματική.

Άλλο παράδειγμα είναι τό άρθρο του στήν *ίδια εφημερίδα* της 28ης Νοεμβρίου 2005 με τόν τίτλο «Ο τηλεοπτικός όλοκληρωτισμός». Μεταφέρω εδώ

τό συμπέρασμα του δοκιμαστικού αυτού άρθρου, τό όποιο ισχύει και σήμερα: «Ο σύγχρονος ολοκληρωτισμός δέν πηγάζει πλέον, δέν έμπορεύεται, από κρατικά κέντρα εξουσίας' συνεργάζεται απλώς μέ αυτά. Έκκολάπτεται στην άγοραία ιδιωτική εξουσία, πηγάζει από τόν άχαλίνωτο οικονομικό ανταγωνισμό. Η Άγορά του Δήμου [μέ τήν αρχαία σημασία και τών δύο όρων] άπειλείται από τήν άγορά τών ιδιωτών. Αλώνοντας μέσω της συμβολικής τηλεοπτικής εξουσίας τή δημόσια σφαίρα και τήν κοινή γνώμη, οι ιδιωτικοί φορείς της ραδιοτηλεοπτικής έπικοινωνίας εισάγουν στή δημοκρατική κοινωνία πρακτικές ολοκληρωτικές. Θίγουν θεσμούς και πρακτικές της φιλελεύθερης δημοκρατίας, τήν όποία άτυπα περιφρονούν. Γι' αυτό και πιστεύω ότι ή δημόσια ραδιοτηλεοπτική έπικοινωνία είναι ζήτημα, πρωταρχικά, δημοκρατίας και θά έπρεπε νά αντιμετώπιζεται ως ζήτημα δημόσιας άυτονομίας και όχι ως ύπόθεση ιδιωτικής άυτονομίας. Αυτό πού διακυβέυεται σήμερα είναι κάτι βαθύ, συνδέεται μέ τόν άτυπο μετασχηματισμό της φιλελεύθερης δημοκρατίας σέ ολοκληρωτική, και όχι απλώς μέ παραβίαση κανόνων δεοντολογίας ή του Συντάγματος». Έννοείται ότι οι έπισημάνσεις του Μανιτάκη δέν έφεραν άποτέλεσμα, πλην της παραιτήσεως του ίδιου από τή θέση αναπληρωτή πρόεδρου του Έθνικού Συμβουλίου Ραδιοτηλεόρασης όταν, μερικά χρόνια νωρίτερα, ύστερα από δυόμισυ χρόνια θητείας, διαφώνησε τόν Δεκέμβριο του 1999 μέ τόν τότε Υπουργό Τύπου γιά θέματα πού άφορούσαν τή θεσμική άνεξαρτησία της Άρχης και προτίμησε τήν όδό της άξιοπρεπούς άποχωρήσεως.

Θέλω νά αναφέρω ένα ακόμα παράδειγμα δημόσιας πολιτικής παρέμβασης, πού παραμένει και άκρας επίκαιρο. Πρόκειται γιά άρθρο νομικής πολεμικής πού δημοσιεύθηκε στις 4 Φεβρουαρίου 2007, στην *Κυριακάτικη Έλευθεροτυπία* μέ τόν τίτλο «Έκνόμηση του Συντάγματος». Η «έκνόμηση του συντάγματος συντελείται, γράφει, «όταν τό σύνταγμα [μέσω επανειλημμένων αναθεωρήσεων πού διαδέχονται ή μία τήν άλλη τά τελευταία χρόνια] υίοθετεί νομοτεχνική διατύπωση νομοθετικής διάταξης, όταν δηλαδή διατυπώνονται συνταγματικές διατάξεις μέ τρόπο λεπτομερειακό και έξειδικευμένο, μέ φράσεις σχοινοτενείς [πού] θεσπίζουν κανόνες συμπεριφοράς και όχι θεμελιώδεις αρχές του πολιτεύματος ή της έννομης τάξης. Διότι ή [ουσιώδης] διαφορά μεταξύ συντάγματος και νόμου [...] έγκειται στο ότι τό σύνταγμα άσχολεϊται μέ τά θεμελιώδη και τά ουσιώδη του πολιτεύματος και της έννομης συμβίωσής μας. Άποτελεί κυρίως ένα σύστημα θεμελιωδών αρχών και δικαιωμάτων (και κανόνων άρμοδιότητας ή λειτουργίας συνταγματικών όργάνων) και όχι κανόνων συμπεριφοράς, όπως ό νόμος. [...]

»Επειδή ή νομοθεσία άσχολεϊται μέ τά έξειδικευμένα, καθώς και μέ τά καθημερινά και εφήμερα, είναι από τή φύση της συγκυριακή και περιστασιακή, γι' αυτό και χρειάζεται νά προσαρμόζεται και νά τροποποιείται συνεχώς. Τό σύνταγμα, αντίθετα, είναι πάνω από τόν χρόνο και πάνω από τή συγκυρία, γιατί προορίζεται νά φυλάσσει τά διαρκή και τά σταθερά, τά θεμελιώδη και ουσιώδη του πολιτικού και έννομου βίου μας. Και γιά νά τά φυλάσσει χρειάζεται νά είναι ολιγόλογο, λιτό και άφαιρετικό».

Γιατί όμως οι πολιτικοί μας μοιάζουν νά έχουν καταληφθεί από «συνταγματικό οίστρο» ή «αναθεωρητική βουλιμία [...] και επιδίδονται σέ μιάν άνέξοδη και άστόχαστη, πολιτικά και έπιστημονικά, αναθεωρητική πλειοδοσία»; Η άπάντηση είναι ότι «έχουν κάθε λόγο νά χρησιμοποιούν τήν αναθεώρηση ως μέσον άσκησης κυβερνητικής και κομματικής πολιτικής. Έχουν πολιτικό συμφέρον νά άνοήσουν αναθεωρητικές διαδικασίες, αναζητώντας πολιτικά άλλοθι γιά τά άδιέξοδά τους. [...] Άλλά και ή κοινή γνώμη [...] δικαιολογημένα πιάνεται από όποιες, φροϋδες, έλπίδες της προσφέρονται: άφου τίποτε δέν γίνεται [ένν. σ' αυτόν τόν τόπο] τουλάχιστον κάτι μπορεί νά γίνει μέ τό σύνταγμα. Άποδίδονται έτσι ιδιότητες μαγικές, θεϊκές, στην αναθεώρηση του συντάγματος και όλα έναποτίθενται στην σωτήρια παρέμβασή της. Έκσυγχρονισμός και μεταρρυθμίσεις θά γίνουν όταν αναθεωρηθεί, λοιπόν, τό σύνταγμα, και άν δέν έγιναν μέχρι τώρα είναι γιάτι έμπόδιζε τό σύνταγμα! Τίποτε πίο άπατηλό από [αυτή τήν] πρόσληψη του συντάγματος, ή όποία, ενώ από τή μία μεριά φετιχοποιεί τό σύνταγμα, από τήν άλλη, τό έξομοιώνει μέ κοινό νόμο και τό αντιμετώπιζει ως μέσο άσκησης νομοθετικής πολιτικής» (*Κυριακάτικη Έλευθεροτυπία*, 4-2-2007).

Άν έπιμένω λίγο στα «εφήμερα» —βάζω τή λέξη σέ εισαγωγικά— άρθρα του Μανιτάκη είναι γιάτι νομίζω ότι ό ίδιος δέν τά θεωρεί πάρεργα, αλλά μέρος της δουλειάς του ως καθηγητή του συνταγματικού δικαίου. Μερικά από αυτά, έξάλλου, όπως τό περί «έκνομύσεως» του συντάγματος, όφείλουν τή δύναμή τους στην συμπύκνωση επιχειρηματολογίας πού είχε αναπτυχθεί σέ ακαδημαϊκότερες δημοσιεύσεις' έν προκειμένω στο βιβλιαράκι μέ τόν τίτλο *Ο έλληνικός συνταγματισμός αντιμετώπος μέ τό συναινετικό αναθεωρητισμό* (Ινστιτούτο Νίκος Πουλαντζάς, Άθήνα, 2007). Ένώ δέν είναι άσχετο μέ τό ζήτημα τό μεζον έργο του μέ τόν τίτλο: *Κράτος δικαίου και δικαστικός έλεγχος της συνταγματικότητας τών νόμων*, ό πρώτος τόμος του όποιου δημοσιεύθηκε τό 1994 (Σάκκουλας, Θεσσαλονίκη) και άποτελείται από 450 σελίδες.

Τά τελευταία τέσσερα πέντε χρόνια ό τιμώμενος

μας ἔχει στρέψει τὴν προσοχή του σὲ δύο θεματικές περιοχές: Ἡ πρώτη ἔχει νὰ κάνει μὲ τὸ ἐπικαιρο ζήτημα τοῦ εὐρωπαϊκοῦ συντάγματος καὶ τῶν λόγων πού ὡς τώρα ἀπέτυχε νὰ κερδίσει τὴν ἐμπιστοσύνη τῶν λαῶν τῆς Εὐρώπης – ἐκείνων τουλάχιστον πού κλήθηκαν νὰ τὸ ἀποδεχθοῦν ἢ ὄχι μὲ δημοψηφίσματα. Ἡ δεύτερη ἀντιστοιχεῖ σὲ μιὰ ἐπιστροφή στὶς ρίζες, δηλαδή στὴν ἀρχαία δημοκρατία καὶ τὶς σχετικές μὲ αὐτὴν ἔννοιες τοῦ *δήμου*, τοῦ *πλήθους*, τῆς *ἰσονομίας*, τῆς *ἰσηγορίας* καὶ μερικῶν ἀκόμη, τὶς ὁποῖες ἀνιχνεύει καὶ μελετᾷ στὰ ἔργα ἀρχαίων συγγραφέων καὶ κυρίως, φυσικά, τοῦ Ἀριστοτέλη. Σὲ καθεμία ἀπὸ τὶς περιοχές αὐτές ἔχει ἀφιερῶσει ἀρκετές δημοσιεύσεις. Στὴν πρώτη, τουλάχιστον τέσσερα ἀρθρα καὶ τὸ βιβλίο (129 σελίδων): *Τὸ «Σύνταγμα» τῆς Εὐρώπης ἀντιμέτωπο μὲ τὴν ἐθνική καὶ λαϊκή κυριαρχία* (Ἐκδ. Παπαζήση, Ἀθήνα, 2004) στὴ δεύτερη, ἓνα ἐντελῶς πρόσφατο ἀρθρο μὲ θέμα τὴν «Ἀθηναϊκὴ δημοκρατία ὡς παράδειγμα αὐτοπροσδιορισμοῦ τοῦ πλήθους μὲσω τῆς αὐτοκυβέρνησης τοῦ δήμου» (ὅπου *πλήθος* καὶ *δήμος* ἔχουν τὸν ἴδιο ὄρο ἀναφορᾶς –δηλ. ἀναφέρονται στὸ ἴδιο σύνολο πολιτῶν–, ἀλλὰ ὁ *δήμος* ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν ὀργάνωση τοῦ πλήθους ἢ τῆς παραδοσιακῆς *πολιάδος κοινότητος* σὲ αὐτοκυβερνώμενη πολιτεία: *Τιμητικὸς τόμος γιὰ τὸν Ἰωάννη Μανωλεδάκη*, τ. 3 [Σάκκουλας, Ἀθήνα & Θεσσαλονίκη, 2007], σσ. 43-64) ἐνῶ ἓνα ἄλλο δημοσίευμα τοῦ 2006, μὲ τὸν τίτλο «“Πλήθος-Δήμος-Λαός”, τρία πλάσματα ἀναγκαῖα τῆς ἀρχαίας, τῆς σύγχρονης καὶ τῆς Εὐρωπαϊκῆς Δημοκρατίας» (στὸν συλλογικὸ τόμο: *Παράδοση καὶ ἐκσυγχρονισμὸς στὴν Ἑλλάδα τοῦ 21ου αἰῶνα*, ἐπιμ. Λαοκράτη Βάση, Ἐταιρεία Παιδείας καὶ Πολιτισμοῦ «Ἐντελέχεια», 2006, σσ. 87-105) ἀναφέρεται καὶ στὶς δύο περιοχές, ἀφοῦ οἱ βασικὲς ἔννοιες τῆς ἀρχαίας δημοκρατίας ἰσχύουν ἐξίσου τόσο γιὰ τὶς σύγχρονες ἐθνικὲς δημοκρατίες, ὅσο καὶ γιὰ τὴν ὑπὸ ἐκκόλαψη εὐρωπαϊκὴ συμπολιτεία.

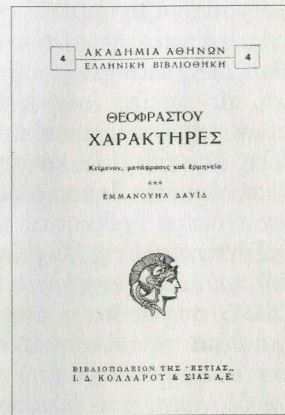
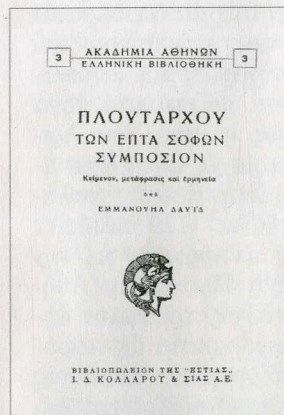
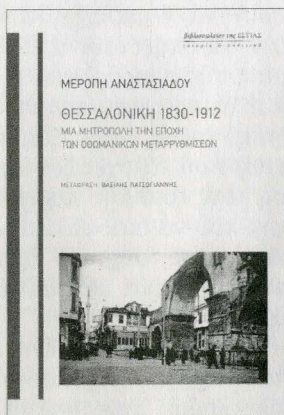
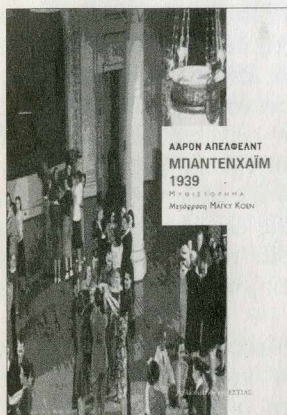
Ὡστόσο, τὸ πρῶτο σχέδιο εὐρωσυντάγματος ἀπέτυχε, κατὰ Μανιτάκη, νὰ πείσει τοὺς λαοὺς πού τὸ καταψήφισαν (τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ὁλλανδίας), γιὰτὶ ἐκλαμβάνει τὴν ὀλοκληρωμένη Εὐρώπη σάν μιὰν ἔνωση κρατῶν –αὐτὸ δηλαδή πού πράγματι εἶναι ἀκόμα ἡ Εὐρωπαϊκὴ Ἐνωση– καὶ ὄχι σάν συνένωση καὶ συγκυριαρχία τῶν λαῶν, κάτι πού οὔτε ὑφίσταται πρὸς τὸ παρὸν οὔτε πρόκειται νὰ προκύψει, τρόπον τινά αὐτομάτως, μέσα ἀπὸ τὴν πραγματοποίηση στόχων οἰκονομικῆς πολιτικῆς. Ὡσο τὰ κράτη, οἱ διακυβερνητικὲς συσκέψεις, καὶ τὰ συμβούλια τῶν ὑπουργῶν πού σήμερα ἀποφασίζουν ἀνεξέλεγκτα καὶ χωρὶς πολιτικὴ λογοδοσία, παραμένουν κυρίαρχα καὶ ἀαφέντες τοῦ πολιτικοῦ μέλλοντος τῆς Εὐρώπης, ἢ μετάβαση ἀπὸ τὸ καθεστῶς τῶν διεθνῶν συνθηκῶν σὲ ἓνα συνταγματικὸ

καθεστῶς αὐτοδύναμης καὶ πρωτογενοῦς ἐξουσίας τῶν λαῶν, ὀργανωμένων ὁμοσπονδιακά, εἶναι πολιτικὰ ἀνέφικτη» («Ἡ προοπτικὴ τῆς ἄλλης Εὐρώπης καὶ ἡ “μεταρρυθμιστικὴ συνθήκη”», *Πολίτης*, τεύχ. 156 [Ἰούνιος 2007], σ. 20). Χωρὶς ἀπαγκίστρωση τῆς διαδικασίας τῆς πολιτικῆς ἐνοποίησης τῆς Εὐρώπης ἀπὸ τὴν οἰκονομική, δὲν θὰ μπορέσουν νὰ δημιουργηθοῦν οἱ πολιτικοὶ θεσμοί, πού δὲν θὰ ὑπηρετοῦν ἀπλῶς τὴ διαχείριση τῆς οἰκονομίας τῆς ἀγορᾶς, ἀλλὰ θὰ μποροῦν νὰ ἐπιδιώκουν καὶ νὰ πραγματοποιοῦν αὐτόνομους πολιτικούς στόχους, κοινὲς ἐπιδιώξεις τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν στόχους πού νὰ σχετίζονται μὲ τὴν εἰρήνη, τὴν ἐπιβίωσή τους ἀπὸ τὴν πυρηνικὴ ἢ οἰκολογικὴ καταστροφή, πού νὰ διασφαλίζουν τὶς ἐλευθερίες τους, τὰ δικαιώματά τους, τὴν ἐργασία τους, καὶ τὴν οἰκονομικὴ εὐημερία καὶ κοινωνικὴ ἀσφάλειά τους» (ὅ.π., σ. 22).

«Καὶ ὅμως, ἔνωμένη πολιτικὰ Εὐρώπη σημαίνει κατ’ ἀρχὴν ὑπέρβαση τῶν κρατῶν καὶ συνένωση τῶν λαῶν. Συνεπάγεται τὴ δημιουργία μιᾶς νέας, πρωτότυπης πολιτικῆς κοινότητος πού [... κάποτε θὰ ἀποτελέσει] μιὰν ἀγνωστὴ μέχρι σήμερα διεθνικὴ πολιτικὴ κοινότητα. Ἡ μετάβαση ἀπὸ τὸ ἓνα καθεστῶς στὸ ἄλλο προϋποθέτει καὶ συνεπάγεται τὴν ὑπέρβαση τῆς κυριαρχίας τῶν κρατῶν καὶ τὴν ἀντικατάστασή της ἀπὸ τὴν συγκυριαρχία τῶν λαῶν. [...] Πρόκειται γιὰ μιὰ ἀντιφατικὴ ἱστορικὴ διαδικασία, ἀφοῦ ἡ πορεία της [θὰ] ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴ θέληση αὐτῶν πού μοιραῖα πρόκειται νὰ ἀπολέσουν τὴν ἐξουσία τους» (ὅ.π., σ. 21). Αὐτὴ ἡ προοπτικὴ μιᾶς πολιτικῆς ἐνοποιημένης Εὐρώπης, ἐντὸς τῆς ὁποίας οἱ λαοὶ θὰ διατηροῦν τὴν ἐθνικὴ καὶ πολιτιστικὴ τους ταυτότητα καὶ οἱ ἀξιοματοῦχοι θὰ λογοδοτοῦν σὲ «ἓνα Κοινοβούλιο τῶν ἐθνικῶν κοινοβουλίων ἢ μιὰ κοινὴ Συνέλευση ἀντιπροσώπων τῶν λαῶν» (ὅ.π., σ. 24), εἶναι ἀργὴ καὶ μακροπρόθεσμη, ἀλλὰ ὄχι οὐτοπικὴ. Εἶναι, πιστεύει ὁ Μανιτάκης, ἐφικτὴ γιὰτὶ ἀνταποκρίνεται σὲ ἐπιτακτικὴ ἀνάγκη. Ὡσο γιὰ τὸ Εὐρωπαϊκὸ Σύνταγμα, θὰ διαμορφωθεῖ ὡς ἀντίστοιχη «κατάληξη μιᾶς μακρᾶς καὶ ἀργόσυρτης διαδικασίας». Ὡς τότε τὸ κενὸ θὰ καλύπτεται, ὑποθέτω, ἀπὸ «μεταρρυθμιστικὲς συνθήκες» σάν αὐτὴ πού ὑπέγραψαν πρόσφατα οἱ πρωθυπουργοὶ τῶν κρατῶν τῆς ΕΕ στὴ Λισαβόνα.

Γιὰ τὴν ἄλλη, ἀκόμα πιὸ πρόσφατη, περιοχὴ ἐνδιαφέροντος τοῦ συγγραφέα μας, τὴν ἀναζήτηση τῶν βασικῶν ἀρχῶν τόσο τῆς σύγχρονης ἐθνικῆς, ὅσο καὶ τῆς εὐρωπαϊκῆς, δημοκρατίας στὴν ἀρχαιότητα, ἂν καὶ βρίσκεται πολὺ πιὸ κοντὰ στὴ δική μου ἐπιστήμη, δὲν χρειάζεται νὰ πῶ τίποτε, μιὰ καὶ σὲ λίγα λεπτά ὁ ἴδιος ὁ διακεκριμένος συνταγματολόγος μας, Ἀντώνης Μανιτάκης, θὰ μᾶς ἀναπτύξει τὸ θέμα: «Τὶ τὸ κύριον τῆς πολιτείας [καὶ τί τὸ τέλος ἐκάστης τῆς κοινωνίας] ἐστίν;».

23 ΧΡΟΝΙΑ ΒΙΒΛΙΑ εκδόσεις της ΕΣΤΙΑΣ

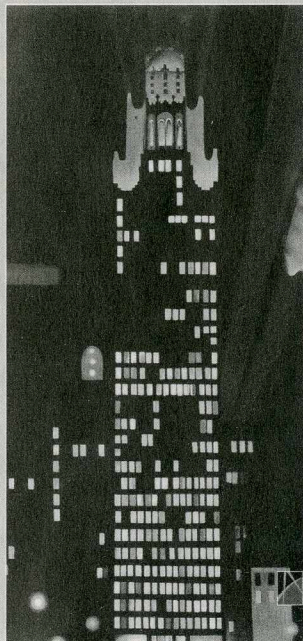

www.hestia.gr • www.estiabookstore.gr

ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ ΔΕΛΗΓΙΩΡΓΗ

ΚΑΙΡΟΣ

ΣΥΓΧΡΟΝΟΙ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΙ
ΓΙΑ ΕΝΑΝ ΚΑΛΥΤΕΡΟ ΚΟΣΜΟ

εκδόσεις
ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ

Τι μπορούμε να ελπίσουμε για το μέλλον;
Πώς είναι δυνατός ένας καλύτερος κόσμος;

Αντιμέτωπη με τους προβληματισμούς μιας πλειάδας θεωρητικών γύρω από αυτά τα κρίσιμα ερωτήματα, η συγγραφέας διαπιστώνει ότι αποτελούν λίγο ως πολύ εκφάνσεις μιας αδέσμευτης σκέψης σε συνεχή αναμέτρηση με τον εγκαθιδρυμένο λόγο και με το καθεστώς υποτέλειας που αναπαράγει η ισχύς του.

Σ' αυτή την κρίσιμη χρονική στιγμή περιουλογής και αποφάσεων που συστήνει τον δικό μας Καιρό, η προβληματοποίηση θεμελιακών φιλοσοφικών ερωτημάτων διασαφηνίζει τη δυνατότητα μετάβασης σ' ένα καθεστώς ουσιαστικής δημοκρατίας. Με την παρέμβαση της Κριτικής και της Θεωρίας προς αυτή την κατεύθυνση, ο νομιμοποιητικός ρόλος της ανεξέταστης τεχνοκρατικής επιστήμης μεταβιβάζεται σε μια (μη ισχύουσα ακόμη) σκεπτόμενη επιστήμη, όπου τεχνογνωσία και αυτογνωσία τροφοδοτούν, αντί να αποκλείουν, η μια την άλλη.

εκδόσεις
ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ

Σόλωνος 133, 10677 Αθήνα
τηλ. 210-3806305, www.alexandria-publ.gr

Η ΑΘΗΝΑ ΕΝΑΝΤΙΑ ΣΤΗΝ ΥΠΑΙΘΡΟ

Ἡ ἐκστρατεία τῶν Ταγμάτων Ἀσφαλείας ἀπὸ τὴν Ἀθήνα στὴν Εὐβοία

τοῦ Γιάννη Σκαλιδάκη

«**Τ**ὸ Κράτος εἶναι ἀποφασισμένον νὰ ἐπιβάλῃ ὅπωςδήποτε καὶ δι' οἰουδήποτε μέσου τὴν θέλησιν του καὶ τὴν τάξιν εἰς ὁλόκληρον τὴν Εὐβοίαν».

Προκήρυξη Χ. Παπαθανασόπουλου πρὸς τοὺς κατοίκους τῆς Ἰστιαίας (02.04.1944)

Τὰ γεγονότα τοῦ 1943 στὴ χώρα ἀλλὰ καὶ στὰ παγκόσμια πεδία τῶν μαχῶν ἦταν καταγιστικά. Στὴν Ἑλλάδα, ἀφοῦ ἡ ἀγροτική ἐξέγερση πλαισιωμένη ἀπὸ τὴν πολιτική καὶ ὀργανωτική κινήσεισ τοῦ ΕΑΜ ὀδήγησε στὴ μεταμόρφωση τοῦ ΕΛΑΣ ἀπὸ ἄθροισμα ἀντάρτικων ὀμάδων σὲ ἓναν ἐντυπωσιακὸ στρατὸ ἄνω τῶν 20.000 μαχητῶν, ἤρθε ἡ συνθηκολόγηση τῆς Ἰταλίας τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1943, ὁ ἐξοπλισμὸς τοῦ ΕΛΑΣ μὲ ἰταλικά ὄπλα καὶ ἡ συνειδητοποίηση τῶν Γερμανῶν ὅτι ἐπρεπε νὰ ξανακατακτήσουν τὸ μεγάλο μέρος τῆς χώρας πού ἄφηναν οἱ πρῶην σύμμαχοί τους καὶ πού τώρα ἦταν ὑπὸ τὴν κυριαρχία τῆς Ἀντίστασης, ἓνα κράτος ἐν κράτει.

Ἡ τρίτη καὶ τελευταία κατοχική κυβέρνησι, αὐτὴ τοῦ Ἰωάννη Ράλλη, πού συγκροτήθηκε τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1943, ἀποτελέσει καὶ τὴ θεσμική μορφή ἀνάδυσης «ἐνὸς ἐνιαίου “ἐθνικόφρονος” χώρου, πού περιλαμβάνει τόσο τοὺς ἐπίσημους ἐκφραστὲς τῆς “Ἑλληνικῆς Πολιτείας” ὅσο καὶ μεγάλο μέρος τῶν μὴ ΕΑΜικῶν ἀντιστασιακῶν ὀργανώσεων».¹ Αὐτὸ πού προεἶχε πιά ἦταν ἡ καταπολέμηση τοῦ ΕΑΜ-ΕΛΑΣ. Αὐτὸ πού ἤθελαν δηλαδὴ καὶ οἱ Γερμανοὶ χωρὶς νὰ ὑποστοῦν ἰδιαιτερες ἀπώλειες. Τὸ φθινόπωρο τοῦ 1943 ὅλες οἱ ὑπηρεσίεις ἀσφαλείας τῆς χώρας ὑπάγονται πλέον στὸν Γερμανὸ «Ἀρχηγὸ τῶν SS καὶ τῆς Ἀστυνομίας στὴν Ἑλλάδα»,² καὶ φυσικά καὶ τὰ Τάγματα Ἀσφαλείας πού συγκροτήθηκε ἡ κυβέρνησι Ράλλη.³

Τὴν ἀρχική συγκρότηση δύο εὐζωνικῶν ταγμάτων στὴν Ἀθήνα ἀκολούθησε ἡ συγκρότηση ταγμάτων πρὸς ἀποστολή τους στὴν ἐπαρχία, ἓνα εἶδος ἐκστρατείας ἀπὸ τὴν πρωτεύουσα πρὸς τὴν ὑπαιθρο. Στὰ τέλη τοῦ 1943 σὲ μιά πρώτη φάση καὶ τὴν ἀνοιξη τοῦ 1944 σὲ

μιά δεύτερη, εἶχε ἐρθεῖ ἡ σειρά τῆς Εὐβοίας.⁴ Θὰ προσπαθήσουμε νὰ δεῖξουμε ὅτι ἡ συγκρότηση τῶν Ταγμάτων στὴν Εὐβοία ἐκπορεύθηκε ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, τόσο ἀπὸ τὴν κατοχική κυβέρνησι ὅσο καὶ ἀπὸ τὸ τμήμα τοῦ ΕΔΕΣ πού συνεργάστηκε μαζί της, μὲ τὴν ἐνεργὴ ἀνάμιξη τῶν Γερμανῶν, καὶ ἐνισχύθηκε ἐπίμονα μέχρι νὰ ἀποκτήσει τοπική βάση. Ἡ λεπτομερὴς ἐξιστὸρηση τῆς εἰδεχθοῦς δράσης τῶν Ταγμάτων αὐτῶν ξεφεύγει ἀπὸ τὰ ὄρια αὐτῆς τῆς ἀνακοίνωσης.⁵

Ἀπὸ τὰ μέσα Νοεμβρίου 1943 κυκλοφοροῦσαν στὴ Χαλκίδα φήμες γιὰ τὸν ἐρχομὸ μεγάλης γερμανικῆς δυνάμεις καὶ γιὰ τὴ συγκρότηση στὴν Ἀθήνα Ταγμάτων Ἀσφαλείας μὲ προορισμὸ τὴν Εὐβοία. Μιά ἀπὸπειρα ἀρπαγῆς ὀπλων ἀπὸ κάποια ἀποθήκη τοῦ ΕΛΑΣ ἔξω ἀπὸ τὴν Ἀρτάκη, στὴν περιοχὴ «Γαῖδουροσταθμὸς» καὶ ἡ συνακόλουθη μικροσυμπλοκή ὀδήγησε στὴν ἀνακάλυψη ὀμάδας πού θεωρήθηκε πρὸδρομος τοῦ Τάγματος.⁶ Πράγματι ἐπρόκειτο γιὰ ὀμάδα τοῦ ἀπό-

1. Τάσος Κωστόπουλος, «Τὸ κατοχικὸ κράτος», Ἱστορία τῶν Ἑλλήνων, τόμος 16ος, Ἡ Ἑλλάδα στὸν Β' Παγκόσμιο Πόλεμο 1940-1944, Ἀθήνα, ἐκδόσεις Δομῆ, 2006, σ. 627.

2. Στὸ ἴδιο, σ. 666.

3. Ἑλληνική Πολιτεία, ΦΕΚ, 18/6/1943, ἀρ. φύλλον 180, νόμος ὑπ' ἀριθ. 260: «Περὶ συγκροτήσεως τεσσάρων εὐζωνικῶν ταγμάτων».

4. Τάσος Κωστόπουλος, ὁ.π., σ. 667.

5. Χαρακτηριστικὸ παράδειγμα ἐπιδρομῆς τῶν Ταγματῶν, ντόπιων καὶ ἄλλων μαζί μὲ Γερμανοὺς ἦταν καὶ ἡ ἐπιδρομὴ στὶς 24 Ἰουλίου 1944 στὴ Λίμνη Εὐβοίας. Ἡ δυνάμη ὑπὸ τὸν Παπαθανασόπουλο ξεπερνοῦσε τοὺς 500 Γερμανοὺς, ταγματῶνες ἀπὸ Χαλκίδα, Βάθεια, Ψαχνὰ καθὼς καὶ ἄνδρες τῆς Εἰδικῆς Ἀσφάλειας. Ἐπρόκειτο γιὰ κανονικὴ πειρατική ἐπιχείρηση πού διήρκεσε ὡς τὶς 8 Αὐγούστου γιὰ νὰ λεηλατηθοῦν πάνω ἀπὸ 500 σπίτια καὶ νὰ φορτωθοῦν τὰ κλοπιμαῖα σὲ καΐκια καὶ ἀπὸ κεῖ στὴ Χαλκίδα καὶ τὴ Βάθεια.

6. Δημ. Ι. Μαδεμοχωρίτης, Ἡ Ἑθνικὴ Ἀντίσταση στὴν Εὐβοία, χ.τ.ε., χ.ε., 1994, σ. 65.

στρατου στρατηγού Δημήτρη Λιάκου, ο οποίος, σύμφωνα με τον λοχαγό Χρήστο Λέρτα,⁷ μέλος τότε του ΕΔΕΣ, είχε μνηθεί στην οργάνωση «Εθνική Δράσις». Στις 9.10.1943 ο Λιάκος με άλλους τρεις προσπάθησαν να κλέψουν όπλιση από τον εφεδρικό ΕΛΑΣ Νέας Αρτάκης αλλά απέτυχαν. Οι δύο εκτελέστηκαν ενώ ο Λιάκος φαίνεται να φυγαδεύτηκε στην Αθήνα από τον τοπικό ΕΔΕΣ, πού του έδωσε πρακτικό όρκωμοσίας και έγγραφο προς την Κεντρική Επιτροπή του ΕΔΕΣ στην Αθήνα.⁸ Ο ΕΔΕΣ όμως στην Αθήνα έχει ήδη διασπαστεί.

Ο ΕΔΕΣ Αθηνών και τα Τάγματα

Οι συνταγματάρχες Παπαγεωργίου και Παπαθανασόπουλος του ΕΔΕΣ πέρασαν ένα διάστημα κρατούμενοι των κατοχικών δυνάμεων τό 1943 και, μετά την αποφυλάκιση τους, τάχθηκαν όριστικά ενάντια στην αντιστασιακή δράση και στράφηκαν, μαζί με τον δικηγόρο Ηλία Σταματόπουλο, προς την πολιτική κατεύθυνση της αντιμετώπισης του κομμουνισμού ως κύριου κινδύνου ενόψει των μεταπολεμικών εξελίξεων,⁹ συνεργάζονταν δέ πλέον ανοικτά με την κατοχική κυβέρνηση και τους Πάγκαλο-Γονατά για τη δημιουργία των Ταγμάτων Ασφαλείας.¹⁰ Τόν Απρίλιο του 1943 ένα άρθρο του Δ. Γιαννακόπουλου στην εφημερίδα του ΕΔΕΣ «Δημοκρατική Σημεία» με αντιστασιακό περιεχόμενο έγινε αφορμή για την κρίση στον ΕΔΕΣ πού οδήγησε στη διάσπασή του. Μετά από συγκρούσεις, στις 17 Σεπτεμβρίου του 1943 ο Παπαγεωργίου αυτοανακηρύχτηκε αρχηγός του ΕΔΕΣ Αθηνών και η συγκεκριμένη οργάνωση πήρε ανοικτά πλέον τον δρόμο της συνεργασίας και προσπάθησε να πάρει με τό μέτρο της τά στελέχη του ΕΔΕΣ, αποκρύπτοντας σε όρισμένες περιπτώσεις τη διάστασή της από τον Ζέρβα, ενώ και ο τελευταίος άργησε να πάρει αποστάσεις.¹¹ Ο Παπαθανασόπουλος, πού θά συναντήσουμε άμέσως παρακάτω ως επικεφαλής των Ταγμάτων Ασφαλείας στην Εύβοια, θά εκπροσωπήσει τον διασπαστικό ΕΔΕΣ στη γνωστή συνάντηση με άλλους εκπροσώπους δεξιών οργάνωσεων στην Αθήνα, όπως της προαναφερθείσης «Εθνικής Δράσεως» αλλά και του εκπροσώπου της κατοχικής κυβέρνησης Σειραδάκι υπό την αιγίδα του Νεοζηλανδού λοχαγού Ντόν Στότ,¹² ενώ σύμφωνα με τον Διονύση Μπενετάτο, ο Παπαθανασόπουλος τον Σεπτέμβριο του 1943 συμμετείχε σε συνεδρίαση της Κεντρικής Επιτροπής της ΛΑΕ και πρότεινε τη συνεργασία της με την κυβέρνηση Ράλλη με σκοπό την καταπολέμηση του ΕΑΜ.¹³

Σύμφωνα με την κατάθεση του Διονυσίου Παρασκευόπουλου, συγγενή του γαμπρού του Παπαθανασόπουλου, Θάνου Οικονομόπουλου, ο Παπαθανασόπουλος από τις 2 Οκτωβρίου 1943 και για 3μηνη μήνες φιλοξενήθηκε στο σπίτι του, στην οδό Πραξιτέλους 8. Σέ αυτόν παρουσιάστηκε ως αρχηγός του ΕΔΕΣ και

δεχόταν στο σπίτι διάφορους αξιωματικούς και ιδιώτες όπως οι Χαρ. Βουζουναράς, Χαρ. Αντωνάτος, Μάνος Πασβάνης, ο ύπασπιστής του Γ. Πολιτάκης, ο Γ. Γκενεράλης, ταγματάρχης Χωροφυλακής, ο δικηγόρος Μαυρίκος Μαυρίκης, ο ανώτερος αξιωματικός Διάμεσης, ο στρατηγός Λιάκος, ο μετέπειτα γαμπρός του Παρασκευόπουλου και πολιτικός σύμβουλος των Λιάκου και Παπαθανασόπουλου Άλ. Οικονομίδης, κ.ά. Κάθε Τετάρτη δεινούσε με τον Ιωάννη Βουλπιώτη και Γερμανούς αξιωματικούς, όπως του έλεγε ο ίδιος. Είχε δέ σχέσεις με τον Ιωάννη Ράλλη, με σύνδεσμο τον Βουζουναρά. Μέσω αυτού συγκέντρωσε 500 εκατομμύρια δραχμές από τον Ράλλη στα τέλη Νοεμβρίου 1943.¹⁴

Ανάλογη δράση φαίνεται ότι ανέπτυξε ο δικηγόρος Μαυρίκος Μαυρίκης. Σέ επιστολή του προς τον Ηρακλή Πετιμεζά του ΕΔΕΣ στις 27.10.1944 ο Γεώργιος Φαφούτης του άπαντά:

«Μου εξήγησατε να σάς πω τί γνωρίζω περί του Δικηγόρου Μαυρίκη [...]. Κατά τον μήνα Οκτώβριον 1943 επέστρεψα από τό τελευταίο μου ταξίδι από την Σμύρνην, και συνάντησα τον παλαιόν γνωστόν μου Δημ. Παπαπροκοπίου, εφεδρον άνθυπολοχαγόν, ο οποίος μου είπε ότι θά έπρεπε να γνωρίσω τον δικηγόρον Μαυρίκην, ο οποίος είναι καλός πατριώτης και

7. Από τον ΕΔΕΣ στα Τάγματα και μεταπολεμικά στην Χ.

8. Δημ. Ι. Μαδεμοχωρίτης, *ό.π.*, σ. 54.

9. Για τη φυλάκιση Παπαγεωργίου-Παπαθανασόπουλου: Χάγκεν Φλάισερ, *Στέμμα και Σβάστικα*, τόμος 2ος, Αθήνα, Παπαζήσης, 1995, σ. 26-27. Για τό ίδιο γεγονός γράφονται πολλά αντιφατικά ως προς την ήμερομηνία και τη διάρκεια φυλάκισής τους.

10. Κομνηνός Πυρομάγλου, *Η Εθνική Αντίστασις. ΕΑΜ-ΕΛΑΣ-ΕΔΕΣ-ΕΚΚΑ*, Αθήνα, Δωδώνη, 1975, σ. 246, 256.

11. Έλευθέριου Δέπου, *Η διάσπασις αρχίζει εις τον ΕΔΕΣ Αθηνών*, σειρά άρθρων στο Ιστορικό Αρχείο Εθνικής Αντιστάσεως, 2ος τόμος // Χάγκεν Φλάισερ, *ό.π.*, σ. 28.

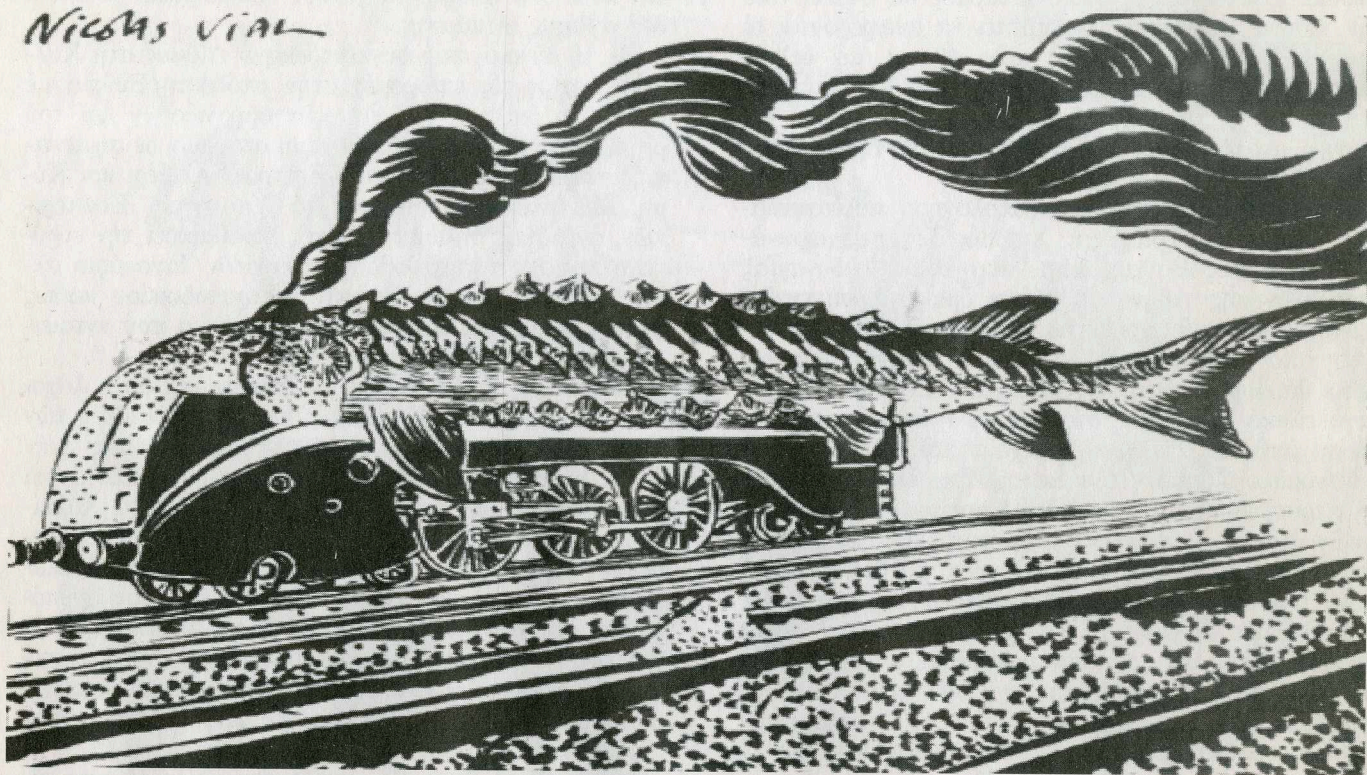
12. Χάγκεν Φλάισερ, *ό.π.*, σ. 362 // Σπύρου Μαρκεζίνη, *Σύγχρονη Πολιτική Ιστορία της Ελλάδος*, τόμος 1ος (1936-1944), Αθήνα, Πάπυρος, 1994, σ. 373.

13. ΓΑΚ-Αρχεία Ν. Εύβοίας, Αρχείο Ειδικού Δικαστηρίου Δωσιλόγων, ΑΒΕ 55, ΑΕΕ Δικ. 2.3, δικογραφία 51/1948 [στό έξής ΕΔΔ], κατάθεση Διονυσίου Παναγή Μπενετάτου, δημοσιογράφου [21.02.1947]. Ο Μπενετάτος, σύμφωνα με τον Φλάισερ (σ. 24-25), συμμετείχε στην κίνηση «Συνεχισταί», οργάνωση Κεφαλλοντιών Αθήνας, αλλά και στους «Αγροτικούς Σοσιαλδημοκράτες». Οι οργανώσεις αυτές μαζί με την πτέρυγα του ΣΚΕ πού αποχώρησε από τό ΕΑΜ, όπως και οι ίδιες, και μαζί με τον ΕΔΕΣ έδρυσαν την ΛΑΕ (Λαϊκή Απελευθερωτική Ένωσις) τον Φεβρουάριο του 1943.

14. ΕΔΔ, κατάθεση Διονυσίου Θεμιστ. Παρασκευόπουλου, κτηματομεσίτη [30.03.1945].

Nicolas VIAL

ἀντιπρόσωπος τοῦ Στρατηγοῦ Ζέρβα, καί ὅτι θά ἔπρεπε νά διευκολύνω καί αὐτόν διότι κάνει καί αὐτός (ὁ Μαυρίκης) πατριωτικόν ἀγώνα. [...] Κατά τήν συνάντησιν μας αὐτήν ὁ Μαυρίκης μέ παρεκάλεσε νά τόν βοηθήσω εἰς τό νά φύγει ὁ υἱός του στήν Σμύρνη διά νά συναντήσῃ τοὺς Ἀγγλους διά νά τοὺς πείσει νά τοῦ στείλουν χρήματα, ἱματισμόν καί πολεμοφόδια, διότι ἐτοιμάζει ἐδῶ σώματα πρὸς καταπολέμησιν τῶν Κομμουνιστῶν καί τῶν Γερμανῶν. Τοῦ ἀπήντησα ὅτι μπορῶ μόνον νά βοηθήσω τόν υἱόν του νά φύγει, ἀλλά εἶχα ἀμφιβολίας ἂν ὁ υἱός του θά κατώρθωνε νά πείσει τοὺς Ἀγγλους νά τόν βοηθήσουν. [...]

Εἰς τήν συνάντησιν μας στοῦ Ζαχαράτου μοῦ εἶπε, μεταξύ ἄλλων, νά τοῦ βρῶ μερικά παιδιά διά τά σώματα τά ὁποῖα ἐτοιμάζε.

Πράγματι τοῦ εὗρηκα 18 παιδιά διά τά ὁποῖα ἔλεγε ὅτι θά τά ἐγγράψῃ στά σώματα καί μέ παρεκάλεσε νά φροντίσω δια τήν τροφοδοσίαν των, πράγμα τό ὁποῖον ἔκαμα, ἀλλά τόν λογαριασμόν τοῦ ἐστιατορίου δέν τόν ἐπλήρωσε ποτέ, ὅποτε τά παιδιά διέρευσαν καί κατατέγησαν μόνα των εἰς τά τάγματα ἀσφαλείας.¹⁵

Ἀπό πολλές πλευρές φαίνεται ἡ διαπλοκή τοῦ ΕΔΕΣ Ἀθηνῶν, τῆς κυβέρνησης Ράλλη καί τῶν Γερμανῶν μέσω τῶν ἀμεσῶν συνεργατῶν τους καθώς καί ἄλλων πολιτικῶν παραγόντων, ὁ καθένας γιά τοὺς δικούς του σκοποὺς καί ὅλοι μαζί ἐναντίον τῆς ὀργανωμένης

Ἀντίστασης τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ἄλλωστε αὐτό δέν τό κρύβει τουλάχιστον ὁ Παπαθανασόπουλος στήν ἀπολογία του στό Εἰδικό Δικαστήριον Δωσιλόγων, υποστηρίζοντας φαιδρά ὅτι παραπλανοῦσε τοὺς Γερμανοὺς ἐνῶ ἐνεργοῦσε ὑπὸ τό Συμμαχικό Στρατηγεῖο, τό ὁποῖο ἤθελε νά ἀναγνωρίζῃ στό πρόσωπο τοῦ ἀμφιλεγόμενου Στότ. Πιὸ ἐνδιαφέρουσα εἶναι μιά ἐκθεση του μέ τίτλο «Διά τὰς ἐνεργείας μας ἐν Εὐβοίᾳ ἐναντίον τοῦ Κομμουνισμοῦ» μέ ἡμερομηνία 2 Ἰουνίου 1944 πού συνοπογράφεται ἀπὸ τόν Διοικητὴ τοῦ γερμανικοῦ μηχανοκίνητου τάγματος Westphal, ἀποσπάσματα τῆς ὁποίας δημοσιεύτηκαν στό φύλλο 170 τῆς ἐφημερίδας «Ἐλευθερία». Σέ αὐτήν ὁ Παπαθανασόπουλος ἀναφέρει καθαρά ὅτι ζήτησε τῆ βοήθεια τῶν Γερμανῶν μέσω τοῦ Βουλπιώτη γιά τήν ἐκστρατεία του στήν Εὐβοία καί ἀνέλαβε δράση μετά τήν ὑπόσχεσίν τους γιά παροχή ὀπλων.¹⁶

Σαφές εἶναι καί ἓνα κείμενο πρὸς τοὺς Λιάκος-Παπαθανασόπουλο μέ ὁδηγίες γιά τῆ δράση τους στήν

15. ΕΔΔ, ἐπιστολή Γεωργίου Φαφούτη πρὸς Ἡρακλὴ Πετιμεζά [27.10.1944].

16. ΕΔΔ, κατάθεση Παπακωνσταντίνου Θεοφύλακτου, ἀρχισυντάκτη ἐφημερίδος «Ἐλευθερία» [23.03.1945], «Διά τὰς ἐνεργείας μας ἐν Εὐβοίᾳ ἐναντίον τοῦ Κομμουνισμοῦ» [02.06.1944].

Εύβοια. Γίνεται σαφές ότι ο όπλισμός θά σταλεί από την Αθήνα, στην οποία θά πρέπει νά αναφέρονται οι Λιάκος-Παπαθανασόπουλος κάθε 48ωρο με δελτία πληροφοριών. Επίσης σαφής είναι ή στάση απέναντι στά στρατεύματα Κατοχής, άφοϋ άπαγορεύεται επί ποινή θανάτου κάθε ενέργεια στρεφόμενη εναντίον τους.

Η άρχική ιδέα ήταν ή στρατολόγηση πολιτοφυλάκων από τή γύρω περιοχή, Χαλκίδα και περιχώρα από Ψαχνά έως Βάθεια, λόγω οικονομικής άδυναμίας στρατολόγησης Αθηναίων. Μέχρι όμως νά επιτευχθεί ο στόχος αυτός θά χρειαστεί δύο φορές νά σταλεί δύναμη από Αθήνα, όπως θά δοϋμε. Οι πολιτοφύλακες αυτοί θά εμφανίζονταν ως Έλληνικός Στρατός με άνάλογο ειδικό σήμα. Άποστολή τους ή εκκαθάριση τής νήσου από τά άναρχικά στοιχεία και ή επαναφορά των νομίμων, δηλαδή των κατοχικών, ή στην καλύτερη περίπτωση των μεταξικών, Κοινοτικών και Δημοτικών Άρχών. Παράλληλα ο Λιάκος, ενώ θά εμφανίζεται ως εκπρόσωπος τής κυβέρνησης, θά προχωρά στην τοποθέτηση πολιτικών εκπροσώπων του ΕΔΕΣ Αθηνών για τή Βόρεια, τήν Κεντρική και τή Νότια Εύβοια καθώς και τριμελών ή πενταμελών επιτροπών σε κάθε πόλη ή χωριό, τήν έγγραφη μελών και τή στρατολόγηση πολιτοφυλάκων. Τέλος, ο Λιάκος έπρεπε νά οργανώσει ύπηρεσία για τήν τροφοδοσία και τή μισθοδοσία των πολιτοφυλάκων.¹⁷

Έκστρατεία στην Εύβοια

Κατέφθασε λοιπόν ως νέος νομάρχης Εύβοίας, διορισμένος από τήν κυβέρνηση Ράλλη, ο στρατηγός Δ. Λιάκος μαζί με άπόσπασμα από 70 περίπου χωροφύλακες από τήν Αθήνα.¹⁸ Μαζί του κατέφθασε και ο Α. Οικονομίδης, ως σύμβουλος και διερμηνέας. Τόν Ιανουάριο του 1944, ο Λιάκος συγκρότησε «Έθνική Πολιτοφυλακή» με λόχους στά Ψαχνά, στην Αρτάκη, στον Δοκό και στο Βασιλικό.¹⁹ Για τή συντήρηση των σωμάτων αυτών ο Λιάκος επιτάσσει τρόφιμα από τήν επιτροπή συσσιτίων, τήν ένωση συνεταιρισμών, τήν Άγροτική Τράπεζα και φορολογεί τά πάντα, από τρόφιμα έως εισιτήρια.²⁰ Επίσης διενεργείται και ή πρώτη τοπική επιστράτευση τής κλάσης του '32 και δημιουργούνται λόχοι στη Χαλκίδα.²¹

Στίς 9 Ιανουαρίου, ο Παπαθανασόπουλος, πού βρίσκεται ακόμη στην Αθήνα, στέλνει μιά ένθαρρυντική επιστολή στον Οικονομίδη:

«Άγαπητέ Άλέκο, [...] Επισπεύσατε τήν συγκρότηση των τμημάτων για τό κτύπημα των άναρχικών άνταρτικών ομάδων και επισπεύσατε επίσης τήν συλλογήν χρημάτων διά τήν τροφοδοσίαν των τμημάτων μας. [...] Όλοι οι γνωστοί φίλοι σας εύχονται επιτυχία. Ελπίζω νά έλθω και έγώ μέχρι τέλους τής εβδομάδος ως Λειβαδίτης. Νά τηρηθ ή άπολύτως μυστικόν. [...] Μή λησμονείτε ότι πρέπει νά μου στέλλετε δελ-

τία κάθε δύο ήμέρες, τά ζητούν όπωσδήποτε οι άλλοι. Με άγάπη, Μπάμπης.»²²

Με τή δύναμη πού συγκέντρωσε ο Λιάκος στη Χαλκίδα άρχισε τίσ επιδρομές στην ύπόλοιπη Εύβοια με σκοπό τή διάλυση των έαμικών οργανώσεων και του άντάρτικου και τήν εγκατάσταση σταθμών σε σημαντικά κέντρα όπως σε Βάθεια, Έρέτρια, Άλιθέρι και Κύμη. Με άναφορές του προς τό Ύπουργείο Έσωτερικών, ο Λιάκος δηλώνει ότι έχει εκκαθαρίσει τήν ευρύτερη περιοχή τής Χαλκίδας μέσα στον Ιανουάριο αλλά ζητά τήν ίδρυση έκτακτου Στρατοδικείου καθώς πολλοί συλληφθέντες άπολύονται, πράγμα πού αντίκειται «προς τήν ένθικήν συνείδησιν του λαού».²³

Στίς άρχές Φεβρουαρίου οι νεοσχηματισμένοι λόχοι των Ταγμάτων στη Χαλκίδα τίθενται στη διάθεση των Γερμανών στίς εκκαθαριστικές τους έπιχειρήσεις στην Κεντρική Εύβοια.²⁴ Με τίσ δυνάμεις πού εγκαθίστανται στίς φρουρές, οι Γερμανοί ελέγχουν τόν άξονα Χαλκίδας-Κύμης και τήν περιοχή των Ψαχνών.²⁵ Στίς 25 Φεβρουαρίου ο Λιάκος διενεργεί στρατολογία σε 5 κλάσεις μέρους του τέως Δήμου Μεσαίων. Τυχόν άνυπότακτοι θεωρούνται μέλη άνατρεπτικών ομάδων και ύποψήφιοι προς εκτόπιση μαζί με τίσ οικογένειες τους.²⁶ Παρ' όλα αυτά, ή επιστράτευση παρουσιάζει προβλήματα. Από τήν Αρτάκη μέχρι τά μέσα Μαρτίου παρουσιάζονται μονάχα 3 από τούς 44 κληθέντες.²⁷

Μπροστά σε αυτή τήν κατάσταση και μετά από αίτηση του Λιάκου, ή κυβέρνηση Ράλλη στέλνει για ένίσχυση τό 2ο Τάγμα Ευζώνων Αθηνών αλλά και οι

17. Γιάννης Δουατζής, *Οι Ταγματασφαλίτες*, Αθήνα, Άφοί Τολίδη, χ.χ., σ. 114-117 // ΕΛΙΑ, Άρχείο Δουατζή, φακ. 6.1. Τό κείμενο αυτό δημοσιεύτηκε στο βιβλίο του Γιάννη Δουατζή «Ταγματασφαλίτες» με ύπογραφή Ό Έπιτελάρχης (Τ. Σ.) Ε. Ε. Σ., όμως τό αντίγραφο εν πρωτοτύπου πού βρίσκεται στο άρχείο του στο Ε.Λ.Ι.Α. φέρει ως ύπογραφή Έπιτελάρχης (Τ. Σ.) Ε.Δ.Ε.Σ.

18. Από τόν Λιάκο ονομάστηκαν τά Τάγματα Άσφαλείας στην Εύβοια «Λιάκηδες», όπως «Ράλληδες» κλπ.

19. Ό Γιάννης Δουατζής (ό.π., σ. 27) αναφέρει τήν από κοινού με Γερμανούς τοποθέτηση σταθμών Χωροφυλακής σε Ψαχνά, Βασιλικό και Άγία Άννα και μετέπειτα φρουρές ταγματασφαλιτών σε Βάθεια, Έρέτρια, Άλιθέρι και Κύμη.

20. Γιάννης Δουατζής, ό.π., σ. 76-83 // ΓΑΚ-Άρχεία Ν. Εύβοίας, ΑΒΕ 220, ΑΒΕ Δημ. 1.5, Άρχείο Δήμου Χαλκιδέων, άριθμός άπόφασης 4663/07.03.1944: «Διάθεσις πιστώσεων διά τās άνάγκας των Ταγμάτων Άσφαλείας» (100.000.000 δρχ.).

21. Γιάννης Δουατζής, ό.π., σ. 27-28.

22. ΕΔΔ, επιστολή Παπαθανασόπουλου σε Οικονομίδη, 09.01.1944, ύπογραμμισμένα στο κείμενο.

23. Γιάννης Δουατζής, ό.π., σ. 121-125.

24. Στο ίδιο, σ. 29.

25. Στο ίδιο, σ. 30.

26. Στο ίδιο, σ. 126.

27. Στο ίδιο, σ. 139-142.

Γερμανοί στέλνουν ἓνα λόχο καί θέτουν ὅλες τίς δυνάμεις ὑπό τίς διαταγές τοῦ λοχαγοῦ Μπάγιερ. Δύο μέρες πρῖν, εἶχε φτάσει στήν Εὐβοία καί ὁ Παπαθανασόπουλος «αὐτοδούλως», καθῶς λέει.²⁸

Τά σώματα αὐτά μαζί μέ τά ἤδη ὑπάρχοντα χωρίζονται σέ δύο φάλαγγες, ἡ μία γιά τή Βόρειο Εὐβοία ὑπό τή διοίκηση Λιάκου-Παπαθανασόπουλου καί ἡ ἄλλη γιά τήν Κεντρική καί Νότια Εὐβοία ὑπό τή διοίκηση τοῦ συνταγματάρχη Χρήστου Γερακίνη.²⁹ Μέ μιά σειρά ἐπιδρομῶν, «χτένισμα» τῆς Εὐβοίας, τά σώματα αὐτά προκαλοῦν μεγάλες δυσκολίες στό ὄχι πολύ ἰσχυρό ἀντάρτικο τῆς περιοχῆς, ἐνῶ ἐπιστρατεύονται καί ντόπιοι, εἰδικά σέ Ἀγία Ἄννα, Ἐρέτρια καί Βάθεια (Ἀμάρυνθο). Οἱ τελευταῖοι, ἀρχίζουν νά ἐξοπλίζονται ἀπό τίς 25 Ἰανουαρίου καί ἀργότερα συγκροτοῦν τόν 6ο λόχο τοῦ 2ου ἀνεξάρτητου Τάγματος Εὐζώνων καί συμμετέχουν στίς ἐκκαθαριστικές ἐπιχειρήσεις τῶν Γερμανῶν καί τῶν Ταγμάτων Ἀσφαλείας.³⁰

Κατά τή διάρκεια τῆς ἐκστρατείας τῶν Λιάκου-Παπαθανασόπουλου πρὸς τή βόρεια Εὐβοία, ἡ νομαρχιακή ἐπιτροπή τοῦ ΕΑΜ ἀποφάσισε νά ἀντιδράσει καί νά ὀργανώσει ἐπίθεση στό Ξηροχώρι (Ἰστιαία). Ἡ ἐπίθεση ἐκδηλώθηκε τήν 1η Ἀπριλίου 1944 ἀλλά ἀπέτυχε καθῶς δέν μπόρεσαν νά ἐμποδίσουν τήν ἀφίξη γερμανικῆς δύναμης ἀπό τήν κοντινὴ ὄχθη Γοῦβες. Στή μάχη σκοτώθηκε ὁ Λιάκος ἀπὸ Ἰταλό αὐτόμολο ἐνῶ, ὡς ἀντίποινα, ὁ λοχαγὸς Μπουρλίδης ἐκτέλεσε ἐπιτόπου μέ τό περιστροφὸ του 18 ντόπιους νέους. Τρεῖς μέ-

ρες ἀργότερα, στίς 4 τοῦ μηνός, ἐγινε ἡ μάχη στόν Θεολόγο, ἀπ' ὅπου σώζεται καί τό περίφημο τηλεγράφημα τοῦ συνταγματάρχη Χρήστου Γερακίνη: «ἀπώλεια ἐκ τῶν ἡμετέρων εἰς Γερμανὸς τραυματίας».

Μετά τόν θάνατο τοῦ Λιάκου, τόν Ἀπρίλιο τοῦ 1944 σταμάτησε ἡ πρώτη ἐκστρατεία πρὸς τήν ὑπαιθρο τῆς Εὐβοίας καί οἱ μονάδες ἐπανῆλθαν στίς θέσεις τους. Ἐντωμεταξύ, στήν Ἀθήνα ὁ Παπαγεωργίου ὑπέβαλε τήν παραίτηση του ὅπως καί τοῦ Παπαθανασόπουλου ἀπὸ τή διοίκηση τοῦ ΕΔΕΣ Ἀθηνῶν, σέ μιά ἐσωτερική κρίση πού ἐνέπλεξε τήν κυβέρνηση Ράλλη καί τόν πολιτικό κόσμο τῆς Ἀθήνας καί ἡ ὁποία ἀξίζει περαιτέρω ἐρευνας.³¹ Τελικά ὁ Παπαθανασόπουλος, πού εἰ-

28. ΕΔΔ, «Ἀπολογητικὸν ὑπόμνημα Χαλαράμπους Ἀθανασίου Παπαθανασόπουλου Ὑποστρατήγου καί κατοίκου Ἀθηνῶν».

29. Γιάννης Δουατζής, ὁ.π., σ. 217-218 [Ἐκθεση ἀντισυνταγματάρχη Ἀλ. Ὀρφανάκου].

30. Γιάννης Δουατζής, ὁ.π., σ. 110 (Μαδεμοχωρῆτης).

31. Ψήγματα αὐτῆς τῆς κρίσης ἀνιχνεύουμε σέ ἐπιστολές τῶν Χαρ. Ἀντωνάτου πρὸς τόν Α. Οἰκονομίδη καί τοῦ Α. Παπαγεωργίου πρὸς τόν Χ. Παπαθανασόπουλο πού βρίσκονται στή δικογραφία τοῦ τελευταίου. Ἐπίσης, μνεῖα τῆς γίνεται στό «Δελτίο Πληροφοριῶν» τῆς Κ.Ε. τοῦ ΕΑΜ στίς 26.03.1944, ὅπως παρατίθεται ἀπὸ τόν Δ. Χατζή στόν 3ο τόμο τοῦ ἔργου του «Ἡ νικηφόρα ἐπανάσταση πού χάθηκε» (Ἀθήνα, Δωρικὸς, 1983), σ. 150.

χε επιστρέψει στην Αθήνα, κράτησε την αρχηγία των επιχειρήσεων στην Εύβοια και έτοιμαζόταν για την επάνοδό του. Στις 19 Απριλίου έστειλε μία επιστολή στον Οικονομίδα που είχε μείνει στη Χαλκίδα και προαλειφόταν για νομάρχης:

«Αγαπητέ Άλέκο,

Χριστός Άνέστη. Εύχομαι εις όλους ευτυχέστερες ή-μέρες. [...] Όπως έγραφα χθές στον Χρήστο, ιδρύονται εν Εύβοια 3 Τάγματα εις τά όποια έξιωματικοί και όπλιται έξομοιούνται ως προς τάς άποδοχάς με τά Τάγματα Ευζώνων. [...] Εγώ διωρίσθην Άνώτατος Στρατιωτικός Διοικητής Εύβοίας με δικτατορικά δικαιώματα [...] Τώρα εκτός αυτών που μου έτοιμάζει ή Κυβέρνησις, μου έτοιμάζουν και οι Γερμανοί τον όπλισμόν που έξήτησα και, αν είνε έτοιμος προς άποστολήν, θά έλθω άμέσως, γιατί κουράσθηκα εδώ με τά τροχάματα.

Παρέλειψα να σου γράψω ότι ή Κυβέρνησις μου άνεγνώρισε τον βαθμό του Υποστρατήγου και τώρα πλέον ειμαι γνήσιος Στρατηγός. [...]

Σέ φιλώ, με άγάπη, Μπάμπης [...]

Η δεύτερη περίοδος

Τόν Μάιο του 1944 συγκροτήθηκε στη Χαλκίδα Άνώτερη Στρατιωτική Διοίκηση με διοικητή τον υποστράτηγο πλέον Χαρ. Παπαθανασόπουλο. Συγκεκριμένα, με διαταγή του Ιωάννη Ράλλη (Ε.Π. 50/21-4-44) «λόγω εκτάκτων περιστάσεων ιδρύεται εν Εύβοια Άνωτέρα Στρατιωτική Διοίκησης», ο Παπαθανασόπουλος αποκτά «δικαίωμα διοικήσεως της Νήσου ως εκπρόσωπος της Κυβερνήσεως», σε αυτόν υπάγονται όλες οι αρχές και αποκτά «επί της Νήσου πάσαν έξουσίαν προς εκπλήρωσιν της άποστολής του». Συγκροτήθηκαν τό 1ο και τό 2ο Άνεξάρτητο Τάγμα Ευζώνων, ενώ υπήρχε και τό 3ο Τάγμα στη γερμανική βάση στις Γούδες.³³

Τήν 1η Μαΐου, ο Παπαθανασόπουλος, με δύο προκηρύξεις, διενήργησε τόσο στρατολόγηση με βάση τον στρατολογικό νόμο όσο και πρόσκληση για έθελοντική κατάταξη. Κάλεσε τους στρατεύσιμους της κλάσης 1940 που διέμεναν στον Δήμο Χαλκιδέων να παρουσιαστούν από 2 έως 4 Μαΐου για τή συγκρότηση Άνεξάρτητου Τάγματος Ευζώνων. Όσοι δέν παρουσιάζονταν, θεωρούνταν όχι άπλά άνυπότακτοι αλλά «ως ανήκοντες εις άνατρεπτικές όργανώσεις» και ως τέτοιοι θά «διωχθώσιν αυτοί τε και τά μέλη των οικογενειών των». Επίσης προσκάλεσε έθελοντές για έτήσια στρατιωτική υποχρέωση ως υπαξιωματικούς ή στρατώτες με δέλεαρ μισθό «λίαν ίκανοποιητικό» «ανάλογα με την διακείμενισιν του τιμαρίθμου της ζωής», δωρεάν οικογενειακή ιατρική εξέταση, μηνιαία άδεια μετ' άποδοχών και, μετά τό τέλος των υποχρεώσεων τους, κατάληψη κατά προτίμηση κενών δημοσίων θέσεων «άνευ διαγωνισμού».³⁴ Τήν επομένη πάντως, ο ταγματάρχης Όμπερμάιερ εν μέρος της Φέλντ Κομ-

μαντατού έσπευσε να διευκρινίσει ότι εργάτες και υπάλληλοι άπαραίτητοι σε εργοστάσια Γερμανικών συμφερόντων θά επιστρατεύονταν μόνον κατόπιν άδειάς της. Ό Παπαθανασόπουλος, μετά άπ' αυτό, ζήτησε να έφοδιάζονται με σημείωμα ώστε να άπαλλάσσονται.³⁵ Στις 28 Μαΐου διενεργήθηκε νέα ευρύτερη στρατολόγηση στις κλάσεις από 1935 έως 1939 σε μία σειρά κοινότητες, για την επάνδρωση του 2ου Άνεξάρτητου Τάγματος Ευζώνων Εύβοίας. Μέσα στον Μάιο συντελέστηκε ή επάνδρωση και ή εκπαίδευση των Ταγμάτων και από τις 3 Ιουνίου άρχισε ή νέα αίματηγή έξόρμησή τους στην ύπαιθρο της Εύβοιας που δέν θά τερματιστεί παρά με την έπεισοδιακή παράδοσή τους στην Άπελευθέρωση. Πρός κατάταξη κλήθηκαν οι κλάσεις 1935 και 1936 του Δήμου Χαλκιδέων για τό 2ο Άνεξάρτητο Τάγμα στις 9 Σεπτεμβρίου 1944.³⁶

Η δημιουργία των Ταγμάτων Άσφαλείας στην Εύβοια ήταν λοιπόν άποτέλεσμα πολιτικής άπόφασης και πεδίο συνεύρεσης της κατοχικής κυβέρνησης και τουλάχιστον του ΕΔΕΣ Άθηνών με την ενθάρρυνση και βοήθεια του στρατού Κατοχής. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, αν και δέν επιτεύχθηκε ο στόχος της διάλυσης του αντίρτικου και των αντίστασιακών όργανώσεων, κατορθώθηκε εντέλει ή δημιουργία μιās εντόπιας ένοπλης δύναμης, που ο ΕΛΑΣ την υπολόγιζε τον Σεπτέμβριο του 1944 σε 2.000 άνδρες, τραυματίζοντας βαθιά την τοπική κοινωνία. Οι εκατοντάδες καταγγελίες και μηνύσεις για κάθε είδους έγκλημα που κατέκλυσαν μεταπολεμικά τό τοπικό Ειδικό Δικαστήριο Δωσιλόγων τό μαρτυρούν. Η άθώωση σε συντριπτικό ποσοστό των κατηγορουμένων για αυτά υπήρξε τό σκηνικό της επόμενης τραγικής περιόδου.

32. ΕΔΔ, επιστολή Παπαθανασόπουλου προς Οικονομίδα, Άθήνα 19.04.1944.

33. Γιάννης Δουατζής, ό.π., σ. 179-180.

Επίσης ιδρύθηκε τό 1ο τάγμα ευζώνων με τούς Γ. Ταρίνη, ταγματάρχη, Ν. Αναστασίου, ταγματάρχη, Στ. Καλιγά, λοχαγό. Συστάθηκαν τέσσερις λόχοι με διοικητές αντίστοιχα στον 1ο λόχο Χαλκίδας τον λοχαγό Χ. Μπιλάλη, του 2ου λόχου Ψαχνών τον λοχαγό Χ. Λέρτα, του 3ου λόχου Ψαχνών τον λοχαγό Διαμαντή και του 4ου λόχου Βασιλικού τον λοχαγό Μπουρλίδη. Τή Στρατιωτική Διοίκηση Ψαχνών άποτελούσαν οι ταγματάρχες Κ. Λασκαρίδης και Στ. Κουτσάγιας. Τό 2ο τάγμα είχε για διοικητή τον ταγματάρχη Α. Οικονόμου και υποδιοικητή τον ταγματάρχη Κ. Πηλιχό και άποτελούνταν από τον 5ο λόχο Χαλκίδος με διοικητή τον ταγματάρχη Α. Όρφανάκο, τον 6ο λόχο Άμαρύνθου με διοικητή τον Παλαιοδημόπουλο, τον 7ο λόχο Άλιβερίου με διοικητή τον λοχαγό Γ. Αργύρη. Τέλος τό 3ο τάγμα με διοικητή τον ταγματάρχη Λινάρδο και τον 8ο λόχο Γουδών με διοικητή τον λοχαγό Δ. Δημητρόπουλο. [Γιάννης Δουατζής, ό.π., σ. 220-221].

34. ΕΛΙΑ, Άρχείο Δουατζή.

35. Γιάννης Δουατζής, ό.π., σ. 183-184.

36. ΕΛΙΑ, Άρχείο Δουατζή.

«ΟΙ ΛΗΣΤΑΙ ΣΤΑ ΠΡΟΘΥΡΑ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ».

Διάλογος μεταξύ 1870 και 1952: παραδοσιακές αξίες, πολιτικές συγκρούσεις και δημόσιο κύρος*

του Τάσου Σακελλαρόπουλου

Ας αρχίσουμε με μερικές ερωτήσεις σχετικές με την έρευνητική πλευρά που ακολούθησε ο σχεδιασμός και η συγγραφή της παρούσας ανακοίνωσης.

Πόσο μᾶς επιτρέπεται να αποδώσουμε στο μυθιστόρημα του Καραγάτση ἄλλες διαστάσεις πέρα από εκείνη των λογοτεχνικῶν ἀξιών του; Πόσο μᾶς επιτρέπεται να κρατηθούμε λίγο μακριά ἀπό τὴν ἠθογραφία τῶν ἡρώων τοῦ Καραγάτση, μακριά ἀπὸ τὴν δυναμικὴ τῶν ἀνθρωπίνων συγκρούσεων καὶ τὴν ζύμωση τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς πού συνήθως περιγράφει; Ἐπιτρέπεται νὰ ρωτήσουμε ἓνα λογοτεχνικὸ ἔργο τί κουβαλάει ἐκτὸς ἀπὸ τὸ φιλολογικὸ του φορτίο ἢ τὴ σύνδεσή του με τὴν προσωπικὴ πορεία τοῦ συγγραφέα; Προφανῶς, ἂν μᾶς ἐνδιαφέρει νὰ σκεφτοῦμε καὶ νὰ καταλάβουμε τί μᾶς φέρνει τὸ ἔργο ἀπὸ τὸ παρελθόν, τί σήμαινε γιὰ τὴν ἐποχὴ του. Τί χρειαζόμαστε μέσα ἀπὸ τὰ πεδία καὶ τὰ στοιχεῖα του προκειμένου νὰ ἀνασυστήσουμε τὰ νήματα με τὰ ὁποῖα ὑφάνθηκε, προκειμένου νὰ καταλάβουμε τὴ δυναμικὴ του στὴν ἐποχὴ του. Γιὰ νὰ γίνει σαφέστερο, θὰ μᾶς ἀπασχολήσει, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ νήματα, καὶ ὁ ἀργαλειὸς στὸν ὁποῖο ὑφάνθηκε, δηλαδή σὲ ποῖο πλαίσιο ἐντάχθηκε, ποῖας τρέχουσας ἐπικαιρότητας ἀποτελεσε τμῆμα.

Ἐπίσης νὰ δοῦμε πῶς καὶ γιατί προκύπτει στὸ διήγημα «Οἱ Λησταὶ στὰ πρόθυρα τῶν Ἀθηνῶν» ἡ παράλληλη πορεία μᾶς ἱστορίας τοῦ 1870 με τὴν πραγματικότητα τοῦ 1952. Τί συνέδεε καὶ γιατί συνδέθηκαν οἱ δύο κόσμοι τῆς Ἑλλάδας τοῦ 1870 καὶ τῆς Ἑλλάδας τοῦ 1952. Ποιῆς τεχνικῆς, ποῖο κλίμα ἐπέλε-

ξε νὰ προβάλλει ὁ Καραγάτσης ἀπὸ τὸ 1870 προκειμένου νὰ ἔχει ἀπήχηση στὸ πολιτικὸ κλίμα τοῦ 1952.

ΣΩΣ

Πρὶν προχωρήσουμε στὴν ἐπικοινωνία τοῦ διηγήματος με τὴν ἐποχὴ πού δημοσιεύεται νὰ ποῦμε δυὸ λόγια σχετικά με τὴν ἐκδοτικὴ του ἱστορία: «Οἱ Λησταὶ στὰ πρόθυρα τῶν Ἀθηνῶν» δημοσιεύθηκε στὴν ἐφημερίδα *Βραδυνή* σὲ ἐπεισόδια, σὲ καθημερινὴ βάση ἀπὸ τὶς 28 Ἰανουαρίου ἕως τὶς 6 Ἀπριλίου τοῦ 1952, καὶ ἐκδόθηκε σὲ βιβλίον μετὰ ἀπὸ πολλὰ χρόνια, τὸ 1999, ἀπὸ τὶς ἐκδόσεις Καστανιώτη με ἐπιμέλεια τοῦ Θανάση Νιάρχου.

Στὸ ἔργο παρουσιάζεται ἡ δραματικὴ περιπέτεια πού ἔζησε ὀμάδα δέκα περιηγητῶν, κυρίως Βρετανῶν, στὴν Ἀττικοβοιωτία τοῦ 1870, περιπέτεια πού ξεκίνησε με τὴν ἀπαγωγή τους ἀπὸ ὀμάδα ληστῶν καὶ τελείωσε, μετὰ ἀπὸ δεκατρεῖς ἡμέρες ὀμηρίας, με τὸν θάνατο τῶν τεσσάρων αἰχμαλώτων πού εἶχαν τελικὰ κρατηθεῖ ἀπὸ τοὺς ληστές. Τὸ γεγονός εἶναι πραγματικὸ καὶ εἶχε, ὅπως ἦταν φυσικὸ, προκαλέσει τὴν ἐποχὴ ἐκείνη πολιτικὴ κρίση, φέρνοντας τὴν κυβέρνησις Θερασίδουλου Ζαΐμη σὲ πραγματικὸ ἀδιέξοδο, λόγω τῆς ἐπιμο-

* Το παρὸν κείμενο ἐκφωνήθηκε στὸ πλαίσιο τοῦ συνεδρίου: «Μ. Καραγάτσης, *Ἰδεολογία καὶ πολιτικὴ*», πού διοργανώθηκε ἀπὸ τὸ Μουσεῖο Μπενάκη στίς 4 καὶ 5 Ἀπριλίου 2008.

νης τών ληστών στό αίτημα τής άμνηστίας, έκτός άπό έκείνο τών λύτρων. Η χορήγηση άμνηστίας στους ληστές κρίθηκε άπό τό έπίσημο κράτος σέ όλη τήν διάρκεια τής όμηρίας άντισυνταγματική, σέ μιά προσπάθεια τής κυβέρνησης αλλά και του νέου βασιλιά νά διατηρήσουν τό κύρος τους. Η άστυνομική έρευνα τής ύπόθεσης φώτισε και μιά άλλη πλευρά, τήν ύπόγεια επικοινωνία τών ληστών μέ πολιτικό πρόσωπο στην Άθήνα, πού εισηγήετο τήν έπιμονή εκ μέρους τους στό διπλό και άδιέξοδο αίτημα τής άμνηστίας και τών λύτρων προκειμένου νά μειωθεί τό κύρος τής κυβέρνησης και νά ύποστει πιέσεις άπό τόν βρετανικό παράγοντα.

Ός κίνητρο για τήν ανακοίνωση λειτούργησαν τά εισαγωγικά επεισόδια μέ τά όποια ό συγγραφέας βάζει σέ κίνηση εντός του διηγήματος τό ιδεολογικό και πολιτικό φορτίο του έμφυλίου πολέμου. Πύλη εισόδου, πού χρωμάτιζε πολιτικά τους κινδύνους άπό τήν δράση τών ληστών του 1870, γίνεται άπό τόν Καραγάτση ή τρέχουσα πραγματικότητα τής Ελλάδας του 1952. Ο συγγραφέας παρουσιάζει στά πρώτα αυτά επεισόδια τό άδιέξοδο μιάς χήρας, μάνας ενός έφηβου πού άρνεϊται έπιμόνα νά ακολουθήσει τό έπάγγελμα του πατέρα του, ό όποιος ήταν άξιωματικός τής χωροφυλακής και σκοτώθηκε στην μάχη του Μακρυγιάννη τόν Δεκέμβριο του 1944 στην Άθήνα. Ο νεαρός ήρωας του διηγήματος άπαξίωνε έντονα τήν χωροφυλακή αποδίδοντάς της ως έργο τήν δίωξη τών κλεφτοκοτάδων και όχι τόν έπιτυχημένο άγώνα για τήν έλευθερία τής πατρίδας (πρόκειται για τόν έμφύλιο πόλεμο) πού τόν πιστώνει στον στρατό και στους άξιωματικούς του. Η χήρα μάνα, έπιθυμώντας διακαώς νά ακολουθήσει ό νεαρός τό «στάδιο», όπως λέει, του πατέρα, ζήτησε βοήθεια για τήν αναβάθμιση του κύρους τής χωροφυλακής στα μάτια του γιου της άπό έναν συγγενή, άπόστρατο άξιωματικό τής χωροφυλακής και συμπολεμιστή του πεσόντος πατέρα. Ο συγγραφέας δείχνει τόν άπόστρατο άποφασισμένο νά αναλάβει τήν άντιμετώπιση τής «έπιπολαιότητας» του νεαρού μέ ένα τέχνασμα κατά τήν συνάντησή τους, τέχνασμα πού είχε σκοπό νά γοητεύσει τόν νεαρό και βασιζόταν σέ δύο σκέλη: τήν παρακολούθηση μιάς δημόσιας τελετής και μιά μακρά διήγηση. Η τελετή πού φρόντισε νά παρακολουθήσει μαζί του ό νεαρός ήταν μιά κυριακάτικη άλλαγή φρουράς στό μνημείο του Άγνώστου Στρατιώτη, μιά Κυριακή πού ή χωροφυλακή ήταν ύπεύθυνη για τήν τιμητική φρουρά στό μνημείο, στην συνέχεια προχώρησε στην αφήγηση τής άπαγωγής τών ξένων άπό τους ληστές και τή δράση τής χωροφυλακής έως τήν τραγική κορύφωση πού είχε ως αποτέλεσμα τήν άπώλεια τής ζωής τών ξένων όμήρων και τήν διεθνή προσβολή του κύρους τής χώρας, του πρωθυπουργού και του νεαρού βασιλιά Γεωργίου του Α'. Τό πρώτο σκέλος του σχεδίου του άπόστρατου άξιωματικού τής χωροφυλακής κατακύρωνε τή Χωροφυλακή ως ισόδομη μέ τά άλλα όπλα στό έθνικό πάνθεο και

αναδεικνυε συγχρόνως τό ισχυρό δημόσιο και τρέχον κύρος της. Έτσι ό συγγραφέας, μετά τή δημιουργία του έθνικώς ευνοϊκού κλίματος ύπέρ τής χωροφυλακής, ανέπτυξε τό δεύτερο σκέλος, τονίζοντας μέσω τής δράσης της στην άπαγωγή του 1870, τή διαχρονική και έθνική της άξία προβάλλοντας ώστόσο στή διάρκεια τής αφήγησης ως καιρία προβλήματα τής χώρας τήν άδυναμία τών κρατικών δομών εναντι τών ληστών, τίς παλινωδίες τών πολιτικών προσώπων εναντι του προβλήματος, αλλά και τά δεμένα χέρια τής χωροφυλακής προκειμένου νά άντιμετωπίσει τους ληστές πού λυμαίνονταν τήν έλληνική ύπαιθρο και παράλληλα έπλητταν άνεπανόρθωτα τό διεθνές κύρος τής άδύναμης Ελλάδας. Παρόν επίσης στην αφήγηση τό στοιχείο τής χωρίς κίνδυνο επικοινωνίας τών ληστών μέ τό κράτος κατά τή διάρκεια τής όμηρίας τών ύψηλών ξένων.

Μέ τρόπο ύπόρρητο, κατά τή διάρκεια τής αφήγησης, όρίζεται ως βασικό πρόβλημα αυτή καθαυτή ή ύπαρξη τών ληστών προκειμένου ό Καραγάτσης νά θέσει σέ διάλογο τά άδιέξοδα του 1870 μέ τά προβλήματα του 1952. Στους στόχους του δέν είναι, ούτε καν μέ ύπαινετικό τρόπο, ή παρουσίαση μιάς έστω και μερικής εικόνας του φαινομένου τής ληστείας στό δεύτερο μισό του 19ου αιώνα, ούτε ή άναφορά σέ έθνικά στοιχεία πού πιθανώς νά τόν έξυπηρετούσαν για τή δραματικότερη εξέλιξη τής αφήγησης, όπως τό στοιχείο τής όξυνσης του φαινομένου τής ληστείας μετά τήν άποτυχημένη Κορητική Έπανάσταση του 1866 και τήν έπιστροφή ληστών πού είχαν λάβει μέρος ως έθελοντές σέ αυτήν.

Άπέναντι στο βασικό πρόβλημα τής άνεξέλεγκτης δράσης τών ληστών, ό Καραγάτσης τοποθετεί δύο άξονες για τήν άντιμετώπιση του προβλήματος: τά λύτρα πού προτίθεται νά δώσει τό κράτος και τήν άμνηστία πού ζητούν οι ληστές, ό ένας σέ όφελος του κράτους, ό άλλος σέ όφελος τών ληστών. Στην έπιμονή τών ληστών για άμνηστία προβάλλεται διαρκώς ή άκύρωση του κράτους ως συνέπεια, άφου θά επέτρεπε στους ληστές τήν ένταξη στον έννομο βίο και τήν εισοδό τους στην κοινωνία, διατηρώντας τή δυνατότητα νά άπειλήσουν τό κράτος άνά πάσα στιγμή. Φυσική στην προκειμένη περίπτωση ή σύνδεση τών ληστών μέ τους «συμμορίτες», έλληνες άριστερους, εύκολη ή σύνδεση επίσης μέ τό συχωροχάρτι πού δέν έπρεπε σέ καμία περίπτωση νά δοθεί στους ήττημένους του έμφυλίου, δηλαδή ή άμνηστία πού θά επέτρεπε τήν έλεύθερη επανένταξή τους στή νόμιμη καθημερινότητα, και στην έλεύθερη πολιτική λειτουργία, άφου για ένταξη στις κρατικές δομές δέν έτίθετο ζήτημα.

Τό πλαίσιο πού αναπτύσσεται στό διήγημα συνδέεται μέ τίς πρόσφατες μνήμες του έλληνικού έμφυλίου πολέμου ανακαλώντας και επικαιροποιώντας τήν άντιμετώπιση τών έλλήνων άριστερών ως ληστών και κυρίως ως συμμοριτών, ως πρόσωπα εκτός έθνικου κορμού, πού δέν έμφορούνται άπό πολιτικά κίνητρα αλλά

ἀπό ποταπά κυρίως ἔνστικτα. Στοιχεῖο πού διέκρινε τήν ἀντιμετώπιση τοῦ ἀντιπάλου κατά τήν διάρκεια τῆς ἑλληνικῆς στρατιωτικῆς ἀλλά καί πολιτικῆς ἐμφύλιας σύγκρουσης.

Ὁ λόγος, ἡ αἰτία γιά τήν ὁποία ζητεῖται ἡ ἀναζωπύρωση τῆς αἰσθησης τοῦ ἐπικείμενου κινδύνου ἀπό τοὺς ληστές, ἀπό τοὺς ἀντιπάλους πού ἐπιβουλεύονται τό ἀδύναμο μετεμφυλιακό κράτος, πρέπει νά ἀναζητηθεῖ στό πολιτικό πλαίσιο τῆς ἐποχῆς, στή σύγκρουση μέ ἀντικείμενο τήν πολιτική πορεία τῶν πραγμάτων μετά τόν ἐμφύλιο πόλεμο. Σύγκρουση, πού τήν χρονική ἐκείνη στιγμή εἶχε ὡς ἀντικείμενο τά μέτρα ἐπιείκειας τῆς κυβέρνησης Πλαστήρα σέ ὄφελος τῶν διωκομένων ἀριστερῶν, σέ ὄφελος κυρίως τοῦ πλῆθος τῶν διωκομένων καί γιά τήν ἔμμεση ἔστω συμμετοχή τους στήν ἐαμική ἀντίσταση κατά τά χρόνια τῆς Κατοχῆς. Παρά τά σχεδόν ὀκτώ χρόνια ἀπό τήν ἀπελευθέρωση καί τά σχεδόν δύομιση χρόνια ἀπό τήν στρατιωτική λήξη τοῦ ἐμφυλίου πολέμου ὁ ἀποκλεισμός τῶν ἠττημένων ἀποτελοῦσε τό διαρκές πολιτικό ὄπλο γιά τήν διαμόρφωση τῆς ἑλληνικῆς καθημερινότητας καί κοινωνίας. Στό βουδὸ αἶτημα γιά ἐξομάλυνση τῆς κατάστασης καί ἀποποινικοποίηση τῆς συμμετοχῆς, ἐκτός ἀπὸ τῆ νεαρή ΕΔΑ πού τό εἶχε ὡς βασικό στόχο, ἀνταποκριθῆκαν καί τά κόμματα τοῦ Κέντρου, μέ συσσιαστικότερο καί σαφῆ τρόπο ἢ ΕΠΕΚ τοῦ στρατηγοῦ Πλαστήρα καί λιγότερο τό συντηρητικότερο καί ἐπιφυλακτικότερο Κόμμα Φιλελευθέρων τοῦ Σοφοκλῆ Βενιζέλου. Ἐπρόκειτο γιά μέτρα ἐπιείκειας ἢ γαληνεύσεως, ὅπως τά ἀποκαλοῦσαν, καί πού πρότειναν: τήν κατάργηση τῶν ἐκτάκτων στρατοδικείων λόγω τῆς λήξης τοῦ «συμμοριτοπολέμου», ὅπως τόν ἀποκαλοῦσαν οἱ ἐκτός Ἀριστερᾶς, / τήν ἐπαναφορά ὅσων διατελοῦσαν σέ ἐκτόπιση στὰ νησιά τοῦ Αἰγαίου μέ διοικητική καί ὄχι μέ δικαστική ἀπόφαση, / τήν κατάργηση τῶν στρατοπέδων συγκεντρώσεως, τήν κατάργηση τῶν πιστοποιητικῶν κοινωνικῶν φρονημάτων καί τῆ διευκόλυνση εὐρέσεως ἐργασίας στοὺς ἐπανερχόμενους ἀπό τήν ἐξορία.

Ἄς κρατήσουμε λίγο στή σκέψη μας τόν σχεδιασμό τῆς διήγησης τοῦ Καραγάτση καί τά διακυβεύματα τῶν ἀρχῶν τοῦ 1952 καί ἄς ἀνατρέξουμε σέ μιὰ σύντομη καί πυκνή ἀναδρομή τοῦ δεύτερου μετεμφυλιακοῦ χρόνου, τοῦ 1951, γιά νά δοῦμε ποῖο εἶναι τό κλίμα πού ὑποδέχεται καί ποῖο πλαίσιο δεξιώνεται τό διήγημα «Οἱ Λησταὶ στὰ πρόθυρα τῶν Ἀθηνῶν», πού ἀρχίζει νά δημοσιεῖται, ὅπως εἶπαμε, τόν Ἰανουάριο τοῦ 1952.

Στήν κύρια πολιτική σκηνή τό Λαϊκό Κόμμα εἶχε διαιρεθεῖ, καί στό πολιτικό Κέντρο ἡ παρουσία τοῦ στρατηγοῦ Πλαστήρα τῆς ΕΠΕΚ ἐνίσχυε τήν ἠθική διάσταση τῶν πολιτικῶν πραγμάτων προσφέροντας καταφύγιο καί ἐλπίδα στοὺς διωκόμενους ἀριστεροὺς καί στίς οἰκογένειές τους γιά ἐξομάλυνση τῆς κατάστασης. Ἡ ἐμφάνιση τῆς ΕΔΑ τόν Ἀύγουστο τοῦ 1951, λίγες ἑβδομάδες πρὶν ἀπὸ τίς ἐκλογές τοῦ Σεπτεμβρίου, ἀ-

ποτέλεσε τήν ἀφετηρία μιᾶς πολιτικῆς πορείας πού ἔφερε σταδιακά τήν Ἀριστερά κοντά στήν πραγματικότητα καί σέ ἐπαφή μέ ὁμορους πολιτικά χώρους παρά τήν ἀρχική φάση μέ τά ὅποια διχαστικά στοιχεῖα στίς προτάσεις τῆς. Πολιτική πορεία πού ἐπέτρεψε τήν ὑπαρξη οὐσιαστικοῦ ἀριστεροῦ λόγου ἐντός καί ἐκτός τοῦ ἑλληνικοῦ κοινοβουλίου δημιουργώντας στέρεες πολιτικές συσσωματώσεις στήν ἑλληνική κοινωνία. Ὅστόσο, ὁ σκληρός πολιτικός πυρήνας τῶν νικητῶν τοῦ ἐμφυλίου δέν κατέθετε τά ὄπλα ἐνόψει τῆς ἀμβλυνσης τῶν πολιτικῶν συγκρούσεων, ἡ ὁποία θά τοῦ ἀκύρωνε τόν πρωταγωνιστικό ρόλο στήν περίοδο τῆς εἰρήνης. Πρόσωπο κλειδί γιά τῆ διατήρηση στήν ζωὴ τοῦ πυρήνα αὐτοῦ ὁ στρατάρχης Ἀλέξανδρος Παπάγος, γιά τόν ὁποῖο, ἤδη ἀπὸ τίς ἀρχές τοῦ χρόνου, κυκλοφοροῦσαν ἔντονος φήμες περὶ ἀναμειξιάς του στήν πολιτική, φήμες τίς ὁποῖες ἐκεῖνος διέψευδε ἐπιμόνως. Τελικά, τήν ἔξοδο του ἀπὸ τόν στρατό διαδέχθηκε μετά ἀπὸ τρεῖς μῆνες ἡ ἀνακοίνωση ἴδρυσης τοῦ κινήματος «Ἑλληνικός Συναγεαγμένος» καί ἡ κάθοδος στίς ἐκλογές τοῦ Σεπτεμβρίου 1951, ἐκλογῶν τῶν ὁποίων τά ἀποτελέσματα δικαίωσαν τήν κίνηση τοῦ στρατάρχη ἀφοῦ, χωρὶς μὲν νά πάρει τήν ἀπόλυτη κοινοβουλευτική πλειοψηφία, ἔφρασε στό ὑψηλότερο ποσοστὸ καί κυριάρχησε στόν συντηρητικό χώρο.

Ἡ καλλιέργεια φόβου καί ἡ ἀπαξίωση τῶν ἀμιγῶς πολιτικῶν λύσεων ἐπανεκάμφαν στήν κοινὴ γνώμη ὅταν: συγχρόνως μέ τήν παραίτηση τοῦ Παπάγου ἀπὸ τόν στρατό οἱ κοντινοὶ σέ αὐτόν ἀξιωματικοί, μετέχοντες στήν συνωμοτική παραστρατιωτικὴ ὁργάνωση ΙΔΕΑ, ἔκαναν κίνημα στήν Ἀθήνα ἀπαιτώντας τήν παραμονὴ τοῦ στρατάρχη στήν κεφαλὴ τοῦ στρατεύματος. Κίνημα τό ὁποῖο, ὅπως καί ἐκεῖνο τῆς 21ης Ἀπριλίου 1967, ὄφειλαν νά ἀντιμετωπίσουν ἐκεῖνοι πού τό ἔκαναν.

Ἡ κίνηση τῶν ἀξιωματικῶν ἐπιδέχθηκε πολλές ἐρμηνεῖες ὁ Παπάγος ἦταν αὐτός πού διέκοψε τήν ἐξέλιξη τοῦ κινήματος μὴ ἀναλαμβάνοντας ποτέ τήν πατρότητά του. Τό γεγονός ὡστόσο σημάδεψε τόν ἀπόλυτο ἔλεγχο τοῦ στρατάρχη ἐπὶ τοῦ στρατοῦ πού εἶχε νικήσει στόν Γράμμο ἀλλά καί τήν ἀπόλυτη δυνατότητα τοῦ στρατοῦ γιά τόν εὐκόλο ἔλεγχο τῆς χώρας. Συνδυασμός πού ἐξασφάλιζε γιά ποικίλους λόγους τήν πολιτικὴ μακροήμερευση. Ἐπίσης ἔδειξε τήν ἀδυναμία τῶν κρατικῶν δομῶν καί τήν ἀδυναμία ἐπιβολῆς πολιτικῶν ἄλλων ἀπὸ αὐτές πού ὁ στρατός ὄριζε. Παράλληλα μέ ὅλα αὐτά, στήν καλλιέργεια τῆς ὄξυνσης συνέβαλλε ὁ συντηρητικὸς Τύπος τῆς ἐποχῆς μέ δημοσιεύματα πού ἀφενὸς ἐπεσήμαναν τό μεγάλο κομμουνιστικὸ κίνδυνο πού διέτρεχε ἡ χώρα καί ἀφετέρου ἀπέδιδαν ἀπόλυτη ἀδυναμία στὰ κεντρώα κυβερνητικὰ σχήματα γιά τήν ἀντιμετώπισή του.

Ἄς δοῦμε τί ἄλλο διάβαζαν οἱ ἀναγνώστες τῆς ἐφημερίδας *Βραδυνή*, ἀπὸ τίς ἀρχές τοῦ Ἰανουαρίου τοῦ 1952. Ἡ ἐφημερίδα, ὅπως καί ὁ ὑπόλοιπος Τύπος πού στήριζε τόν Παπάγο, βρισκόνταν σέ κινητοποίηση γιά

τήν ἀμνήστευση τῶν κινηματιῶν τοῦ ΙΔΕΑ προκειμένου νά μὴ θιγῆ ὁ στρατός καὶ καταλυθεῖ κάθε ἀσφάλεια στό κράτος ὅπως ὑποστήριζαν, ἐπίσης κατήγγειλαν κάθε πρόθεση καὶ σχεδιασμό τῆς κυβέρνησης Πλαστήρα πού δέν θά ἄλλαζε τό παραμικρό στά Σώματα Ἀσφαλείας καὶ στά Τ.Ε.Α. καὶ ἀπέδιδαν σέ ὅποιον ἀμφισβήτησε, ἔστω καὶ στό ἐλάχιστο, τό μετεμφυλιακό οἰκοδόμημα ἀντεθνικά κίνητρα καὶ βεβαίως τόν τίτλο τοῦ συνοδοιπόρου τῶν κομμουνιστῶν. Ἀκόμη οἱ γελοιογραφίες εἶχαν πολύ συχνά ὡς θέμα τά μέτρα ἐπιείκειας παρουσιάζοντας ἐκείνους πού θά ἀποφυλακίζονταν ὡς ἄγρια σκυλιά ἔτοιμα νά κατασπαράξουν τοὺς ἀπέξω.

Μέ ἀντίστοιχο ἔντονο ὕφος ὁ Καραγάτσης κάλυπτε γιά τήν Βραδυνή τήν περιοδεία τοῦ Παπάγου στήν Πελοπόννησο, ὅπου κυρίαρχο στίς ἀνταποκρίσεις του ἦταν τό πνεῦμα τοῦ ἐθνικοῦ κινδύνου λόγω τῆς καταρράκωσης πού ἡ κυβέρνηση Πλαστήρα εἶχε φέρεи στόν στρατό.

Ὅσο πλησίαζαν οἱ ἡμέρες ἔναρξης τῶν ἐπεισοδίων τῶν «Ληστών», οἱ ἀναγγελίες στή Βραδυνή γιά τήν ἐπικείμενη δημοσίευση πύκνωναν μέ ἐμβληματική γιά τό πνεῦμα πού μᾶς ἐνδιαφέρει ἐκείνη τῆς 23 Ἰανουαρίου στήν ὁποία τό διήγημα περιγράφεται ὡς: «... ἕνα θαυμάσιο ἱστορικό ἀφήγημα ὅπου ὁ ἀναγνώστης θά βρεῖ πολλές ὁμοιότητες μέ ὅσα πρόσφατα καὶ σημερινά ἔζησε καὶ ζεῖ».

Στήν πορεία τῶν συνεχειῶν τοῦ διηγήματος διατηρεῖται παράλληλα τό ἴδιο πνεῦμα: ἔντονη πολεμική κατὰ τῶν μέτρων εἰρήνευσης, ἄρθρα ὑπέρ τοῦ αἰτήματος γιά ἀμνήστευση τῶν κινηματιῶν τοῦ ΙΔΕΑ, σέ ἀντιδιαστολή μέ τήν ἐντός τοῦ διηγήματος ἐπίμονη ἀντίρρηση γιά τήν παροχή ἀμνηστίας στούς ληστές πού θά κύρωνε τήν ὑπαρξη τοῦ κράτους.

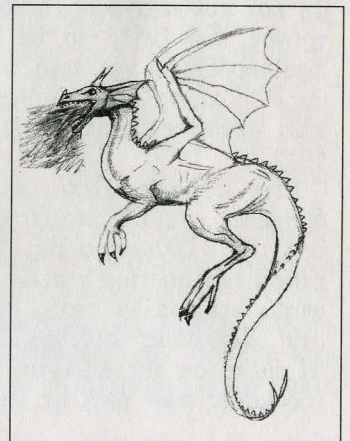
Δραματική σύμπτωση μέ τήν ἐπικαιρότητα καταγράφεται στό φύλλο τῆς 31 Μαρτίου 1952, ὅταν στό πεντηκοστό τρίτο ἐπεισόδιο ἀπό τά ἐξήντα τῆς σειρᾶς τῶν «Ληστών», ἡ ἀφήγηση περιγράφει τήν χλευαστική δημόσια ἔκθεση τῶν κομμένων κεφαλιῶν τῶν ληστών τοῦ 1870 σέ ἀντίθεση μέ τίς τιμές πού ἀπέδιδε ἡ χωροφυλακή στίς σωρούς τῶν ἄγγλων νεκρῶν τῆς σφαγῆς στό Δήλεσι. Στό ἴδιο φύλλο τῆς ἐφημερίδας Βραδυνή δημοσιεύθηκε ἡ περιγραφή τῆς ἐκτέλεσης τοῦ Νίκου Μπελογιάννη καὶ τῶν τριῶν συντρόφων του μέ ἀπαξιωτικές λεπτομέρειες γιά τό σθένος τους, τό ὕφος τους καὶ τήν προσωπικότητά τους. Σκληρὴ σύμπτωση, πού ἀκόμη καὶ στό πνεῦμα ἐκείνων τῶν ἡμερῶν φαντάζει δραματική.

Ἡ παραδειγματική χρήση τῆς ἀπαγωγῆς στό Δήλεσι δέν ἦταν ἡ πρώτη φορά πού ἔμπαινε σέ πολιτική ὑπηρεσία ἀπέναντι σέ ἀμνήστευση πολιτικῆς δράσης τῆς Ἀριστερᾶς. Στίς 3 Φεβρουαρίου 1945, ἐννέα ἡμέρες πρὶν ἀπό τήν ὑπογραφή τῆς συνθήκης τῆς Βάρκιζας, πού ἔκλεισε τόν Δεκέμβριο τοῦ 1944 καὶ ἄνοιξε τόν ἐμφύλιο πόλεμο καὶ ὅταν εἶχαν γίνει ἤδη γνωστές οἱ προθέσεις τοῦ ΕΑΜ, νά ἀποτελέσει ἡ γενική ἀμνη-

στία τό κύριο αἶτημα προκειμένου νά συναίνεσει στήν ἐπικείμενη συμφωνία, ὁ κορυφαῖος ἀρθρογράφος τοῦ συντηρητικοῦ χώρου Γεώργιος Ἀγγέλου Βλάχος δημοσίευσε κύριο ἄρθρο στήν Καθημερινή μέ τίτλο «Τά Λύτρα». Ἀπέναντί του, στή θέση τοῦ ἐχθροῦ ὁ Βλάχος τοποθετοῦσε τό σύνολο τῆς ἐαμικῆς Ἀριστερᾶς, κρίνοντας τήν Ἑλλάδα ἀκόμη σκλαβωμένη μέ δύναστη τό, τότε, ἰσχυρό πολιτικὸ ΕΑΜ. Ἀντίθετος στό νά πιστώσει θετικές ἢ ἔστω φαικτικές πολιτικές ἐξελίξεις καὶ ζυμώσεις στήν κατοχική περίοδο, ἀναφερόταν στόν παρόν τοῦ Φεβρουαρίου 1945 κάνοντας διαρκῶς χρήση τῶν ὄρων: κομμουνισμός, σφαγή, ἐπανάσταση καὶ παραλλήλως ἐπαινοῦσε τήν ἀτεγκτη στάση τοῦ πρωθυπουργοῦ τοῦ 1870, πού μέ τήν ἐπιμονή του ἔσωσε τήν Ἑλλάδα ἀπό τήν μὴ νομιμοποίηση τῶν ληστών. Καὶ ὀλοκληρώνει γράφοντας: «Ἄς δώση λοιπόν ἡ Κυβέρνησις λύτρα. Ἄς πληρώσῃ μέ ὅ,τι θέλει, μέ ὅ,τι ἠμπορεῖ, τήν ἐλευθερία τῶν ὑποδούλων. Ὅσοι τήν κατηγορῆσουν, θά ἐπλήρωναν καὶ αὐτοί, ἂν ἦσαν ὑπεύθυνοι καὶ εὐρίσκοντο εἰς τήν θέσιν τῆς. Ἄς προσέξει μόνον: ΑΣ ΜΗ ΔΩΣΗ ΠΡΑΓΜΑΤΑ. ΑΣ ΜΗ ΔΩΣΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΘΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΞΙΩΜΑΤΑ ΚΑΙ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΕΙΣ ΤΟ ΚΡΑΤΟΣ. Ἄς μὴν ἀμνηστεύσῃ τό αἷμα. Διότι, ἂν ἀμνηστεύσῃ τό αἷμα –δηλαδή τοὺς ἀπέναντι τοῦ κοινῶν Ποινικοῦ Δικαίου ἐγκληματίας– καὶ ἂν δεχθῆ εἰς τοὺς κόλπους τοῦ Κράτους τοὺς ἐκπροσώπους τῆς στάσεως, τότε ANTI NA ELEYΘEPΩΣH THN YΠOΔOYΛON EΛΛAΔA, ΓPHΓOPA ΘA YΠOΔOYΛΩΣH THN ELEYΘEPAN».

ΣΩΣ

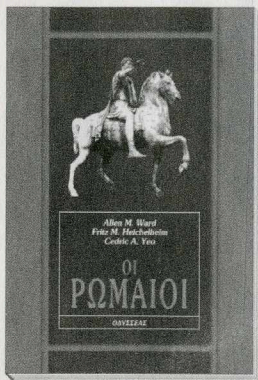
Στό ἐρώτημα πού εὐλόγως θά διατυπωθεῖ σχετικά μέ τήν κλίση καὶ τήν πολιτικὴ εὐαισθησία πού διακρίνει τήν ἄποψη πού ἐκτέθηκε στήν ἀνακοίνωση αὐτὴ μῆπως ἡ ἀπάντηση εἶναι ἡ ἐλπίδα νά συνδεθεῖ, ὄχι μέ τήν ρηχὴ ἀπόδοση εὐθυνῶν στίς διαφορές παρατάξεις ἢ πόσο μᾶλλον σέ λογοτέχνες, ἀλλὰ μέ τήν εὐρεία συζήτηση περὶ πολιτικῶν καὶ κοινωνικῶν ἐξελίξεων καὶ κυρίως μέ τίς ἀντοχή πού δέν διακρίνει τίς συνθετικές λύσεις στήν Ἑλλάδα, μέ ἀποτέλεσμα τήν καταφυγὴ σέ σταθερές ἀλλὰ στεῖρες καὶ ἀσφικτικές ἀξίες.

Allen M. Ward, Fritz M. Heichelheim, Cedric A. Yeo

ΟΙ ΡΩΜΑΙΟΙ

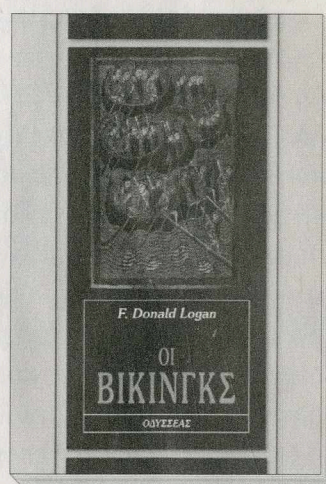
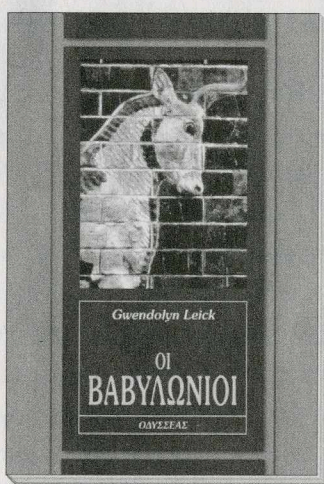
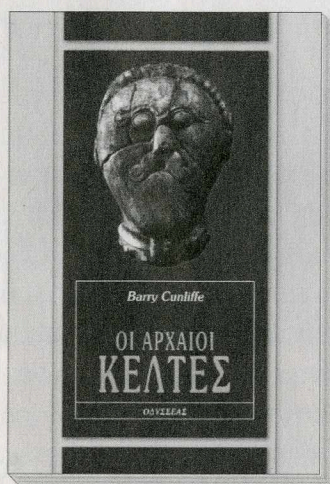
Η ιστορία των Ρωμαίων από την ίδρυση της Ρώμης μέχρι την κατάρρευση της αυτοκρατορίας με τον θάνατο του αυτοκράτορα Μαυρίκιου (602 μ.Χ.). Στο βιβλίο υιοθετείται μια πολυπολιτισμική οπτική, τονίζεται

η αλληλεπίδραση Ρωμαίων και μη Ρωμαίων και δίνεται έμφαση σε ομάδες, όπως οι γυναίκες, οι δούλοι, οι απλοί πολίτες και οι υπήκοοι των επαρχιών, που μελετώνται εξίσου με τους επιφανείς άνδρες οι οποίοι μονοπωλούσαν παλαιότερα το ενδιαφέρον των ιστορικών.

ISBN 978-960-210-532-0, σελ. 748, τιμή 45,00€

ΚΥΚΛΟΦΟΡΟΥΝ ΕΠΙΣΗΣ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΣΕΙΡΑ:

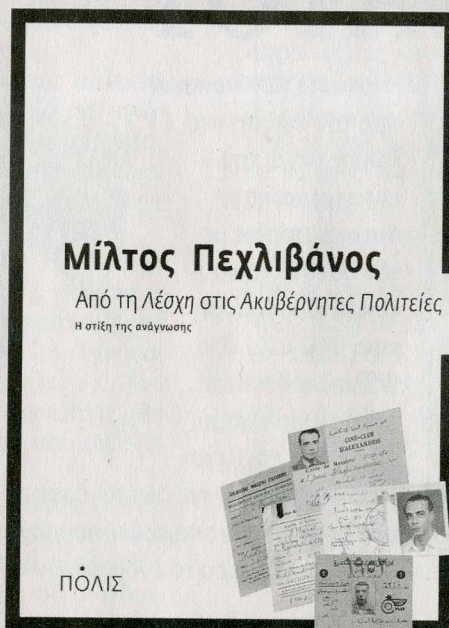
εκδόσεις
ΟΔΥΣΣΕΑΣ

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟ: ΣΤΟΑ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ, ΠΕΣΜΑΖΟΓΛΟΥ 5 • ΤΗΛ. 210 3212111
www.odisseas.gr • info@odisseas.gr

Μίλτος Πεχλιβάνος

Από τη Λέσχη στις Ακυβέρνητες Πολιτείες

Η στίξη της ανάγνωσης

Το βιβλίο του Μίλτου Πεχλιβάνου περιγράφει τη ζωντανή σχέση του Στρατή Τσίρκα με τους συντρόφους του, τους αναγνώστες αλλά και τους ήρωές του. Παρακολουθεί την πορεία από τη Λέσχη στις Ακυβέρνητες Πολιτείες και επιχειρεί να σχεδιάσει τη βιογραφία της ίδιας της Τριλογίας.

Οι Ακυβέρνητες Πολιτείες κατατάσσονται στις πρώτες θέσεις του «κανόνα» της νεοελληνικής λογοτεχνίας. Ο Στρατής Τσίρκα έχει εύλογα χαρακτηριστεί ως ο σημαντικότερος εισηγητής καινών τρόπων στη μεταπολεμική μας πεζογραφία. Το έργο του αποτελεί προνομιακό πεδίο για να μελετηθεί η λογοτεχνία ως επικοινωνία, ως αλληλεπίδραση, ως ζωντανή σχέση ανάμεσα στο παρόν της συγγραφής, το παρελθόν της ιστορικής και πολιτικής μνήμης, αλλά και το μέλλον της ανάγνωσης. Τα τεκμήρια που προσκομίζονται δείχνουν πόσο εκτεταμένα άντλησε η συγγραφική πορεία του Τσίρκα από την πολιτική και αισθητική πρόσληψη του έργου του. Αποτυπώνουν τις αισθητικές, πολιτικές και ιστορικές διαπραγματεύσεις ανάμεσα στον συγγραφέα και τους πρώτους αναγνώστες του. Υπογραμμίζουν τη ζωτική σημασία που είχαν για τον συγγραφέα τόσο η δημόσια σφαίρα της εποχής του όσο και η επίμονη αναζήτηση ενός αισθητικού στίγματος που θα υποδεχόταν τον ιστορικό και πολιτικό προβληματισμό. Κι όλα αυτά, σε μια εποχή που οι βίοι συχνά υπήρξαν εξίσου ακυβέρνητοι με τις πολιτείες.

εκδόσεις ΠΌΛΙΣ

Βιβλιοπωλείο: ΑΙΟΛΟΥ 33, τηλ.: 210 36 43 382

ΑΠΟΛΟΓΙΑ ΣΤΟΥΣ ΦΑΝΑΤΙΚΟΥΣ; ΣΤΟΧΑΣΜΟΙ ΓΙΑ ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΩΝ ΣΚΙΤΣΩΝ ΤΟΥ ΜΩΑΜΕΘ

του Μαζιάρ Έτεμαντί

Μετάφραση: Άλέξανδρος Χασάπης-Γιαννακόπουλος

Εισαγωγικό σημείωμα

Είναι γενικά παραδεκτό ότι στην Δανία η ελευθερία του λόγου είναι παγιωμένη τόσο σε κυβερνητικό επίπεδο όσο και στους ίδιους τους φορείς των ΜΜΕ. Παρόλα αυτά άρχισε να αμφισβητείται μέσω μιας σειράς γεγονότων με έφαλτήριο την δολοφονία του σκηνοθέτη Τέο Βάν Γκόγκ και άνοιξε μία συζήτηση σχετικά με την κοιτική στο Ίσλάμ και τη λογοκρισία που όρισμένες ομάδες θέλουν να εισάγουν στο θέμα αυτό. Στις 30 Σεπτεμβρίου 2005 η εφημερίδα Jyllands-Posten δημοσίευσε σκίτσα-εικόνες του Μωάμεθ σε ένα άρθρο με τίτλο «Τό πρόσωπο του Μωάμεθ». Σύμφωνα, όμως, με τό μουσουλμανικό δόγμα τό πρόσωπο του Μωάμεθ δέν πρέπει νά απεικονίζεται, αίτημα τό όποιο καταντάει γελοίο άν αναλογιστεί κανείς ότι αυτο-αναιρεϊται σε πολλά εκπαιδευτικά βιβλία κι άρα για παιδαγωγικούς σκοπούς ή παρέκκλιση από τό δόγμα είναι επιτρεπτή. Ένα μεγάλο μέρος των μουσουλμανικών κοινωνιών άντέδρασε έντονα. Η αντίδραση αυτή επέκτάθηκε σε όλες σχεδόν τίς χώρες της Μέσης Ανατολής, και πρέσβεις έντεκα χωρών ζήτησαν συνάντηση με τόν πρωθυπουργό της Δανίας, ό όποιος τούς παρότρυνε νά ακολουθήσουν τήν νομική όδό άφοϋ ό ίδιος δέν έχει έξουσία και δέν παρεμβαίνει σε θέματα τύπου, πράγμα τό όποιο έκαναν. Παρά τίς αντιδράσεις δανέζικες αλλά και άλλες εφημερίδες συνέχισαν τήν αναδημοσίευση των σκίτσων ενώ στην Μέση Ανατολή έγιναν διαδηλώσεις με πολλά επεισόδια τά όποια κατέληξαν σε πάνω από 100 νεκρούς. Μέσα σε αυτό τό κλίμα βίας κήηκαν οι πρεσβείες της Δανίας στο Ίράκ, τόν Λίβανο και τή Συρία. Λίγο καιρό μετά τόν Οκτώβριο του 2005 πέντε σκληροπυρηνικοί Μουσουλμάνοι επιτέθηκαν σε έναν άκαδημαϊκό όμιλητή, καθώς ήταν αντίθετοι με τήν άνάγνωση του Κορανίου σε μή Μουσουλμάνους. Στις 12 Φεβρουαρίου 2008, λίγο καιρό πριν τήν εκδίκαση της ύπόθεσης από τή δανέζικη δικαιοσύνη, συνελήφθησαν τρεις άνθρωποι (ένας Δανός μαροκινής καταγωγής και δύο από τήν Τυνησία) με τήν κατηγορία ότι σχεδίαζαν τήν δολοφονία ενός από τούς -υπόδικους- σκιτογράφους. Τήν επόμενη άκριδώς μέρα, πολλές εφημερίδες μεγάλης κυκλοφορίας αναδημοσίευσαν σκίτσα και ακολουθήσαν για μία ακόμη φορά έντονες αντιδράσεις. Στις 19 του ίδιου μήνα ή κυβέρνηση της Αιγύπτου απαγόρευσε τήν κυκλοφορία τεσσάρων μεγάλων και γνωστών εφημερίδων γιατί ανατύπωσαν τά σκίτσα του Μωάμεθ. Τό κείμενο που έπεται είναι γραμμένο από τόν Μαζιάρ Έτεμαντί (Maziar Etemandi), καθηγητή πολιτικής φιλοσοφίας στο πανεπιστήμιο του Άαλμποργκ της Δανίας και έχει δημοσιευτεί στο Philosophy and Science Studies, no 2, 2006. Έχει ενδιαφέρον, λοιπόν, ή άποψη ενός Ίρανού -στην καταγωγή- ό όποιος ζει και εργάζεται στην Δανία, για τό θέμα αυτό.

Δήμητρα Κωσταντία Λαϊτσου

Πρόλογος

T

Τά τελευταία γεγονότα που σχετίζονται με τή, διάσημη πλέον, ύπόθεση των σκίτσων του Μωάμεθ σε μία μεγάλη περιφερειακή εφημερί-

δα,¹ καθιστούν αναγκαίο νά αναρωτηθούμε, τόσο ως κοινωνία αλλά και ως άτομα, για όσα συνέβησαν, έτσι

1. Εφημερίδα Jyllands-Posten της Δανίας.

ώστε να κινητοποιήσουμε μιὰ λαϊκή αντίδραση ἐναντία σέ κάθε προσπάθεια νά δημιουργηθοῦν φασιστικές, θεοκρατικές ἢ μεσαιωνικές συνθήκες στή Δανία.

«Ἡ κανονική ροή τῶν γεγονότων περιλαμβάνει ὅλα τὰ μεμονωμένα συμβάντα», ἔγραψε ὁ Μοντεσκιέ, ὁ Γάλλος φιλόσοφος τοῦ διαφωτισμοῦ. Τά πρόσφατα γεγονότα μέ τό κάψιμο σημαϊῶν, τίς βίαιες διαδηλώσεις καί τίς ἀναλήθειες, τόσο σέ ἐθνικό ὅσο καί σέ διεθνές ἐπίπεδο, δείχνουν τήν ἀδυναμία τῆς κοινωνίας μας νά κατανοήσει καί νά ἀντιμετωπίσει τά πολιτικά προβλήματα τά ὁποῖα ἡ ἐπικαιρότητα φέρνει στό προσκήνιο. Ἐξετάζοντας τά αἷτια τῶν συγκρούσεων αὐτῶν διαπιστώνεται μιὰ γενικότερη παρακμή τῆς πολιτικῆς σκέψης. Στήν ἐμπειρία αὐτῆς τῆς παρακμῆς κρίσιμο ρόλο παίζουν δυό πεποιθήσεις: ἡ ἐμπιστοσύνη στήν ἀποψη ὅτι ἡ λογική εἶναι ικανή νά λύσει τά μεγαλύτερα προβλήματα τῶν καιρῶν μας καί ἡ ἀπογοήτευση λόγω του ὅτι δέν τό ἔχει καταφέρει ἀκόμα. Τό δεύτερο γεγονός ἔχει ὡς ἐπακόλουθο νά ἐναποθέτουμε τήν ἐμπιστοσύνη μας στήν προστασία πού προσφέρει ἡ στρατιωτική ἀνωτερότητα ἐναντι τοῦ ἀντιπάλου. Αὐτή ἡ στάση, ὠστόσο, δέν εἶναι οὔτε καινούργια, οὔτε χαρακτηριστική τῆς ἐποχῆς μας, ἀφοῦ βασίζεται στήν κατάσταση τῆς ὑπαρξῆς τοῦ ἀνθρώπου ὡς ὄντος – ἐνός ὄντος μέ συνείδηση τοῦ ἑαυτοῦ του καί μιὰ ἐπακόλουθη ἀπώλεια τῆς ζωόδους ἀθωότητας καί τοῦ αἰσθήματος τῆς ἀσφάλειας. Τό ὄν αὐτό πασχίζει τώρα νά ἀνακτήσει τήν ἀθωότητα καί τήν ἀσφάλεια σέ ἕναν θρησκευτικό, ἠθικό καί κοινωνικό κόσμο. Μιά σημαντική αἰτία τῆς ἐπιτυχίας τοῦ φονταμενταλιστικοῦ κινήματος τά τελευταία χρόνια μπορεῖ νά ἐντοπιστεῖ ἀκριβῶς στό ἰδανικό τῆς πραγμάτωσης μιὰ τέτοιας ἀθῶας ἠθικῆς στόν κόσμο μέ τήν βοήθεια τοῦ τρόμου καί τῆς βίας.

ἌΟ πυρήνας τοῦ ζητήματος τῶν σχίστων τοῦ Μωάμεθ

ἌΟ κατάλογος τῶν χωρῶν πού ἀπαίτησαν μιὰ συγγνώμη ἀπό τήν κυβέρνηση τῆς Δανίας καί τή δανέζικη ἐφημερίδα *Jyllands-Posten*, στολίζεται μέ ὀνόματα ὅπως Σαουδική Ἀραβία, Συρία, Λιβύη, χώρες πού ἀνταγωνίζονται γιά τόν τίτλο τοῦ πῶ διεστραμμένου, δεσποτικοῦ καί μισάνθρωπου καθεστώτος στόν κόσμο, τό ὁποῖο διοικεῖ μέ σιδηρά πυγμή τήν κοινωνία ὡς οἰκογενειακή ὑπόθεση. Χώρες στίς ὁποῖες κάθε προσπάθεια νά οἰκοδομηθεῖ μιὰ κοινωνία τῶν πολιτῶν καταστέλλεται. Μιά διώσημη κοινωνία τῶν πολιτῶν θά διατύπωνε ἐναλλακτικές προτάσεις στήν ἰδεολογία τοῦ καθεστώτος, γιά τόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο οἱ πολῖτες μποροῦν νά ζοῦν τίς ζωές τους, μέ προσωπική συμμετοχή καί ἐπιρροή στήν κοινωνία ὑπό μορφήν ἐθελοντικῶν ὀργανώσεων, κοινωνικῶν κινήματων, ἐπαγγελματικῶν καί πολιτικῶν ὀργανισμῶν καθώς καί διαπολιτισμικῆς ἐπικοινωνίας. Ἐνα μεγάλο τμήμα τῶν ἀντι-

δράσεων στή Μέση Ἀνατολή γιά τόν τρόπο δράσης τῆς κυβέρνησης τῆς Δανίας ἀπέναντι στήν ἐφημερίδα προκαλεῖται ἀκριβῶς ἀπό τήν ἀπουσία διάκρισης στόν Ἀραβικό κόσμο μεταξύ τῆς ἀποψῆς τῆς κυβέρνησης καί τῆς γνώμης καθώς καί τῆς ἐπιθυμίας τῶν πολιτῶν. Ἐνας πολῖτης στή Σαουδική Ἀραβία ἢ σέ κάποια ἄλλη χώρα τῆς περιοχῆς διώνει τά ΜΜΕ ὡς φερέφωνα τοῦ καθεστώτος καί ἐπομένως ἀδυνατεῖ νά κατανοήσει ὅτι ἡ κυβέρνηση τῆς Δανίας δέν ἔχει τήν ἐξουσία νά ὑποχρεώσει μιὰ ἐφημερίδα νά υἱοθετήσει τίς κυβερνητικές θέσεις. Στούς Ἀραβες πολῖτες δέν ἐπετρέπεται νά εἶναι ἰδιώτες καί ἀνεξάρτητοι πολῖτες, ἐνῶ, ἀντίθετα, βρίσκονται διαρκῶς ὑπό τήν ἐπιτήρηση καί τόν ἔλεγχο τῶν κρατικῶν ἀρχῶν. Τίποτα δέν ἐπιτρέπεται νά γίνει ἐφόσον δέν ἐγκρίνεται ἀπό αὐτούς πού ἔχουν τήν ἐξουσία, καί τό μποϊκοτάξ ἐναντίον τῆς Δανίας δέν θά μπορούσε νά συμβεῖ χωρίς τήν ἐγκριση τῶν δικτατορικῶν καθεστώτων. Ἡ πῶ σημαντική αἰτία γιά τά τεράστια κοινωνικά, πολιτιστικά καί πολιτικά προβλήματα στή Μέση Ἀνατολή εἶναι ἀκριβῶς αὐτές οἱ μορφές ἐξουσίας, οἱ ὁποῖες χονδροειδῶς παραμελοῦν αὐτήν τή δύστυχη περιοχή τοῦ κόσμου. Ὅσο αὐτά τά καθεστώτα παραμένουν στήν ἐξουσία ὑπό τήν ἀνοχή τῆς Δύσης καί δροῦν ὅπως ἐπιθυμοῦν θά ὑπάρχει ἕνα ἀδιαπέραστο ἐμπόδιο γιά τόν πραγματικό διάλογο καί οἱ λαοί τῆς Μέσης Ἀνατολῆς θά εἶναι στό ἔλεος αὐτῶν τῶν τυραννικῶν καθεστώτων.

Ἄλλά τό πρόβλημα στίς δημοκρατικές χώρες εἶναι ὅτι ἀκόμα καί μιὰ στρατιωτική νίκη ἐπὶ τῶν καθεστώτων αὐτῶν (καί τῶν κινήματων τῶν φονταμενταλιστῶν) δείχνει μόνο αὐτό πού καθίσταται ἐκ τῶν πραγμάτων προφανές: τήν ὑπεροχή τοῦ ἐνός ἐπὶ τοῦ ἄλλου. Ἡ ὑπεροχή μπορεῖ, φυσικά νά βασίζεται σέ φιλοσοφική ἐνδοσκόπηση, ἠθική σοφία καί πολιτική ικανότητα. Ἄλλά ἂν εἶσι ἔχουν τά πράγματα, πρέπει νά βασίζεται σέ πραγματική ἀνωτερότητα στά πεδία αὐτά καί ὄχι σέ μιὰ ἐπίδειξη ταλέντου στήν τέχνη τοῦ πολέμου. Ἐνα μονοπώλιο στά ὄπλα μαζικῆς καταστροφῆς μπορεῖ νά συμπύπτει μέ ἕνα μονοπώλιο στήν ἠθική καί στίς ἀξίες, ἀλλά δέν ὑπάρχει ἕνας νόμος ἀναγκαιότητας πού καθιστᾷ τό γεγονός αὐτό προφανές. Τό γεγονός καθαυτό ὅτι οἱ δημοκρατικές χώρες μποροῦν νά παρανοήσουν ἐντελῶς τή διανοητική, πολιτική καί ἠθική πρόκληση τοῦ φονταμενταλισμοῦ καί νά ὀδηγηθοῦν στό χεῖλος τῆς καταστροφῆς ἀπό τίς ἴδιες δυνάμεις μέ τίς ὁποῖες ὑπῆρξαν σύμμαχοι στό πεδίο τῆς μάχης κάποια χρόνια πρῖν (σέ Ἀφγανιστάν, Ἰράκ κλπ.), καί μέ τίς ὁποῖες σχηματίζουν στρατηγικές συμμαχίες σέ πολλές χώρες τῆς Μέσης Ἀνατολῆς (Πακιστάν, Σαουδική Ἀραβία, κλπ.), θά ἔπρεπε νά ἐγείρει ἐρωτήματα γιά τό ἀληθές αὐτοῦ τοῦ συλλογισμοῦ, αὐτῆς τῆς ἠθικῆς καί αὐτῆς τῆς πολιτικῆς ικανότητας. Ἡ ἴδια ἡ ὑλοποίηση τοῦ φονταμενταλισμοῦ, ὄχι μόνο στή Μέση Ἀνατολή, ἀλλά ἐπίσης καί στήν καρδιά τῶν δημοκρατικῶν χωρῶν, θά ἔπρεπε νά μᾶς πείσει ὅτι ἡ ἰ-

δέα της ειρήνης και της προόδου, υπό τό φῶς τῶν διδασμάτων τοῦ προηγούμενου αἰῶνα καί ἡ ἀφελής μας αἰσιοδοξία στή μετα-σοβιετική περίοδο, ἀποτελεῖ πιά μνήμη τοῦ παρελθόντος.

Δυστυχῶς τά σκίτσα στήν *Jyllands-Posten* κατάφεραν νά πραγματοποιήσουν αὐτό πού κανένας ἡγεμόνας στή Μέση Ἀνατολή δέν θά μπορούσε νά φανταστεί οὔτε στά πιά τρελά τοῦ ὄνειρα: νά ἐνώσει τόν λαό γύρω ἀπό τό καθεστῶς, τό ὁποῖο ὕστερα θά μπορεῖ νά ἐμφανιστεῖ ὡς ὑπέρμαχος τῆς ἀξιοπρέπειας καί τῆς εὐδαιμονίας. Αὐτά τά σκίτσα ἐμφανίζονται τήν πιά βολική στιγμή γιά τά καθεστῶτα τῆς Μέσης Ἀνατολῆς, ὕστερα ἀπό πολλά χρόνια ἀμυντικῆς στάσης ὑπό τήν ἀξανάμενη πίεση τῆς Δύσης γιά μεγάλες πολιτικές παραχωρήσεις καί κοινωνικές μεταρρυθμίσεις. Αὐτά τά καθεστῶτα βρίσκουν μιά εὐνοϊκή στιγμή γιά μιά καλά ὀργανωμένη ἀντιπαράθεση μέ τήν Δύση. Ἐπιπρόσθετα, ἐπιζητοῦν νομιμοποίηση ἀπό τούς πληθυσμούς τοῦ παρρουσιάζοντας τούς ἑαυτούς τους ὡς ὑπέρμαχους τοῦ Ἰσλάμ.

Τό γεγονός ὅτι οἱ ἐπικεφαλῆς αὐτῶν τῶν καθεστῶτων παρρουσιάζουν τούς ἑαυτούς τους ὡς ὑπερασπιστές τῆς ἀξιοπρέπειας τοῦ ἴδρυτή τοῦ Ἰσλάμ πρέπει νά εἶναι ἐξοργιστικό γιά κάθε μουσουλμάνο πού σέβεται τόν ἑαυτό του. Δέν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ὁ προφήτης Μωάμεθ ἐμφανίζεται ὡς τό ὑπέρτατο πρόσωπο, μαζί μέ τούς προφήτες Μωϋσῆ καί Ἰησοῦ στήν Ἰσλαμική κοσμοαντίληψη. Ἀπέναντι σέ αὐτό τό ὑπόδαθρο δέν εἶναι τίποτα λιγότερο ἀπό ντροπιαστικό τό ὅτι οἱ χειρότερες ἐγκληματικές συμμορίες τῆς Μέσης Ἀνατολῆς παρριστάνουν ὅτι παρριστάνουν τήν τιμή τοῦ προφήτη Μωάμεθ. Θά ἦταν ἰσάξιο μέ τό νά ἀπαιτοῦσε ὁ Χίτλερ, ὁ Χίμλερ ἢ ὁ Στάλιν συγγνώμη γιά τήν προσηβολή τοῦ προφήτη Ἰησοῦ. Οἱ διάφορες ἰσλαμικές θρησκευτικές κοινότητες ἀπαιτοῦν νά ἀντιμετωπίζονται μέ ἀξιοπρέπεια τά θρησκευτικά σύμβολα τοῦ Ἰσλάμ. Δέν ὑπάρχει κάτι θεμελιωδῶς περίεργο σχετικά μέ αὐτό, καθώς ὁ καθένας πού λατρεῖ ἕνα πρόσωπο ἢ ἕνα σύμβολο πληγώνεται ἀπό κάθε μορφή ἀσέβειας. Ἀλλά ἄς μᾶς ἐπιτραπεῖ νά ἀντιστρέψουμε τό ζήτημα. Μέ ποῖο βαθμό ἀξιοπρέπειας αὐτές οἱ ομάδες καί οἱ ἀντιπρόσωποι τους ἐμφανίζονται στά ΜΜΕ; Προκειμένου νά ἀπαιτηθεῖ σεβασμός πρὸς κάποιον καί πρὸς τή θρησκεία του προϋποθέτει ὅτι καί αὐτός μέ τήν σειρά του δείχνει τόν μέγιστο σεβασμό γιά τόν ἄλλο. Χωρίς αὐτή τήν προϋπόθεση, χωρίς μιά συμπεριφορά πού διέπεται ἀπό σεβασμό πρὸς τούς ἄλλους, τό αἶτημα αὐτό ἀποτελεῖ εἴτε ἔκφραση ἀπουσίας κριτικῆς ικανότητος εἴτε ἀπουσία αὐτο-εκτίμησης.

Ὅταν μιά ἄλλη δανέζικη ἐφημερίδα, ἡ *Ekstrabladet*, ἔφερε ἀντιμέτωπο τόν παίκτη-ἡγέτη κύριο Λαμπάν (μέλος τοῦ συμβουλίου τῆς Ἰσλαμικῆς Θρησκευτικῆς Κοινότητος τῆς Κοπεγχάγης) μέ τόν πραγματικό ἀριθμό τῶν 15.000 ὑπογραφῶν διαμαρτυρίας γιά τά σκίτσα, ἀντί γιά τίς ὑποτιθέμενες 200.000, ἡ ἀπάντηση

του ἦταν ὅτι ὁ ἀριθμός αὐτός ἀντιπροσώπευε μιά ἔκφραση τῆς ἀλήθειας συν τόν φόρο προστιθέμενης ἀξίας. Σέ μιά πιά ἐλαφριά συγκυρία ἢ ἀπάντηση αὐτή θά μπορούσε νά προκαλέσει ἕνα χαμόγελο στόν καθένα πού διαθέτει αἴσθηση τοῦ χιούμορ, ἀλλά σέ αὐτήν τή σοβαρή κατάσταση ἢ δήλωση ἐτούτη μαρτυροῦ τήν ἔλλειψη κρίσης ἐκ μέρους τοῦ κυρίου Λαμπάν. Ἡ ἀπάντηση του εἶναι ξεκάθαρο ψέμα. Ὅπως εἶναι γνωστό, τό πρῶτο πράγμα πού ἀποκηρύσσεται ἀπό ἕνα ψέμα εἶναι ὁ ἴδιος ὁ ἑαυτός τοῦ ἐκφορέα του, καθώς τό ψέμα ἀποκαλύπτει τήν ἀδυναμία τῶν ἰδίων του τῶν πεποιθήσεων.

Ἡ πρόταση ὑπέρ τῆς ὁποίας ὁ κύριος αὐτός καί τά ἄλλα μέλη τῆς Ἰσλαμικῆς Θρησκευτικῆς Κοινότητος ἐπιχειρηματολογοῦν δέν ἀποτελεῖ λύση. Ἀντιθέτως ἡ προτεινόμενη λύση καί οἱ προσπάθειες τους νά καταστοῦν ἐκπρόσωποι μιάς ἀρκετά ἀνομοιογενούς ομάδας πρέπει νά θεωρηθεῖ ὡς μέρος τοῦ προβλήματος. Τό νά γίνουν συμφωνίες μέ τίς ομάδες αὐτές στή βάση τῆν ὁποία προτείνουν δέν εἶναι τίποτα λιγότερο ἀπό τήν ὑπονόμευση τῆς δημοκρατικῆς ἀντίληψης τοῦ δικαίου, κάτι πού πρέπει νά πολεμηθεῖ μέ ὅλα τά διαθέσιμα δημοκρατικά μέσα. Ἡ ἰσλαμική κοινότητα καί οἱ σχετικές ομάδες ἐπιχειροῦν νά ἐξυψώσουν θρησκευτικές ἰδέες σέ σχετικά καί ἔγκυρα ἐπιχειρήματα γιά θέματα πού ἀφοροῦν τήν ὀργάνωση τοῦ δημοσίου χώρου. Ἀλλά αὐτό ὑπονομεῖ τόν ἀνθρωπισμό καί τήν θεμελιώδη ἀντίληψη του γιά τήν ἀνθρώπινη ἀξιοπρέπεια καί τό ἰδανικό τῆς κοσμοκρίσεως. Τό περίεργο στό αἶτημα γιά περισσότερη θρησκεία στόν δημόσιο χώρο εἶναι τό γεγονός ὅτι πολλοί ἀπό αὐτούς τούς ἀνθρώπους μέ ρίζες σέ μουσουλμανικές χώρες πού κατοικοῦν τώρα ἐδῶ ἔχουν ἐκδιωχθεῖ ἀπό δικτατορικά καθεστῶτα, μέ ἔλλειμμα δημοκρατίας καί ἀνύπαρκτη ἐλευθερία λόγου. Μπορεῖ κάποιος, φυσικά, νά ἐπικαλεσεῖ τά ἀνθρώπινα δικαιώματα, εἰδικά τό ἄρθρο γιά τήν ἐλευθερία τῆς θρησκευτικῆς πίστεως, ἀλλά εἰλικρινά ἂν ἡ θρησκεία ἦταν στή ἀλήθεια ὁ πιά σημαντικός παράγοντας γιά τήν ἐπιλογή τοῦ τόπου πού ζεῖ ὁ καθένας τότε θά ἦταν πολύ πιά φυσικό γιά ἕναν ἀφοσιωμένο μουσουλμάνο νά ζήσει σέ μιά ἀπό τίς πολλές μουσουλμανικές χώρες. Ἐάν οἱ πολιτισμικές καί θρησκευτικές διαφορές ἀνάμεσα σέ αὐτούς τούς τόσο εὐσεβεῖς καί θρησκευόμενους ἀνθρώπους καθιστοῦν τόσο δύσκολη τήν ἀνάπτυξη μιάς συνεκτικῆς καί ἁρμονικῆς σχέσης μέ τήν περιβάλλουσα κοινωνία καί τίς κοινές τῆς ἀξίες, τότε ἡ λύση πρέπει νά εἶναι ἡ ἐγκατάλειψη τῆς χώρας. Ἡ πολυπολιτισμικότητα δέν σημαίνει ὅτι κάθε παλιομοδίτικη μισάνθρωπη πολιτισμική ἐκδήλωση πρέπει νά ἐπιτρέπεται, ἀλλά μᾶλλον ὅτι καμιά κουλτούρα δέν μπορεῖ νά κρύβεται καί νά γυρίζει τήν πλάτη τῆς στόν κριτικό διάλογο. Οἱ συνέπειες τῶν ἐνεργειῶν καί τῶν ἰδεῶν πού ἀντιτίθενται στόν κριτικό διάλογο μποροῦν σέ βάθος χρόνου νά συμβάλλουν στήν καταστροφή τόσο τῆς κοινωνικῆς συνοχῆς ὅσο καί τῆς ἀντίληψης τοῦ

ώριμου πολίτη πού ἐνηλικιώθηκε σέ μιά ἀνοιχτή, ἀνεκτική καί, πάνω ἀπ' ὅλα, δημοκρατικά σκεπτόμενη κοινωνία.

Σχετικά μέ τή νεωτερικότητα καί τό ἰσλαμικό καθεστώς

Ἡ λέξη «modernus» χρησιμοποιήθηκε γιά πρώτη φορά στά τέλη τοῦ 5ου αἰώνα γιά νά δηλώσει ἕνα παρόν τό ὁποῖο εἶχε ἐπίσημα γίνει Χριστιανικό ἀπό τό εἰδωλολατρικό, Ρωμαϊκό παρελθόν. Ἀπό τότε ἡ ἔκφραση ἔχει ἀποκτήσει τό νόημα τῆς συνειδητῆς ἀσυνέχειας μεταξύ τοῦ παλιοῦ καί τοῦ καινούργιου. Ἡ ἔκφραση «μοντέρνο» χρησιμοποιεῖται ξανά καί ξανά, κάθε φορά μέ διαφορετικό περιεχόμενο, γιά νά ἐκφράσει τή συνείδηση μιᾶς ἐποχῆς ἡ ὁποία ἀναφέρονταν στό παρελθόν τῆς κλασικῆς ἀρχαιότητος ἢ σέ ὁποιοδήποτε ἄλλο παρελθόν τό ὁποῖο θεωροῦνταν μοντέλο πρός μίμηση. Ἐνα νέο νόημα τῆς νεωτερικότητας ἐπικρατεῖ εὐρέως ἀπό τό τέλος τοῦ 18ου αἰώνα, ὅταν, πιά συγκεκριμένα, ὁ Γερμανός φιλόσοφος Χέγκελ ὑποδεικνύει ξεκάθαρα μιά ριζική τομή μέ τήν παράδοση, ἡ ὁποία προκύπτει ὡς ἀποτέλεσμα τοῦ Διαφωτισμοῦ καί τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασης. Ἐνας μοντέρνος κόσμος τώρα ἀντιπαρατίθεται στόν παλιό ὡς πρός τό γεγονός ὅτι εἶναι ριζικά ἀνοιχτός στό μέλλον καί ὅπου ἡ παροδική στιγμή τοῦ παρόντος ἀποτελεῖ μιά ἐξαιρετική ἀφειρηρία ἀπό τήν ὁποία κάθε γενιά πρέπει κάθε φορά νά κατανοήσει τήν ἱστορία στήν ὁλότητά της. Ἡ ἱστορία πρέπει τώρα νά κατανοηθεῖ ὡς μιά ἐνιαία διαδικασία ἡ ὁποία προκαλεῖ προβλήματα, ἐνῶ ὁ χρόνος ὡς ἕνα ἀνεπαρκές ἀγαθό προκειμένου νά ξεπεραστοῦν τά προβλήματα αὐτά καί ἡ αὔξηση τοῦ ἀριθμοῦ τῶν γεγονότων πού ἀποτελοῦν προκλήσεις βιώνεται ὡς πίεση χρόνου.

Ἐξαιτίας τῆς σθεναρῆς ἀντίστασης της ἀπέναντι στήν ἐπιχειρηματολογία τῆς παράδοσης, ἡ νεωτερικότητα πρέπει νά ἐμπιστευεῖται τή λογική. Ἀκόμα καί στήν περίπτωση τῆς ἐπιθυμίας γιά τήν ἀναδίωξη ἑνός ἐξιδανικευμένου παρελθόντος, ἡ ἐπιλογή αὐτοῦ τοῦ μοντέλου πρέπει νά βασίζεται στίς κανονιστικές πηγές τῆς ἴδιας τῆς νεωτερικότητας. Οἱ πολιτισμικές παραδόσεις μέ τόν τρόπο αὐτό καθίστανται ὅλο καί περισσότερο ἀυτοπαθεῖς καί δέν μποροῦν νά θεωρηθοῦν ἀπλά ὡς δεδομένες. Ἀπό μιά ὑποθετική ὀπτική γωνία αὐτές οἱ παραδόσεις μποροῦν νά μελετηθοῦν. Τό νά ἐφαρμοστοῦν ἀπαιτεῖ μιά λίγο-πολύ συνειδητή προσαρμογή ἀπό τίς ἐπόμενες γενιές. Σέ αὐτό τό ὑπόβαθρο ὁ Ἰμμάνουελ Κάντ, ὁ *par excellence* φιλόσοφος τῆς Ἀναγέννησης, ἄφησε τά συμφέροντα τῆς λογικῆς νά συντεθοῦν στά τρία περίφημα ἐρωτήματα του: 1) Τί μπορῶ νά ξέρω; 2) Τί θά ἐπρεπε νά κάνω 3) Τί πρέπει νά ἐλπίζω; Στήν τρίτη ἐρώτησή του ὁ Κάντ ἀποσκοπεῖ στήν ἐνοποίηση τοῦ κανονιστικοῦ, στήν ἐλευ-

θερία τῆς λογικῆς καί στόν αὐτόνομο σχηματισμό τῆς θέλησης ἀπό τήν μιά, καί ἀπό τήν ἄλλη, στίς πιθανές συνθήκες τῆς νόησης. Συμπερασματικά, αὐτό πού ξέρομε καί εἴμαστε σέ θέση νά περιγράψουμε πρέπει νά εἶναι σέ θέση νά συμφωνήσει μέ τόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο διαθέτουμε ἀτομική αὐτονομία, ἡ ὁποία μέ τήν σειρά της εἶναι ἡ συνθήκη πού καθιστᾶ δυνατή τήν ὁποιαδήποτε γνώση. Ὑπάρχει μιά ριζική διαφορά ἀνάμεσα στίς ἰδέες πού ἀποτελοῦν τή βάση του κράτους στήν Εὐρώπη καί στίς ἰδέες περί ἰδανικοῦ κράτους πού διακατέχουν τούς μουσουλμάνους φονταμενταλιστές. Ὑπάρχει πληθώρα θεωριῶν περί κράτους στήν Εὐρώπη. Ἐνας στοχαστής ὅπως ὁ Χόμπς ὀρίζει τό ὀρθολογικό τοῦ κράτους ὡς τήν προστασία τῆς ζωῆς τοῦ ἀτόμου, ἐνῶ ὁ Χέγκελ μιλάει γιά τήν ἐξουσία τοῦ κράτους ὡς τή συγκεκριμένη ἔκφραση τῆς ἀτομικῆς καί τῆς συλλογικῆς θέλησης σέ ἀμοιβαία ἐξάρτηση. Ὁ Κάρλ Σμίτ ὀρίζει τό κράτος ὡς τόν ἐγγυητή ἀπέναντι στόν φόβο τῶν φυσικῶν συνθηκῶν, ἐνῶ ὁ Λένιν θεωρεῖ τό κράτος ὡς μέσο καταπίεσης πού χρησιμοποιεῖ ἡ ἄρχουσα τάξη ἐναντία στούς καταπιεσμένους. Αὐτό πού ἔχουν κοινό αὐτοί οἱ στοχαστές εἶναι ὅτι ὀρίζουν τό κράτος ὡς ἕνα συστηματικό δίκτυο τό ὁποῖο ἐνσωματώνει μιά πληθώρα σχετικά ἀνεξάρτητων θεσμῶν, οἱ ὁποῖοι ἀσκοῦν μιά κυριαρχική ἐξουσία στήν κοινωνία μέσα ἀπό τίς δομές τους καί ἐπομένως ρυθμίζουν τίς ἀμοιβαίες σχέσεις ἀτόμων καί ὁμάδων. Μέ αὐτόν τόν τρόπο, τό κράτος μπορεῖ νά ἔχει μιά ἐσωτερική τάση νά δημιουργεῖ μιά ὀλοκληρωμένη, πατριαρχική, θεσμική δομή ἐξουσίας γιά νά ρυθμίζει καί νά ἐλέγχει τά μέλη του.

Ἀντίθετα, οἱ φονταμενταλιστές τοῦ Ἰσλάμ ἐνδιαφέρονται γιά τό κράτος μόνο ὡς μέσο διατήρησης τῆς σχολαστικῆς ἐξάσκησης μιᾶς σειρᾶς κρίσιμης γι' αὐτούς σημασίας ἠθικῶν κανόνων (σέ αὐτό τό πλαίσιο ἐντάσσονται ἡ Σαρία καί τό Φίγ). Τό γεγονός αὐτό διαπιστώνεται ἐπίσης καί στίς περιπτώσεις πού ὁ ὅρος «κράτος» ἀντικαθίστανται ἀπό τόν πιά γνήσιο χαρακτηρισμό «ἐμιράτο» ἢ «χαλιφάτο». Αὐτό ἔχει πολύ μεγάλη σημασία γιά τίς ζωές τῶν ἀνθρώπων, γιατί ὅταν τό βασικό καθήκον τοῦ ἐπικεφαλῆς τοῦ κράτους ὀρίζεται θρησκευτικά, —ἡ δημιουργία μιᾶς περιοχῆς ὅπου κηρύττεται ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ καί ὅπου ἐφαρμόζονται οἱ νόμοι Του— ὁ Ἐμίρης, γιά νά εἶναι σύμφωνος μέ τήν εἰκόνα του, πρέπει νά κερδίζει τή νομιμοποίηση ἐξασφαλίζοντας ὅτι ἡ κοινωνία ζεῖ σέ συμφωνία μέ τούς νόμους πού διατυπώνονται στό Κοράνι. Ἡ κρατική πολιτική γίνεται, ἐπομένως, ἕνα σημαντικό κομμάτι τῆς θρησκευτικῆς πρακτικῆς τῆς χώρας. Ἐνα μεγάλο μέρος τῆς νομοθεσίας ἀσχολεῖται, κατά συνέπεια, μέ τά λεγόμενα ἐγκλήματα κατά τῆς θρησκείας. Αὐτό δέν εἶναι ὅμως ἕνα φαινόμενο ἀποκλειστικά ἰσλαμικό. Ἡ ἰδέα τῶν ἐγκλημάτων κατά τῆς θρησκείας ἦταν φαινόμενο διαδεδομένο στήν Δανία τοῦ 18ου αἰώνα. Στό πρῶτο κεφάλαιο τοῦ ἔκτου βιβλίου τοῦ Δανέζικου

Νόμου παρατίθενται τὰ τρία πῶ σοβαρά θρησκευτικά ἐγκλήματα: ἡ διάδοση λανθασμένων διδασχῶν, ἡ βλασφημία καὶ ἡ μαγεία. Ἀναφέρεται ὅτι σέ αὐτοὺς πού ἔχουν «λογοκρίνει τόν Θεό ἢ βλασφήμησαν τό Ὄνομά Του, τόν Λόγο Του ἢ τὰ μυστήρια» πρέπει νά τοὺς κοπεί ἡ γλώσσα, ὅσο εἶναι ζωντανοί, καί ὕστερα καί τό κεφάλι καί νά στηθεῖ σέ ἕνα στύλο μαζί μέ τήν βλάσφημη γλώσσα τους. Ἐπιπλέον ἐάν τό χέρι χρησιμοποιήθηκε σέ μιά τέτοια πράξη περιφρόνησης ἀπέναντι στόν Θεό, πρέπει ἐπίσης νά κοπεί, ὅσο τό πρόσωπο εἶναι ἀκόμα ζωντανό.

Ὁ σχηματισμός τοῦ σύγχρονου κράτους στήν Εὐρώπη, συμπεριλαμβανομένης καί τῆς Δανίας, ἦταν ἐπομένως κατά καιρούς μιά μάλλον αίματηρή σύγκρουση γιά τόν ρόλο τῆς θρησκείας ὡς βασικοῦ κοινωνικοῦ θεσμοῦ. Ὁ σκοπός τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἀναγέννησης ἦταν ἀκριβῶς νά ἀπελευθερώσει τοὺς ἀνθρώπους ἀπό τὰ δεσμά τῆς θρησκείας. Ἡ ἐφαρμογή μιᾶς ἀντίστοιχης διαδικασίας ἀκόμα ἐκκρεμεῖ σέ ἕνα μεγάλο μέρος τοῦ ἰσλαμικοῦ κόσμου. Ἀντιθέτως, οἱ φονταμενταλιστές ἰσλαμιστές ἐπιχειροῦν νά διατηρήσουν τόν λαό σέ ἕνα καθεστῶς τρόμου καί ἀπειλῆς.

Ἀλλά ἀκριβῶς ἐπειδή τό ἰσλαμικό κράτος, συμφωνά μέ τοὺς φονταμενταλιστές ἰσλαμιστές, πρέπει νά ἀσχολεῖται μόνο μέ θρησκευτικά ζητήματα καί νά μὴν δί-

νει σημασία στήν εὐημερία τῶν πολιτῶν του, ἡ στρατηγική αὐτή ὀδηγεῖ στήν οικονομική κατάρρευση καί ὡς ἐκ τούτου στήν ὀριστική κατάρρευση τοῦ κράτους. Γι' αὐτόν τόν λόγο οικονομικές ἐνισχύσεις ἀπό τόν ἔξω κόσμο καθίστανται ἀναγκαῖες προκειμένου νά συντηρηθεῖ σέ ἕνα σχεδόν ἀνεκτό ἐπίπεδο ἡ ἐπιβίωση τοῦ πληθυσμοῦ, ὅπως γιά παράδειγμα συμβαίνει στό Σουδάν, στό Ἀφγανιστάν, στή Σομαλία καί στίς ἀυτόνομες περιοχές τοῦ Πακιστάν (περιοχές στά Ἀφγανικά σύνορα πού δέν ἀναγνωρίζουν τήν ἰσχύ τῆς κεντρικῆς ἐξουσίας). Γιά τόν ἴδιο λόγο, στοὺς στόχους τοῦ Ἰσλάμ δέν συμπεριλαμβάνονται ὡς ἐπιδιώξεις οὔτε ἡ δημιουργία μιᾶς καλά ὀργανωμένης κοινωνίας οὔτε μιᾶς κουλτούρας καί εὐτυχίας τῶν πολιτῶν, ἀλλά μόνο ἡ προώθηση τῆς καταστροφῆς καί τοῦ θανάτου ὡς ἕνα ἰδανικό γύρω ἀπό τό ὅποιο περιστρέφεται ὅλη ἡ κοινωνία. Παρομοίως δέν ὑπάρχει ἐνσάρκωση τῆς ζωῆς στό ριζοσπαστικό Ἰσλάμ, παρά μόνο βίωση τοῦ μαρτυρίου καί τοῦ θανάτου. Μέ μιά τέτοια στάση ἀπέναντι στήν ζωή, εἶναι αὐτονόητο ὅτι ἡ πολιτική, πολιτιστική καί θρησκευτική κινητοποίηση τῶν μαζῶν δέν χρησιμοποιεῖ παρά ὄρους ἀπό τό ὄπλοστάσιο τῆς θρησκευτικῆς ἄρνησης, ὅπως βλασφημία, ὀργή τοῦ Θεοῦ, κατάρρα, θρησκευτική τύφλωση, τζιχάντ κλπ. Οἱ ἄνθρωποι παγιδευμένοι στό ριζοσπαστικό Ἰσλάμ προ-

δίδονται και αιχμαλωτίζονται σε ένα πλέγμα περιόσμου μαυροντυμένων δυνάμεων. Τά αίματηρά ίχνη χιλιάδων κατεστραμμένων ζωών αποτελούν μία σιωπηλή μαρτυρία της τραγωδίας αυτής. Στά τελευταία δήματα της έπαισχυντης ιστορίας του ισλαμικού φονταμενταλισμού βρίσκειται ή άπεχθής δολοφονία του Όλλανδου σκηνοθέτη Τέο Βάν Γκόγκ.

Τό ζήτημα τών σκίσεων και ή διεθνής νομοθεσία

Τόσο ό πρωθυπουργός της Δανίας, Άντερς Φόγκ Ράσμουσεν, όσο και ήγέτες της Ευρωπαϊκής Ένωσης καθώς και ό γενικός γραμματέας τών Ένωμένων Έθνών επικαλέστηκαν τή ιδέα της «τάξης και σταθερότητας σύμφωνα μέ τίς άρχές του διεθνούς δικαίου» ως έναλλακτική άπέναντι στή διεθνή άναρχία. Άλλά αυτό τό ιδανικό έχει νόημα μόνο υπό τόν όρο ότι ή διεθνής σφαίρα περιέχει ήδη τά κοινωνικά στοιχεία πού καθορίζουν τήν τάξη και τήν ειρήνη. Υπό τήν προϋπόθεση αυτή, ή τάξη και ή ειρήνη, πού είναι φυσιολογικά καταστατικές στόν κόσμο, θά έπρεπε άλλά νά περιμένουν μέχρι νά δράσει ό νόμος της άποκατάστασης τους. Δυστυχώς κανένας από τούς ανθρώπους πού διατύπωσαν αυτή τή θέση δέν άναρωτήθηκε άν ό όρος αυτός ισχύει. Καθώς πιστεύουν στή ρυθμιστική ικανότητα του νόμου, περιμένουν από ένα λογικό και συνεπές σύστημα διεθνούς δικαίου τά ίδια θετικά αποτελέσματα πού τό ένθικό δίκαιο έχει δώσει στις δημοκρατικές χώρες. Άλλά ή άνικανότητα του διεθνούς νόμου φανερώνει άκριβώς τήν σημασία της ιδέας αυτής. Θά μπορούσε κάλλιστα ή ιδέα της «τάξης και σταθερότητας υπό τό διεθνές δίκαιο» νά υποβληθεί σε μία λογική κρίση μέ ικανοποιητικά άποτελέσματα, άλλά δέν μπορεί νά άναμένεται ότι θά ισχύσει άνεξάρτητα από τίς κοινωνικές σχέσεις σε ένα κοινωνικό κενό. Σε μία πλειονότητα ένθικών περιπτώσεων τό νομικό σύστημα μπορεί τουλάχιστον νά θεωρηθεί ως ένας έγκυρος κανόνας συμπεριφοράς, άκόμα και άν άποδεικνύεται πώς δέν είναι έπαρκής για τόν επιδιωκόμενο στόχο. Τέτοια είναι ή περίπτωση μιας χώρας όπως ή Δανία, στήν όποία, άμέσως μόλις τίθεται σε ισχύ ένας νόμος, λειτουργεί μέσα στό παραδοσιακό πλαίσιο τών νομικών κανόνων και του συστήματος έφαρμογής του, από τά όποια τό έγχώριο δίκαιο άντλεί τή βασική του άποτελεσματικότητα. Σε διεθνές επίπεδο δέν υπάρχει τέτοιο πλαίσιο. Μία νομική διάταξη πού δέν βασίζεται σε άμοιβαίο συμφέρον μέ τό όποιο τά ένδιαφερόμενα μέλη μπορούν νά ζήσουν σε συμφωνία, μπορεί νά διατηρηθεί ως ένας έγκυρος κανόνας συμπεριφοράς μόνο κάτω από μία διαρκώς έπισφαλή ισορροπία δυνάμεων. Σε περίπτωση σύγκρουσης, οι συναισθηματικές δυνάμεις της νομιμοφροσύνης και της άλληλεγγύης άπέναντι στήν ομάδα δέν λειτουργούν προς όφελος του διε-

θνούς άλλά προς όφελος του ένθικού δικαίου. Ένα σύστημα διεθνούς δικαίου πού δέν έχει έπαφή μέ τήν κοινωνική κατάσταση, γίνεται όχι άλλά ένας μη λειτουργικός άλλά και ένας μη ρεαλιστικός μηχανισμός. Αυτή τήν κατάσταση της Μέσης Άνατολής, μέ τό Ίράν και τή Συρία επικεφαλής, δέν ένδιαφέρονται καθόλου νά ακολουθήσουν τίς επικρατούσες συνήθειες της διεθνούς διπλωματικής πρακτικής, άλλά προτιμούν νά επικαλεστούν τά θρησκευτικά αισθήματα τών μαζών και τίς ιδέες μιας ένωμένης ισλαμικής κοινωνίας, τό ένδοξο παρελθόν και τήν έπερχόμενη σωτηρία, τά όποια βρίσκουν άπέναντι τους τίς Δυτικές δημοκρατίες και τίς συνωμοσίες τους. Η συνωμοσία άφορά «αυτούς» πού θέλουν τό κακό «μας», και υπάρχει έπομένως ή ανάγκη για έναν σωτήρα μέ τήν μορφή ενός κληρικού, ενός δικτάτορα ή μιας προσωπικότητας-πατέρα του ένθους πού μπορεί νά σώσει «εμάς» από «αυτούς» και είτε νά άποκαταστήσει τό ένδοξο παρελθόν είτε νά «μας» όδηγήσει στή γή της έπαγγελίας ή σε ένα λαμπρό μέλλον. Είναι σε αυτήν τήν άτμόσφαιρα πού ό τρόμος ιδωμένος ως μία πολιτική και ήθική τακτική μπορεί νά έξυψωθεί και νά χρησιμοποιηθεί για νά έπιτευχθεί τό έπιθυμητό άποτέλεσμα.

Αυτή ή κατάσταση άκυρώνει τό διεθνές νομικό σύστημα. Πρέπει έπομένως νά έχουμε ύπόψη μας τό γεγονός ότι ένα πολιτικό πρόβλημα (όπως για παράδειγμα αυτά τά σκίσα του προφήτη Μωάμεθ), τό όποιο παρουσιάζεται προς λύση υπό τίς άρχές του διεθνούς δικαίου και τών διπλωματικών κανόνων, είναι πάντα μία συγκεκριμένη φάση ενός πολύ μεγαλύτερου συμπλέγματος προβλημάτων μέ ρίζες στό ιστορικό παρελθόν και διακλαδώσεις πού φτάνουν έξω από τά όρια του έρωτήματος πού γίνεται άντικείμενο μιας νομικής άπόφασης. Τά σκίσα του προφήτη Μωάμεθ είναι, έπομένως, μονάχα ένα μικρό μέρος της μεγάλης φιλοσοφικής, ήθικης και πολιτικής μάχης ισχύος μεταξύ μιας όπισθοδρομικής, προ-νεωτερικής μορφής κοινωνίας πού βασίζεται στό θρησκευτικό δόγμα και μιας προσανατολισμένης προς τήν έλευθερία, άνοιχτής πολιτικής άλληλεπίδρασης άνάμεσα σε έλεύθερα άτομα.

Δέν υπάρχει άμφιβολία ότι κάθε φορά πού ή διεθνής κοινότητα έπιχειρεί νά καταπιαστεί μέ προβλήματα φιλοσοφικής και ήθικης τάξης καθώς και μέ προβλήματα πολιτικών συσχετισμών τά όποια παρουσιάζονται ως νομικά ζητήματα αυτή ή προσπάθεια μπορεί νά εμφανίζεται ως άντιμετώπιση μεμονωμένων προβλημάτων μέσα στό πλαίσιο τών διεθνών νομικών κανόνων και όχι ως έμπλοκή σε συγκεκριμένες φάσεις ενός πλέγματος ευρύτερων πολιτικών προβλημάτων, τά όποια άπαιτούν συνολικότερες λύσεις συμφωνες μέ συγκεκριμένες πολιτικές άρχές. Τό άποτέλεσμα είναι ότι τά πολιτικά προβλήματα ποτέ δέν έπιλύονται, άλλά άπλά πάνε και έρχονται και τελικά τοποθετούνται στό ράφι άκολουθώντας τούς διαδικαστικούς κανόνες του

παιχνιδιού, για να επανεμφανιστούν σε μία ύστερη και έντελώς απρόβλεπτη στιγμή προκειμένου να ταλαιπωρήσουν τη διεθνή κοινότητα.

Συγκρούσεις αυτού του τύπου, όπως αυτή που διώχνουμε σήμερα, δεν μπορούν να επιλυθούν στη βάση καθιερωμένων νομικών κανόνων, αφού δεν είναι τό καθιερωμένο δίκαιο, ή ερμηνεία του και ή εφαρμογή του που τίθεται υπό αμφισβήτηση. Ίδωμένο από μία διπλωματική προοπτική, αυτό που διακυβεύεται στη σύγκρουση αυτή δεν είναι τό ποιός έχει δίκιο και ποιός άδικο, αλλά μάλλον τί πρέπει να γίνει προκειμένου να συνδυαστούν τά ειδικά συμφέροντα των μεμονωμένων χωρών που έχουν κοινό ενδιαφέρον για τήν ειρήνη και τή σταθερότητα. Η διπλωματική έπιλογή, έπομένως, δεν είναι μεταξύ νόμιμου και παράνομου, αλλά μεταξύ σοφίας και άνοησίας.

Τό κρίσιμο έρώτημα

Τά έρωτήματα που θά ήταν προτιμότερο να θέτουμε στους έαυτούς μας στην παρούσα στιγμή είναι τί σημαίνει για έμας ένα δημοκρατικό μοντέλο κοινωνίας και τί στάση πρέπει να έχουμε ως άτομα απέναντι στά ιδανικά που διακηρύττονται από άτομα τά όποια, μέ στόμα που αφρίζει από όργή, άπαιτούν ύποδούλωση; ό παράδεισος αυτών των ανθρώπων μπορεί να άποδειχθεί ή έπίγεια κόλαση για μάς.

Η θρησκεία δεν έχει ύποστει άρκετή κριτική τό πρόσφατο χρονικό διάστημα. Άκόμα και πολλοί από τούς παλιούς επαναστάτες του 1968 έχουν ύποστει μία μορφή θρησκευτικής άφύπνισης. Η θέση του άθεϊσμού, από τήν όποια φιλόσοφοι όπως Χέγκελ, ό Φόιερμπαχ και ό Μάρξ άσκησαν κριτική στον άλλοτριωτικό χαρακτήρα τής θρησκείας, έχει ξεχαστεί. Σύμφωνα μέ αυτούς, οι άνθρωποι δημιούργησαν τόν θεό και του έπέδωσαν τίς καλύτερες ανθρώπινες ιδιότητες αλλά, άκριδώς έξαιτίας αυτού, αντιμετώπισαν τούς έαυτούς τους ως έλεινούς και άμαρτωλούς. Είναι αυτή ή αυτό-εικόνα ή όποια δημιουργεί τή θρησκευτική άλλοτρίωση. Η θρησκεία, αντίστοιχα, άντανακλά τή δυστυχία και τήν άδυναμία των ίδιων των ανθρώπων. Η θρησκεία δεν είναι, έπομένως, τίποτα άλλο από τήν συνείδηση και τήν αυτο-εικόνα τής ανθρωπότητας, ή όποια είτε δεν έχει άποκτήσει άκόμα συνείδηση του έαυτού της είτε τήν έχει χάσει. Άλλά ό άνθρωπος δεν είναι μία άφηρημένη ύπαρξη. Ένας άνθρωπος ένωματώνει έναν κόσμο, ένα κράτος, μία κοινωνία. Αυτό τό κράτος και αυτή ή κοινωνία συνήθως παράγουν τή θρησκεία ως μία ψευδή συνείδηση του κόσμου έπειδή αυτές οι άρχές συγκροτούν έναν ψευδή κόσμο. Η θρησκευτική δυστυχία και ή άθλιότητα είναι έπομένως ταυτόχρονα έκφραση και διαμαρτυρία ενάντια στην πραγματική δυστυχία και άθλιότητα που ύπάρχει στην κοινωνία. Από τήν όπτική αυτή, ή θρησκεία είναι ό

άναστεναγμός ενός παγιδευμένου όντος, ό βαθύς οίκτος ενός ανέλετου κόσμου, τό πνευματικό περιεχόμενο μιας μή-πνευματικής κατάστασης. Είναι, όπως είπε ό Κάρλ Μάρξ, τό όπιο του λαού. Η άπόρριψη τής θρησκείας, ως πλασματικής εύτυχίας των μαζών, όφείλει να είναι μέρος μιας κριτικής των κοινωνικών και θεσμικών σχέσεων γενικά. Η κριτική τής θρησκείας άπογοητεύει τούς ανθρώπους, ναί, αλλά είναι άκριδώς για αυτόν τόν λόγο που οι άνθρωποι θά έπρεπε να άρχίσουν να σκέφτονται και να δρούν άνεξάρτητα, προκειμένου να δημιουργήσουν τήν πραγματικότητα όπως αντιστοιχεί σε μία άπογοητευμένη ύπαρξη που έπανάκτησε τή συνείδηση της. Στόν καιρό μας, όπου ή άναδίωση τής θρησκείας είναι άδιαμφισβήτητο γεγονός, ύπάρχει ή πολύ μεγάλη άνάγκη για μία κριτική στην θρησκεία. Η κριτική αυτή πρέπει να έπιχειρηματολογεί από τήν ξεκάθαρη θέση του Διαφωτισμού, μία θέση από τήν όποια κριτική στάση απέναντι στην κοινωνία των πολιτών πρέπει να έστιάζει στην άνοιχτή, πολιτική άλληλεπίδραση άνάμεσα σε έλεύθερα άτομα και όχι σε μία έπιστροφή σε προ-νεωτερικές συνθήκες κοινοτήτων υπό καταναγκασμό, ή όποια παίρνει τή μορφή τής οίκογενειακής τιμής, των έξαναγκαστικών γάμων, τής εκδίκεσης του αίματος, τής έπίθεσης και τής δολοφονίας των αντιφρονούντων και των πολιτικών αντιπάλων.

Τό μόνο που μένει να κάνει κανείς σε αυτή τήν άσχημη κατάσταση είναι να διδαχτεί από τήν πρόσφατη ευρωπαϊκή ιστορία: να πάρει θέση ενάντια σε αυτόν τόν τρόπο σκέψης που αντιτίθεται στην άνοιχτή, άνεκτική και έλεύθερη κοινωνία. Είναι αναγκαίο ή κοινωνία ως σύνολο, μέ μία ένωμένη φωνή, να ύπερασπιστεί τό δικαίωμα στην έκφραση και να θέσει σε δημοσιο διάλογο εύαίσθητα θέματα όπως ή θρησκεία και οι θεσμικές μορφές τής κοινωνίας.

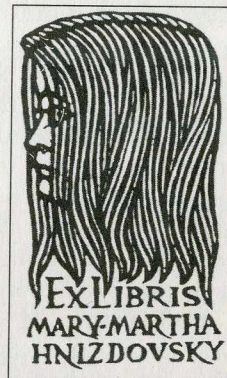
Μία νεωτερική κοινωνία μπορεί να βασίζεται μόνο στην δημοκρατική ένδυνάμωση τής κοινωνίας των πολιτών, ή όποια προϋποθέτει τήν παραγωγική άλληλεπίδραση μεταξύ δομημένης σκέψης, όρθολογικής συζήτησης, άποκεντρωμένων κοινοτήτων και δομών διοίκησης (συλλογικότητες, ομάδες, όργανισμοί κλπ.). Είναι στά πεδία συζητήσεων των κοινοτήτων και των δομών αυτών στά όποια μπορεί να οικοδομηθεί ή δημοκρατική συμμετοχή στην πολιτική, να αναπτυχθεί και να περάσει από τήν διαδικασία τής διαπιστευμένης γνώσης. Αυτό είναι ένα συστατικό κομμάτι τής πνευματικής κληρονομιάς και των ιστορικών συνθηκών που συνέβαλαν στην δημιουργία τής σύγχρονης κοινωνίας και ως τέτοιες άποτελούν μία κληρονομιά ή όποια, καλώς ή κακώς, είναι ιστορικά ένωματωμένη στην κοινωνία.

Έπίλογος

Στήν νιότη μου ύπηρεξα μάρτυρας μιας θρησκευτικής

αφύπνισης στην πατρίδα μου, τό Ίράν. Δέν ήταν ώραία κατάσταση. Η άξιοπρέπεια τών ανθρώπων ποδοπατήθηκε τόσο δίαια, ώστε δημιουργήθηκε σέ αυτήν τή χώρα μιά παντοτινά άνοιχτή πληγή στην ψυχή κάθε έντιμου ανθρώπου. Στίς άρχές του '90 μέ επισκέφθηκε στή Δανία, όπου ζω τώρα, ο άποθανών πιά πατέρας μου. Στην ερώτηση μου άν αυτός καί οι φίλοι του συνεχίζουν τίς έβδομαδιαίες συγκεντρώσεις τους μέ καλό φαΐ καί ούισκι πού πάντα συνήθιζαν, μου άπάντησε ότι έχουν έδω καί καιρό σταματήσει νά συναντιούνται καθώς δέν μπορούν νά άντικρίζουν ο ένας τόν άλλο στά μάτια, εξαιτίας τής βαθιάς ντροπής πού ένιωθαν γιατί ή άγαπημένη τους χώρα κυριαρχούνταν από ανθρώπους πού δέν είχαν ούτε λογική, ούτε κρίση, ούτε κουλτούρα, ούτε συνείδηση. Στή Δανία μπορούμε νά κοιταζόμαστε ακόμα στά μάτια μέ καθαρή

συνείδηση. Άς συνεχιστεί αυτό. Όπότε στό ερώτημα «θά άπολογηθούμε στους φανατικούς;», άπαντάμε «ποτέ στην ζωή μας.»

Ruth Klüger

ΑΡΝΗΣΗ ΜΑΡΤΥΡΙΑΣ

BIENNH - ΑΟΥΣΒΙΤΣ - ΝΕΑ ΥΟΡΚΗ

Μόλις κυκλοφόρησε

RUTH KLÜGER

ΑΡΝΗΣΗ ΜΑΡΤΥΡΙΑΣ

BIENNH - ΑΟΥΣΒΙΤΣ - ΝΕΑ ΥΟΡΚΗ

Ένα σοβαρό ατύχημα σε μια επίσκεψή της στο Γκαίτινγκεν της Γερμανίας το 1988 ζωντάνεψε απειλητικά αναμνήσεις από το κατεξοχήν «ατύχημα» της ζωής της: το ναζισμό και τα στρατόπεδα συγκέντρωσης. Η Ruth Klüger σε ηλικία δώδεκα ετών μεταφέρθηκε στο στρατόπεδο συγκέντρωσης Τερέζιενστατ και στη συνέχεια στο Άουσβιτς-Μπιρκενάου και στο Κρίστιανστατ. Το 1945 κατόρθωσε να αποδράσει από τις φάλαγγες θανάτου.

Η Klüger με λακωνικότητα, δίχως πάθος, με απόλυτη ειλικρίνεια και πλήρης αισθημάτων, δίχως υπεκφυγές, ούτε καν απέναντι στον ίδιο της τον εαυτό, μιλάει για μια σκοτεινή, αποτρόπαια εποχή: μια εποχή που οι μνήμες της σφράγισαν ανεξίτηλα την κατοπινή ζωή της.

Σελίδες 320 ~ 16 ευρώ ~ ISBN 978-960-310-331-8

Σε όλα τα βιβλιοπωλεία

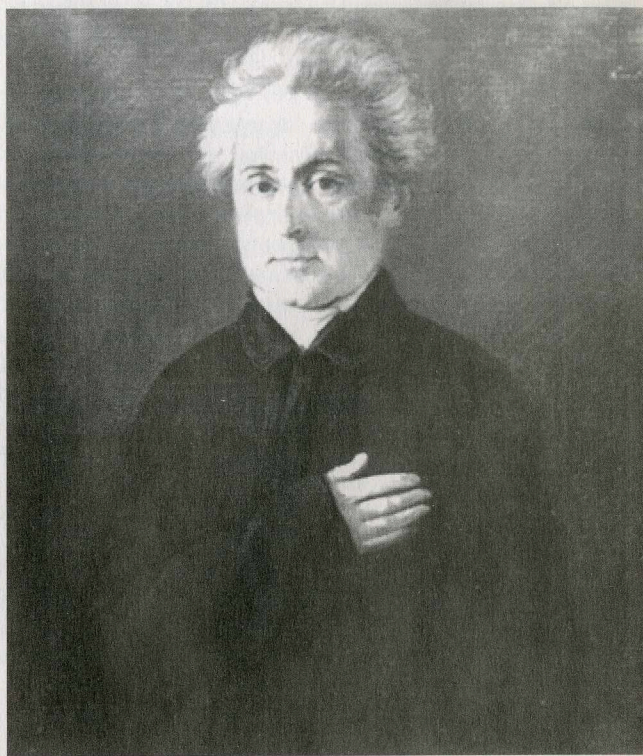
ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΘΕΜΕΛΙΟ

Σόλωνος 84, τηλ. 210 36 08 180, 210 36 02 646, FAX 210 36 12 092
http://www.themelio-ekdoseis.gr e-mail: info@themelio-ekdoseis.gr

Ο ΣΟΛΩΜΟΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΘΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ

τοῦ Μίλτου Καρκαζῆ

Οἰ θέσεις τοῦ Ἀντωνίου Μάτεση ὑπέρ τῆς σύγχρονης του ἑλληνικῆς γλώσσας γράφονται ταυτόχρονα μέ τόν σολωμικό *Διάλογο* καί ἀναφέρονται σέ αὐτόν. Ἡ προπαγανδιστική συνάφεια τῶν δύο κειμένων ἀποδεικνύει τήν κοινή νεανική καί φιλόδοξη στόχευση (σφοδρή ἐπίθεση στόν ἑλληνικό καθαρολογισμό καί ἐξόντωσή του), ἐνῶ ἡ μή δημοσίευσή τους τήν μή πραγματοποίησή της. Ἡ ἄπαξ ἄρθρωση ἐνός προγραμματικοῦ λόγου στίς ἀπαρχές τῆς λογοτεχνικῆς παραγωγῆς καί τῶν δύο Ζακυνθινῶν, στό πλαίσιο ἐνός συγκεκριμένου λόγιου κύκλου πού λαμβάνει χώρα στή Ζάκυνθο κατά τό χρονικό μέσον τῆς Ἐπανάστασης, εἶναι ἀπόλυτα δικαιολογημένη καί φέρνει στόν νοῦ ἀνάλογα ἱστορικά ματιφέστα λογοτεχνικῶν, καί ὄχι μόνο, συναθροίσεων (π.χ. ὑπερρεαλιστές) ἐν καιρῷ δραματικῶν γεγονότων μέ τήν ἀνάλογη κατάληξη: στήν περίπτωσή μας οἱ πολεμιστές-λόγιοι ἐπιτίθενται στούς ἐχθρούς τους, ὅπως ἀκριβῶς οἱ πραγματικοί πολεμιστές στούς Τούρκους. Γιά τόν Σολωμό, σοφολογιότατο καί Τούρκο «εἶναι ὅμοιοι καί οἱ δύο», ἀφοῦ καταπατοῦν οἱ μέν τήν γλώσσα οἱ δέ τήν ἐλευθερία, καί τό ἴδιο πρέπει νά πατηθοῦν τά κεφάλια τους, ἐνῶ γιά τόν Μάτεση ἡ «τρελλή ὀλιγαρχία» τῶν πρώτων (Κοραῆς, Κοδρικᾶς, Δούκας κ.ἄ.) πρέπει νά καταστραφεῖ καί τά κτίριά της νά γκρεμιστοῦν συθέμελα. Ἡ αἴσθησις τῆς ἔντασης τῶν στιγμῶν, ἡ κεκτημένη ταχύτητα ἐξαιτίας τῶν ἱστορικῶν ἐξελίξεων καί ἡ νομοτέλεια τοῦ κύκλου ὠθοῦν τόν μέν Μάτεση σέ ρόλο ὑποστηρικτή νά «ἀβαντάρει» τόν ἐθνικό ποιητή, ἄν καί τουλάχιστον τό ἴδιο καταρτισμένος ὡς πρός τούς Ἕλληνες «καθαρούς», τόν δέ Σολωμό νά προσπαθεῖ πρόωρα νά ὑπερασπιστεῖ θεωρητικά τόν ἀποκτηθέντα, ἐξ Ἰταλίας καί Ἑλλάδας, βαρῦ τίτλο του δίχως τό ἀπαραίτητο ποσοτικά ἑλληνόγλωσσο ἔργο, ἀντλώντας τά ἐπιχειρήματά του κυρίως ἀπό τήν ἀντίστοιχη ἰταλική περιρρέουσα ἀτμόσφαιρα (purismo - antipurismo), μέ ἀπόλυτο πρότυπο τόν Δάντη, ταυτόχρονα στηριζόμενος στόν κύκλο γιά τά «ἐγχώρια», δηλαδή στόν Σπυριδῶνα Τρικούτη, ὁ ὁποῖος λαμβάνει καί ἐνεργό μέρος στόν *Διάλογο*. Ἡ eloquentia (ἐλλογότητα, εὐγλωττία, δηλαδή ἡ τέχνη τοῦ νά ἀρθρώνεις καλό λόγο) τοῦ Δάντη (*De Vulgari Eloquentia*) συνιστᾷ αὐτού-

σια, οὔτε κἄν μεταφρασμένη γιά νά διατηρεῖ τή δυναμική της, ἐκτός ἀπό τό ἰταλικό γλωσσικό-ἐθνικό ἰδεῶδες καί τό σολωμικό ζητούμενο στή βάση τῆς ἑλληνικῆς «χυδαίας»-λαϊκῆς γλώσσας.

Σέ ἓνα ἀπό τά γράμματά του αὐτῆς τῆς ἐποχῆς πρός τόν Δέ Ρώσση, ὁ Σολωμός ἐμφανίζει ἐαυτόν ταυτισμένο μέ τήν ζωντανή γλώσσα τοῦ λαοῦ, εἴτε τήν ἰταλική εἴτε τήν ἑλληνική, ὡς ἐνεργούμενο αὐτῆς: «(...) e grondavo di sudore e gridavo come un energumeno sulla lingua (...) Ho fatto sacramento di non farmi piu del male almen per la lingua». Συνομιλητές του ἦταν δύο ἰταλοθρεμμένοι καί ἄρκετά μεγαλύτεροί του ἐπαγγελματίες ἐπιστήμονες, ὁ κερκυραῖος δικαστικός Δελβινιώτης καί ὁ ἰταλός ἰατρός καί φιλόλογος Γκρασέτι, ὁ ἐκδότης τοῦ Ἕγνου, ἡ δέ ἔξαψή του καί ὁ πονεμένος ἀπό τίς φωνές λαϊμός του ἐξηγοῦνται μόνο ἀπό τήν ἀντίθεση τῶν προοδευτικῶν λόγων του σέ αὐτούς τῶν συνομιλητῶν του καί ἀπό τό πάθος του νά ἐκφραστεῖ-ἐπιβληθεῖ καί νά ἐπικεντρώσει στό ζήτημα τῆς γλώσσας ὡς ὁ πιό αὐθεντικός φορέας της. Αὐτό καταδεικνύει πῶς ἡ ἰδιοσυγκρασία τῶν μελῶν τοῦ Ζακυνθينوῦ κύκλου καί ἡ ὀπτική γωνία τοῦ καθενός περί γλώσσας ὀδηγοῦσαν καί σέ ἀντιπαράθεση. Σέ ἓνα κατοπινό γράμμα του πρός τόν λόρδο Γκίλφορντ, ὁ Σολωμός σπινεχίζει νά στηρίζεται θεωρητικά στήν ξενόγλωσση βιβλιογραφία γιά τίς περί σύγχρονης ἑλληνικῆς γλώσσας γενικές θέσεις του, ἄν καί στό ἑλληνόγλωσσο ποιητικό του ἔργο ἐξελίσσει τά ζακυνθινά ἀκούσματα, τά δημόδια διαβάσματα (κρητικά, κλέφτικα) καί τή γραφή του:

θέλει νά προμηθευτεί τήν έκδοση τοῦ 1814 γιά τήν ἐλληνική γλώσσα τοῦ γνωστοῦ ἀγγλου περιηγητῆ Λήκ (Leake, *Researches in Greece*).

Τά μέλη τοῦ ζακυνθινοῦ κύκλου, ὅταν δέν «πολεμᾶνε», συντονιζόμενα μέ τά πραγματικά πολεμικά γεγονότα καί τίς πολιτικές ἐξελίξεις σέ εὐρωπαϊκό, ἐλλαδικό καί ἰόνιο χῶρο, χαλαρώνουν στό σπίτι τοῦ Σολωμοῦ μέ τίς σάτιρες γιά τόν Ροῖδη – τό ζωντανό παράδειγμα τῆς γλωσσικῆς σύγχυσης τῆς ἰταλικῆς γλώσσας μέ τήν ἐλληνική, μέ ἀποτέλεσμα τό γκροτέσκο καί τήν ἀποτυχημένη ποιητική σύνθεση. Ὁ Ροῖδης εἶναι τό alter ego τοῦ Σολωμοῦ καί γιά αὐτό ἀπαραίτητος σέ αὐτόν καί πολύτιμος στή συντροφιά. Ἄλλωστε, τό κανστικό-σατιρικό στοιχεῖο, τό ἐπιθετικό καί γνώριμα βενετσιάνικο-ζακυνθινό, συνοδεύει τόν Σολωμό ἀκόμα καί στίς ἀπόπειρες τῶν μεγαλύτερῶν του ἐλληνόγλωσσων συνθέσεων, ἀλλά καί μέχρι τό τέλος του. Τόν κύκλο συναποτελοῦν ἐνεργοί πολῖτες, νομομαθεῖς (π.χ. Δέ Ρώσσης, Τερτσέτης), ἰατροφιλόσοφοι (π.χ. Ταγιαπιέρας, Πελεκάσης), ρωμαιοκαθολικοί ἱερεῖς, ἰταλοθρεμμένοι καί γαλλοθρεμμένοι, ἄρα σέ ἄμεση ἐπαφή μέ τήν εὐρωπαϊκή πολιτική καί γλωσσική πραγματικότητα, ἀρκετοί ἐκ τῶν ὁποίων Φιλικοί, τέκτονες ἢ διωγμένοι γιά τά ἐθνικά-ἐπαναστατικά τους πιστεύω ἀπό τήν Ἰταλία, ἀκόμα καί ἄνθρωποι πού πολεμοῦν στό Μεσολόγγι (Διαμαντόπουλος). «Πρωτοπαλίκαρα» θά ἀναδειχθοῦν οἱ Τερτσέτης καί Πελεκάσης, μέ τίς μιμητικές προσπάθειες γιά ποιητική σύνθεση στά πρότυπα τῶν κλέφτικων καί δημοτικῶν τραγουδιῶν. Ὁ Σολωμός τραβᾶει μπροστά ἔλκοντας τοὺς ὑπόλοιπους: «Εἶδαμε τά κλέφτικα τυπωμένα καί γνωρίζουμε καί ἄλλα ἀπ' αὐτά καί ἐπαρτηρήσαμε πῶς δέν ἔχουν μία λέξη πού νά μὴν σώζεται στή Ζάκυνθο» (Διάλογος).

Αὐτό τό ζακυνθινό σύμπλεγμα εἶναι ὅ,τι πῶ οὐσιαστικό ἔχει νά ἐπιδείξει λογοτεχνικά ἢ ἐποχή τοῦ Ἀγῶνα, γιατί ἀκριβῶς στάθηκε ἐκ τοῦ συνεγγυς καί ὄχι ἐκ τοῦ μακρόθεν, συνδυάζοντας ὀργανικά τή δυτική διάνοηση μέ τό λαϊκό πρόταγμα. Μέ τήν ἀποκροσάλληση τοῦ νεοελληνικοῦ κράτους πάνω στή σοφολογία-τη-φαναριώτικη γραφειοκρατία καί ὕστερα πάνω στά αὐστηρά καί ἐλιτίστικα νεοκλασικά γλωσσικά-ιδεολογικά διδάγματα τοῦ θανατοῦ Θεόριου (Τίερς) –μέ αὐτόν συντονίζονται οὐσιαστικά οἱ καθαρολόγοι ποιητές ἀδελφοί Σούτσοι–, γίνεται ἐκδηλῆ ἢ ἀπογοήτευση τοῦ Σολωμοῦ γύρω ἀπό τήν ἐλλαδική γλωσσική κατάσταση, ἀλλά ἐπανακάμπει στήν ἐμπροσθοφυλακή, τό ἴδιο φλογερός καί μάχιμος ὅπως πρίν. Σέ ἓνα γράμμα του ἀπό τή Ζάκυνθο στά 1833 πρὸς τόν ὑπηρετοῦντα πιά τό ἐλλαδικό κράτος Τερτσέτη, ὁ Σολωμός ἐκφράζει τήν ἔντονη ἐκπληξη καί λύπη του γιά τά καθαρολογημένα πεζά τοῦ παλαιοῦ τοῦ ὁμόκυκλου, μιλάει γιά κακό πού ἔλαβε χώρα καί σημειώνει: (μτφρ.) «Μόνο μιά σκέψη μέ παρηγοροῦσε: πῶς θά ἔγινες κι ἐσύ ἓνας ἀπό τή Συναγωγή, καί θά ῥιξες τό ἴδιο κουρέλι στους ὄμους, παραπατώντας καί ψάλλοντας τό ἴδιο ὅπως ἐκείνοι, γιά νά μπορέσεις ἀργότερα, ὅταν ἔρθει ἡ ὥρα, νά τοὺς συντρίψεις». Ἀμέσως μετά, μᾶς ἐμφανίζεται

μετανιωμένος γιά τοὺς ἐνδοιασμούς τοῦ παρελθόντος πού θά τόν εἶχαν ὀδηγήσει τελικά στήν μὴ ἐπίκαιρη δημοσίευση τοῦ *Διαλόγου* – κυρίως στή βολική ἀνάγκη νά παράξει ἱκανό ἐλληνόγλωσσο ποιητικό ἔργο: (μτφρ.) «Μιλώντας μέ τόν Ματεσάκη τοῦ εἶπα τήν ὑποψία μου αὐτήν, πού μοῦ γινόταν ὁλοένα καί πῶ δυνατή, καθῶς θυμόμουν πού κατηγοροῦσα μαζί σου μιά μέρα τόν ἑαυτό μου γιά τό πόσο ἀστόχαστα (*proca prudenza*) βάλθηκα νά περιγεῶ τή γλώσσα αὐτή τῆς Βαβέλ [δηλ. τῶν καθαρῶν] προτοῦ νά κάνει κάποια πρόοδο τούτη ἢ δική μας». Οὐσιαστικά, ὁ Σολωμός θέλει νά κατανοήσει τήν ἀδυναμία τοῦ Τερτσέτη ὡς παρενθετική, ἀκριβῶς ὅπως παρενθετικές ἦταν καί οἱ δικές του ὑπαναχωρήσεις καί ἀυτοκατηγορίες (*proca prudenza*). Ταυτίζεται μέ τόν ὁμόκυκλο, ἀντλώντας καί δίνοντας δύναμη. Ἄλλωστε, στό φόντο, τοὺς συντονίζει τό χειρόγραφο τοῦ *Διαλόγου* πού ἔχει ὁ Τερτσέτης στήν κατοχή του καί οἱ κοινές «ἀγωνιστικές» μνήμες ἐντὸς τῶν προαναφερθεισῶν λειτουργιῶν τοῦ ζακυνθινοῦ κύκλου («τόσα πού εἶπαμε καί τόσο πού γελάσαμε καί τόσο πού ἀγανακτήσαμε»). Κακῶς γιά τήν «*proca prudenza*» αὐτῆς τῆς πολυμελετημένης ἐπιστολῆς πρὸς τόν Τερτσέτη ἔχει ἐκληφθεῖ ὁ Σολωμός ὡς ἀπλῶς μεταμελημένος ὅσον ἀφορᾶ τή γλωσσική διαμάχη. Ἡ χρήση τῶν διβλικῶν ὄρων (Συναγωγή, Βαβέλ) ἀπὸ τόν Σολωμό τόν ἐντάσσει σέ ἓνα χριστιανικό-μεσσιανικό σχῆμα πού ἔρχεται νά καταλύσει τό κατεστημένο.

Ὁ Σολωμός δέν καταθέτει τά ὄπλα οὔτε ἀπό τήν Κέρκυρα, κρατᾶ τόν τίτλο τοῦ ἐθνικοῦ ποιητῆ πού κατοχύρωσε μέ τόν Ὕμνο τροφοδοτώντας ἀπὸ ἓνα κερκυραϊκό σημεῖο καί μετά ἐν γνώσει του τόν ζωντανό μῦθο του μέ τή μοναχικότητα καί τό ἀδημοσίευτο τῶν ἔργων του. Ἡ ἐπιφυλακτική στάση του ἐντὸς τῶν ὑψηλῶν κύκλων τῆς ἀγγλικῆς προστασίας καί τῆς ἐντόπιας κοινωνίας προστατεύει τό ἕτερο μισό τῆς ὄντοτήτάς του: αὐτό τῆς παλαιοκαθεστωτικῆς κληρονομημένης περιοσίας καί θέσης. Τό ἀξιοσημείωτο εἶναι ὅτι ἐξελίσσοντας τήν ποιητική του σύνθεση παραμένει ἀμετάβλητος στό γλωσσικό. Αὐτό τοῦ ἐξασφαλίζει τή διαχρονικότητα καί ἀποδεικνύει ὅτι τό γλωσσικό, ἄρα καί τό ἐθνικό, ἐξακολουθεῖ νά εἶναι γι' αὐτόν τό μείζονος σημασίας ζήτημα. Συνεχίζοντας νά λαμβάνει σταθερά ἰδεολογικά καί πολιτικά ἐρεθίσματα ἀπὸ τή Δύση, γράφει πάνω στά παρελθόντα πιά ἐλληνικά ἐπαναστατικά μοτίβα (*Ἐλεύθεροι πολιορκισμένοι*), τά ὁποῖα ὅμως εἶναι τώρα δημοφιλή καί ἐπίκαιρα στήν ὑπὸ αὐστριακό ζυγὸ Ἰταλία. Γιά τόν Σολωμό ἡ ἐθνική συγκρότηση συνολικά, τόσο γιά τόν ἰταλικό, τόν ἰόνιο ὅσο καί γιά τόν ἐλλαδικό χῶρο, δέν ἔχει ἐπιτευχθεῖ. Καί, παράλληλα, ἡ ἀναβολή τῆς ἐπιτεύξεως τῆς εἶναι γιά τήν συντηρητική πλευρά του τό ἴδιο βολική. Κάτι πού θά τόν ὀδηγήσει στίς ἀφηρημένες ἔννοιες τοῦ εὐρωπαϊκοῦ ἰδεαλισμοῦ, στόν συνοδευτικό στήν ποίηση φιλοσοφικό στοχασμό καί πού θά διαιωνίσει τό ἀδημοσίευτο.

Στά 1837 στέλνει ἓνα ὑπόμνημα στόν πάλαι ποτέ ὁμόκυκλο Πήλικα, καθηγητῆ τῆς Νομικῆς πιά στήν Ἀθήνα, ἐπιχειρώντας μιά «τρομοκρατική» ἐνέργεια μέ

στόχο τό νεοσύστατο ἀθηναϊκό πανεπιστήμιο: τοῦ ζητᾶ νά μεσολαβήσει ὥστε νά κληθεῖ ἐπίσημα ἐκεῖ ὁ ἰταλός λόγιος Τομαζέο ἀπό τό Παρίσι ὅπου βρίσκεται, ζώντας μαζί μέ τόν ὁμοϊδεάτη ἐκδότη τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν Φοριέλ («col nostro Fauriel»), ἐξόριστος ἀπό τούς Αὐστριακούς, ὥστε νά διδάξει στήν Ἑλλάδα τήν «ὑψηλή λογοτεχνία» («la grande letteratura»), δηλαδή τή γλώσσα τοῦ Δάντη. Γιά τή «φτωχή Πατρίδα» («per la povera Patria») πρέπει κάτι ἐπιτέλους νά γίνει, καί αὐτό εἶναι μιᾶ εὐσχημη ἀπαίτηση. Ὁ Τομαζέο δέν γίνεται καθηγητής στήν Ἀθήνα –ὅ,τι πῶ εὐλογο γιά τό καθαρολογικό περιβάλλον της, ἄλλωστε οὔτε ὁ ἴδιος γνώριζε τόν Σολωμό τότε– ἀλλά ἐμεῖς ἀντιλαμβανόμεστε ἀπό αὐτή τήν κίνηση τοῦ Σολωμοῦ πῶς τό σπουδαστικό ιδεῶδες του γιά τήν νέα Ἑλλάδα ἐξακολουθεῖ νά εἶναι αὐτό τό ἐξιδανικευμένο πού βίωσε ὁ ἴδιος νεαρός στήν Ἰταλία διαμορφώνοντας τή γλωσσική-ἐθνική του ταυτότητα: «Εἶναι τώρα ἕνας στήν Ἰταλία πού νά μὴν σπουδάξῃ, γιά νά μάθῃ τή γλώσσα, τόν Δάντη;» (Διάλογος). Τό σπουδαστικό ιδεῶδες εἶναι συμβατό καί γιά τίς δύο χῶρες, ἀφοῦ κοινή εἶναι ἡ ἐθνοαπελευθερωτική ἀξίωση πού στηρίζεται στή λαϊκή γλώσσα. Ἡ κίνηση τοῦ Σολωμοῦ δέν πρέπει νά φαντάζει σήμερα τόσο ἐξωπραγματική ἀφοῦ καί γιά

τίς εἰκαστικές τέχνες (τίς ἐπίσης ἀνύπαρκτες) ζητεῖται τότε ἐπίσημα ἡ ἰδρυτική συνδρομή τῆς «μητέρας» Ἰταλίας μέ τήν ἀνάλογη ἀποτυχία: στά 1846 ὁ πρόεδρος Παπαδόπουλος, γιά λογαριασμό τοῦ Ὁθωνα, μέ γράμμα του στήν Ἀκαδημία τοῦ Ἁγίου Λουκά προσφέρει στόν πρόεδρό της ζωγράφο Μινάρντι τή διεύθυνση τῆς ὑπό σύσταση ἀθηναϊκῆς σχολῆς τῶν τεχνῶν καί ζητᾶ μοντέλα κεφαλῶν, χεριῶν καί ποδιῶν (Roma, Archivio di Stato, Fondo Ovidi, b. 3, int. 31, lettera di Papadopoli a Minardi del 1 Marzo 1846).

Ἡ πολιτική πράξη παρασημοφόρησης τοῦ Σολωμοῦ ἀπό τόν Ὁθωνα στά 1849 καί ἐπειτα ἀνακήρυξής του ὡς ἐθνικοῦ ποιητῆ ἀπό τόν Γεώργιο δικαιολογεῖται ὡς κίνηση ἀναγκαῖα φιλελεύθερη (ὄρα ἐπαναστάσεις τοῦ 1848), προσάρτησης τοῦ ἰονίου χώρου καί ἀναγνώρισης τῆς ἀπήχησής («Ὑμνος») καί τῆς θέσης (πρωτίστως κοινωνικῆς), καί ὄχι τῆς φύσης τοῦ ποιητῆ. Αὐτός ὁ προσεταιρισμός ὅμως συνεπάγεται καί τήν ἐνίσχυση τῆς δημοτικῆς γλώσσας στό νεοελληνικό κράτος, μέ τοῦ ἐν Ἀθήναις δημοτικιστές (Ζαλοκώστας, Ἀσώπιος) νά ἀναφέρονται στόν Σολωμό ὡς πρότυπο τήν ὥρα πού «κονταροχτυπιούνται» μέ τούς καθαρολόγους ἀδελφούς Σούτσους.

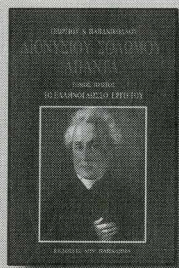
ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΟΙΟΤΗΤΑΣ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Ν. ΠΑΠΑΝΙΚΟΛΑΟΥ

Φιλολόγου - συγγραφέα

ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΣΟΛΩΜΟΥ ΑΠΑΝΤΑ (ΔΥΟ ΤΟΜΟΙ)

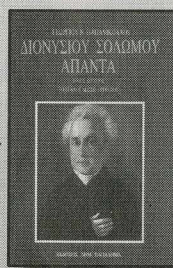
ΑΞΕΠΕΡΑΣΤΟ ΚΛΑΣΙΚΟ ΕΡΓΟ

ΤΟΜΟΣ Α'

ΤΟ ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ
Βιβλιογραφία - κείμενο - ερμηνεία
παραλλαγές - τυπικό - 198 εικόνες.
Σχ. 8ο, σελ. 787. Τρίτη έκδοση, δεμένο.

D. Solomós

ΤΟΜΟΣ Β'

ΤΟ ΙΤΑΛΟΓΛΩΣΣΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ
Κείμενο - μετάφραση - σχόλια - επιστολές
- επιδράσεις - σχήματα λόγου - ιδιαίτερα
στοιχεία - μετρική - αντισολωμικές κριτικές -
κριτική ανθολογία - γενική κριτική
- ψήγματα στοχασμών - γλωσσάριο - βιβλιογραφία - ευρετήριο. Σχ. 8ο, σελ. 864.
Δεύτερη έκδοση, δεμένο.

Μερικές Κριτικές για το έργο

«Εἶναι ἔργο ἀξιο γιά κάθε ἔπαινο καί ἀποτελεῖ προϊόν εὐσυνειδητῆς ἐργασίας καί προσφορά σημαντικώτατη στή φιλολογία μας». Μ. Δ. Στασινόπουλος (Πρώην Πρόεδρος Ἑλλ. Δημοκρατίας).
«Ἄνευ του παραμικροῦ ἐνδοιασμοῦ προτείνω τὴν ὑπό της Ἀκαδημίας βράβεισιν μιᾶς τόσοσιν πλήρους ἐργασίας, ἥτις προσλαμβάνει τὴν σημασίαν ἐθνικῆς προσφοράς». Παναγ. Παπατσώνης (Εἰσήγησι στήν Ἀκαδημία).
«Εἶναι ἡ πρώτη φορά πού ὁ Σολωμός, ὄχι μόνο τῶν πρώτων ποιημάτων, ἀλλά καί ὁ πιο δύσκολος, μπορεῖ νά γίνει προσίτος σ' ἕνα ευρύτερο κοινό πού θα βρεῖ μέσα σ' αὐτό τὸ βιβλίο ὅ,τι χρειάζεται γιά μιᾶ ἀληθινῆ προσέγγισι, γιά μιᾶ μύση». Γιάννης Χατζίνης.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
Δ. Ν. ΠΑΠΑΔΗΜΑ
Ἀπό τό 1960

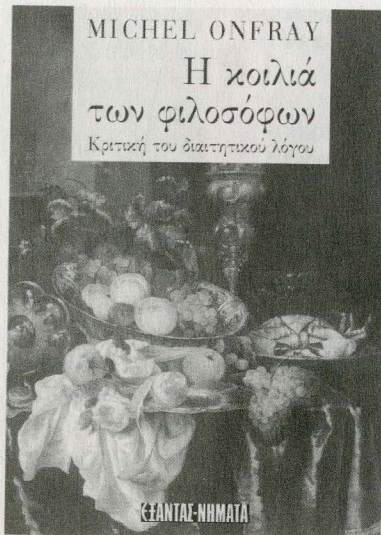
Προσφορά στον Πολιτισμό και στην Παιδεία
Ἰπποκράτους 8 Ἀθήνα. Τηλ.: 210.36.27.318
www.papadimasbooks.gr • papadimas@atp.gr

ΕΞΑΝΤΑΣ ΕΚΔΟΤΙΚΗ

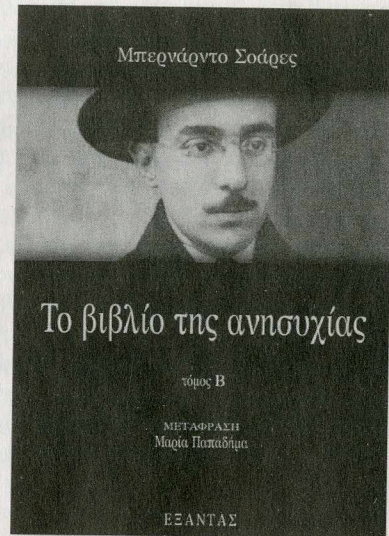
Βιβλία για τις γιορτές

ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ
ΚΩΜΙΚΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ
Κωμικές ιστορίες

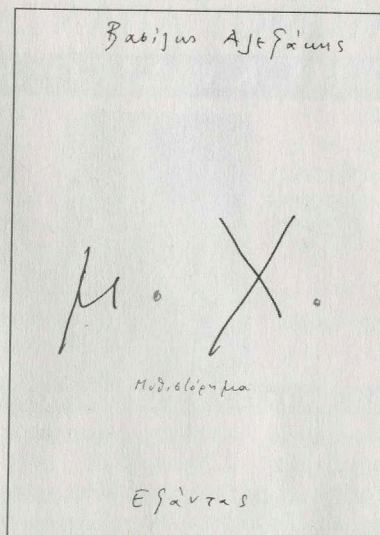
ΜΙΣΣΕΛ ΟΝΦΡΕ
Η κοιλιά των φιλοσόφων
Κριτική του διαιτητικού λόγου

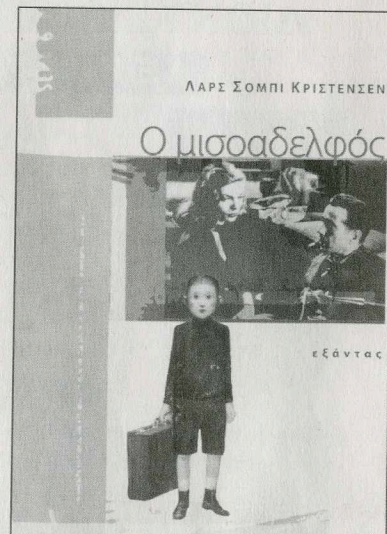
ΦΕΡΝΑΝΤΟ ΠΕΣΣΟΑ
Το βιβλίο της ανησυχίας
Β' τόμος

ΕΛΙΦ ΣΑΦΑΚ
Μπονμπόν Παλάς

ΒΑΣΙΛΗΣ ΑΛΕΞΑΚΗΣ
μ.Χ.

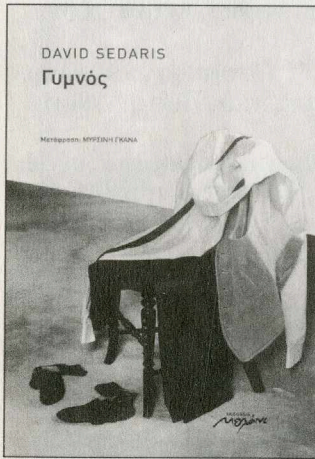

ΛΑΡΣ ΣΟΜΠΙ ΚΡΙΣΤΕΝΣΕΝ
Ο μισσαδελφός

ΕΞΑΝΤΑΣ ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΑΕ

ΔΙΔΟΤΟΥ 57, 106 81 ΑΘΗΝΑ, Τηλ. 210 3825780, Fax 210 3813065, <http://www.exandasbooks.gr>.

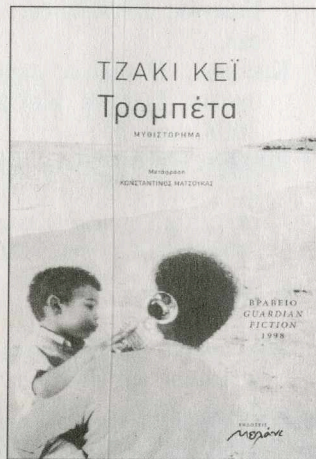
ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΜΕΛΑΝΙ

Ντέιβιντ Σεντάρης

ΓΥΜΝΟΣ

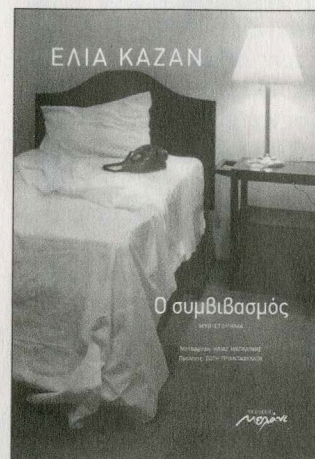
Ανυπόφορα λεπτολόγος, επικίνδυνα γοητευτικός, χαιρέκακα ανομπε, εξωφρενικά πνευματώδης, ασεβής, μανιακός αλλά όχι καταθλιπτικός... Καλώς ήρθατε στον ξεκαρδιστικό κόσμο του Ντέιβιντ Σεντάρης.

Τζάκι Κέι

ΤΡΟΜΠΕΤΑ

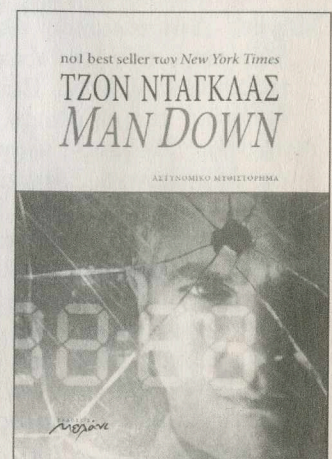
Μια συγκινητική ιστορία αγάπης που αποκαλύπτει την αλήθεια πίσω από κάθε ψέμα και το ψέμα που μόνο η αλήθεια μπορεί να πει.

Ελία Καζάν

Ο ΣΥΜΒΙΒΑΣΜΟΣ

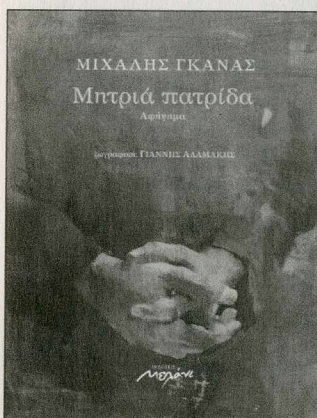
Για να επιβιώσεις σε αυτό τον κόσμο, πρέπει να προσαρμοστείς, να κάνεις υποχωρήσεις – να κάνεις ένα συμβιβασμό. Αυτή είναι η εκπληκτική, αξεχάστη ιστορία ενός ανθρώπου που δραπετεύει από τον συμβιβασμό του.

Τζον Ντάγκλας

MAN DOWN

Η ομάδα *Σπασμένα φτερά*, που γνωρίσαμε στο ομώνυμο μυθιστόρημα του Τζον Ντάγκλας συνεχίζει τις περιπέτειές της. Ο Τζον Ντάγκλας, ένας από τους πρωτοπόρους profilers του FBI, μας προσφέρει για ακόμα μία φορά, ένα συναρπαστικό αστυνομικό μυθιστόρημα.

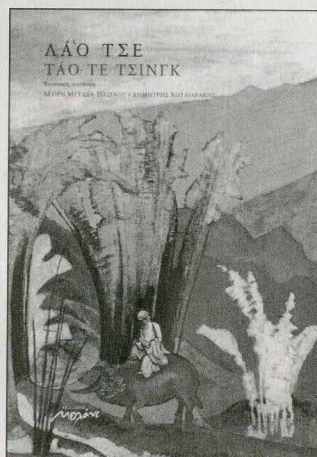

Μιχάλης Γκανάς

Ζωγραφική: Γιάννης Αδαμάκης

ΜΗΤΡΙΑ ΠΑΤΡΙΔΑ

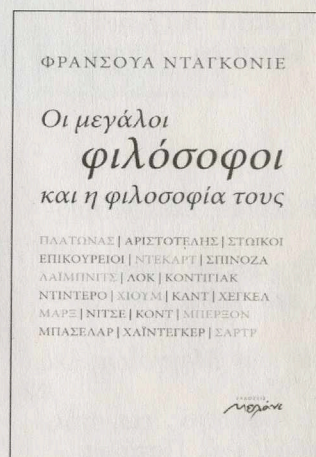
Ένα λιτό και ελλειπτικό αφήγημα. Περιγράφει το οδοιπορικό μιας οικογένειας από την Ήπειρο στις σοσιαλιστικές χώρες, στο τέλος του Εμφυλίου, και την επιστροφή τους στην Ελλάδα το 1954.

Λάο Τσε

ΤΑΟ ΤΕ ΤΣΙΝΓΚ

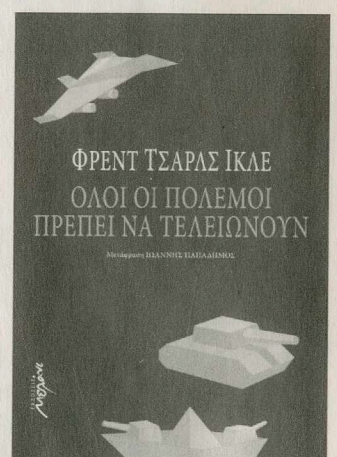
Το βιβλίο που μας μαθαίνει τον τρόπο να γνωρίσουμε και να δεχτούμε τον εαυτό μας, να γίνουμε ένα με το σύμπαν, να μη φοβόμαστε τον θάνατο και να ζήσουμε ειρηνικά, απλά, ευτυχισμένα.

Φρανσουά Νταγκονιέ

ΟΙ ΜΕΓΑΛΟΙ ΦΙΛΟΣΟΦΟΙ
ΚΑΙ Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΟΥΣ

Μια συγκριτική προσέγγιση 20 κορυφαίων φιλοσόφων, από τον Πλάτωνα ως τον Ζαν-Πολ Σαρτρ, και ο πυρήνας της σκέψης τους.

Φρεντ Τσαρλς Ικλέ

ΟΛΟΙ ΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ
ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΤΕΛΕΙΩΝΟΥΝ

Γεμάτο αποκαλύψεις, το βιβλίο αυτό, εγείρει ερωτήματα σχετικά με την τυφλότητα στρατηγών και πολιτικών οι οποίοι στο παρελθόν βύθισαν τα κράτη τους στη δίνη του πολέμου χωρίς ποτέ να λογαριάσουν το αποτέλεσμα.

ΑΠΟ ΤΙΣ ΤΕΛΕΥΤΑΙΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ

● ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ

- Μερόπη Ἀναστασιάδου, Θεσσαλονίκη 1830-1912.** Μιά μητρόπολη τήν ἐποχή τῶν ὀθωμανικῶν μεταρρυθμίσεων, μτφρ. Βασίλης Πατσογιάννης, ἐκδ. Βιβ/λεῖον τῆς «Ἐστίας», Ἀθήνα 2008, σελ. 656.
- Ἀλέξανδρος Δάγκας-Γιώργος Λεοντιάδης, Κομιντέρον καί Μακεδονικό Ζήτημα. Τό ἑλληνικό παρασκήνιο, 1924,** πρόλογος: Ἐλένη Μπιμπίκου-Ἀντωνιάδη, ἐκδ. Ἐπίκεντρο, Θεσ/νίκη 2008, σελ. 294.
- Στράτος Ν. Δορδανάς, Ἑλληνες ἐναντίον Ἑλλήνων. Ὁ κόσμος τῶν Ταγματῶν Ἀσφαλείας στήν κατοχική Θεσσαλονίκη 1941-1944,** ἐκδ. Ἐπίκεντρο, Θεσσαλονίκη 2008, σελ. 555.
- Τζέιμς Γκρίν, Θάνατος στό Χέιμαρκετ. Ἡ ἐκρηξη τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος στό Σικάγο, πού κλόνισε τή «χρυσή ἐποχή» τῆς Ἀμερικῆς,** ἐκδ. Καστανιώτη, μτφρ. Δημήτρης Φωτόπουλος, Ἀθήνα 2008, σελ. 414.
- Βικτόρ Σέρζ, Ἀναμνήσεις ἐνός ἐπαναστάτη,** μτφρ. Ρεβέκκα Πέσσαχ, ἐκδ. Scripta, Ἀθήνα 2008, σελ. 815.
- Robert Mantran, Ἡ καθημερινή ζωή στήν Κωνσταντινούπολη τόν αἰῶνα τοῦ Σουλεϊμάν τοῦ Μεγαλοπρεποῦς,** μτφρ. Γιάννης Ἀγγέλου, ἐκδ. Παπαδήμα, Ἀθήνα 2008, σελ. 360.
- Ἰνγκριντ Μπετανκούρ, Μελανί καί Λορέντσο Ντελουαγιέ-Μπετανκούρ, Γράμματα στή μαμά πέρα ἀπό τήν κόλαση,** ἐκδ. Ὠκεανίδα, Ἀθήνα 2008, σελ. 80.

● ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

- Κώστας Λογαράς, Ἐρημιά στό βλέμμα,** ἐκδ. Μεταίχμιο, Ἀθήνα 2008, σελ. 285.
- Patrick Modiano, Στό café τῆς χαμένης νύχτης,** μτφρ. Ἀχιλλέας Κυριακίδης, ἐκδ. Πόλις, Ἀθήνα 2008, σελ. 151.
- Μαριάννα Κορομηλά, Ἡ Μαρία τῶν Μογγόλων,** ἐκδ. Πατάκη, Ἀθήνα 2008, σελ. 335.
- Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης, Ἡ νοσταλγός,** εἰσ.-σχόλ.-λεξιλόγιο: Κυριακή Δόλια-Γαβρᾶ, ἐκδ. Πατάκης, Ἀθήνα 2007, σελ. 80.
- Georges Bataille, Ἡ μητέρα μου,** πρόλ.-μτφρ. Ἀγγελική Πέτρα-Συρινώτη, ἐκδ. Ἄγρα, Ἀθήνα 2008, σελ. 170.

● ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

- Πλάτων, Μένων,** εἰσ.-μτφρ.-ἐρμην. σχόλια: Ἰωάννης Πετράκης, ἐκδ. Πόλις, Ἀθήνα 2008, σελ. 392.
- Χάνα Ἄρεντ, Ἡ πολιτική φιλοσοφία τοῦ Κάντ,**

μτφρ. & ἐπίμετρο: Βασίλης Ρωμανός, ἐπιμέλεια: Γιώργος Σαγκριώτης, ἐκδ. νῆσος, Ἀθήνα 2008, σελ. 221.

Κικέρων, Ὁ τέλειος ρήτορας. De oratore, εἰσ.-μτφρ.-σχόλια: Γιώργος Κεντρωτής, ἐκδ. Πόλις, Ἀθήνα 2008, σελ. 558.

Βιτόλντ Γκόμπροβιτς, Μαθήματα φιλοσοφίας σέ ἔξι ὥρες καί ἓνα τέταρτο, πρόλ. Φραντσέσκο Μ. Καταλούτσιο, μτφρ. Κατερίνα Σχινᾶ, ἐκδ. Πατάκης, Ἀθήνα 2007, σελ. 180.

● ΔΟΚΙΜΙΑ

- Ἀλεξάνδρα Δεληγιώργη, Καιρός. Σύγχρονοι προβληματισμοί γιά ἓναν καλύτερο κόσμο,** ἐκδ. Ἀλεξάνδρεια, Ἀθήνα 2008, σελ. 262.
- Νόρμαν Μέιλερ & Μάικλ Λένον, Περί Θεοῦ. Μιά ἀσυνήθιστη συνομιλία,** μτφρ. Ἰλάντσα Διονυσοπούλου, ἐκδ. Καστανιώτη, Ἀθήνα 2008, σελ. 247.
- Ζάκ Ρανσιέρ, Ὁ ἀδαής δάσκαλος. Πέντε μαθήματα πνευματικῆς χειραφέτησης,** μτφρ. Δάφνη Μπουνάου, ἐκδ. νῆσος, Ἀθήνα 2008, σελ. 130.

● ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

- Μ. Ἀγγελίδης-Δ. Γράβαρης-Δ. Σακκάς, Κοινωνική θεωρία καί πολιτική εὐθύνη. Συντροφικό ἀντιχάρισμα στόν Νίκο Πετραλιᾶ,** ἐκδ. Gutenberg, Ἀθήνα 2008, σελ. 772.
- Κάρλ Πολάνυι, Ὁ μέγας μετασχηματισμός,** μτφρ. Κώστας Γαγανάκης, ἐκδ. Νησίδες, Θεσσαλονίκη 2007, σελ. 335.
- Κώστας Σημίτης, Σκέψεις γιά μιᾶ προοδευτική διακυβέρνηση,** ἐκδ. Πόλις, Ἀθήνα 2008, σελ. 99.

● ΒΙΟΓΡΑΦΙΑ

Νταϊάν Μίντλμπρουκ, Sylvia Plath & Ted Hughes, Τέτ α τέτ, μτφρ.-ἐπίμετρο: Βασίλης Μανουσάκης, ἐκδ. Μεταίχμιο, Ἀθήνα 2008, σελ. 330.

● ΜΕΛΕΤΕΣ

- Αἰκατερίνη Δούκα-Καμπιτογλου, Ὁ Ἄμλετ τοῦ Γιώργου Χειμωνᾶ,** ἐκδ. Ἐπίκεντρο, Θεσσαλονίκη 2008, σελ. 95.
- Δημήτρης Κουρέτας, Ἡ ἐπιλογή τῆς χρυσοῦς τομῆς. Κείμενα γιά τά «Μεταλλαγμένα», τή Βιοτεχνολογία καί τήν Κοινωνία,** ἐκδ. Ἐπίκεντρο, Θεσσαλονίκη 2008, σελ. 150.
- Σάββας Γ. Ρομπόλης, Ἡμετανάστευση ἀπό καί πρός τήν Ἑλλάδα. Ἀπολογισμοί καί προοπτικές,** ἐκδ. Ἐπίκεντρο, Θεσσαλονίκη 2008, σελ. 160.

ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ

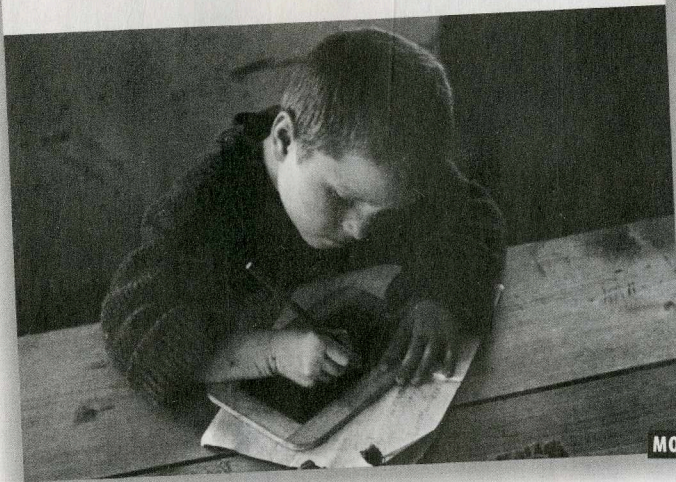
www.metaxmio.gr

Αλέξης Δημαράς
Βάσω Βασιλού-Παπαγεωργίου

ΑΠΟ ΤΟ ΚΟΝΤΥΛΙ ΣΤΟΝ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΗ

1830-2000
Εκατόν εβδομήντα χρόνια ελληνική εκπαίδευση
με λόγια και εικόνες

ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ
με τη συνεργασία του ΕΛΙΑ

ΜΟΛΙΣ ΚΥΚΛΟΦΟΡΗΣΕ

Αλέξης Δημαράς, Βάσω Βασιλού-Παπαγεωργίου

Από το κοντύλι στον υπολογιστή **1830-2000: Εκατόν εβδομήντα χρόνια** **ελληνική εκπαίδευση με λόγια και εικόνες**

Ένα πανόραμα της ιστορίας της ελληνικής εκπαίδευσης με φωτογραφικό και αρχειακό υλικό από την ίδρυση του νεοελληνικού κράτους μέχρι το γύρισμα της χιλιετίας. Παρουσιάζονται με λόγια και εικόνες οι σημαντικότερες στιγμές αυτής της πορείας, προβάλλονται οι πρωταγωνιστές των εξελίξεων, καταγράφονται τα πρώτα βήματα της δημόσιας και ιδιωτικής εκπαίδευσης και αναδεικνύονται οι διάφοροι παράγοντες που καθόρισαν την πορεία τους.

ΣΕ ΟΛΑ ΤΑ ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΑ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΗΤΗΣ

ΙΔΡΥΜΑ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΣ

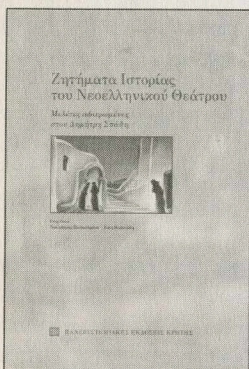
• ΑΘΗΝΑ: ΜΑΝΗΣ 5, 106 81, ΤΗΛ. 210 3849020, FAX. 210 3301583 • ΗΡΑΚΛΕΙΟ: Τ.Θ. 1527, 711 10, ΤΗΛ. 2810 391097, FAX. 2810 391085

Ν Ε Ε Σ Ε Κ Δ Ο Σ Ε Ι Σ

ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ - ΘΕΑΤΡΟ - ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΤΕΧΝΗΣ - ΙΣΤΟΡΙΑ

ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ ΕΦΗ
ΒΑΦΕΙΑΔΗ (επιμ.)

**Ζητήματα ιστορίας του
Νεοελληνικού Θεάτρου**
Μελέτες αφιερωμένες
στον Δημήτρη Σπάθη

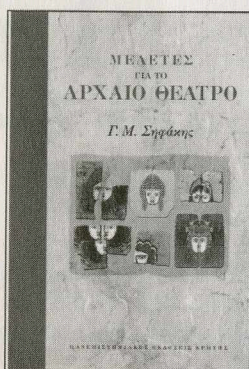

Σημιάουσα μορφή της ελληνικής θεατρολογίας, ο Δημήτρης Σπάθης, με το πλούσιο ερευνητικό έργο του και τον ανήσυχο επιστημονικό στοχασμό του υπήρξε δάσκαλος για πολλούς νεότερους θεατρολόγους. Τα μελετήματα που συγκεντρώθηκαν στον τόμο αυτό σχετίζονται με περιοχές που καλλιέργησε ο ίδιος ο τιμώμενος: επανησιακό θέατρο, φαναριώτικη σάτιρα, ελληνικός διαφωτισμός, συγγραφείς και κείμενα του 19ου αιώνα, σκηνική δραστηριότητα στον 20ό αιώνα, τύχες της ξένης δραματουργίας στην ελληνική σκηνή, ζητήματα θεατρικής σκηνοθεσίας.

17 X 24 εκ. | σελ. 402
ISBN 978-960-524-239-8 | 32,00 €

Γ. Μ. ΣΗΦΑΚΗΣ

**Μελέτες
για το αρχαίο θέατρο**

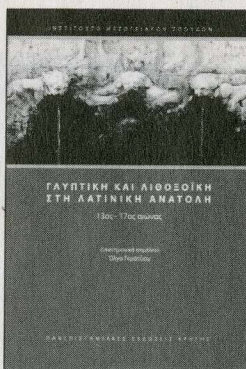

Η παρούσα επιλογή άρθρων του Γρηγόρη Σηφάκη περιέχει εννέα κείμενα για το αρχαίο θέατρο και την από σκηνής διδασκαλία του στην αρχαιότητα, τα οποία πρωτοδημοσιεύθηκαν σε ξένα επιστημονικά περιοδικά ή σε δυσέρετους συλλογικούς τόμους. Η επανέκδοση αυτή έδωσε την ευκαιρία αναθεώρησης και διόρθωσης των κειμένων, ενώ η έκδοση έχει εμπλουτισθεί με έγχρωμη εικονογράφηση.

16 X 24 εκ., σκληρόδετο | σελ. 270
ISBN 978-960-524-233-6 | 25,00 €

ΟΛΓΑ ΓΚΡΑΤΖΙΟΥ (επιμ.)

**Γλυπτική και λιθοξοϊκή
στη Λατινική Ανατολή**
(13ος-17ος αιώνας)

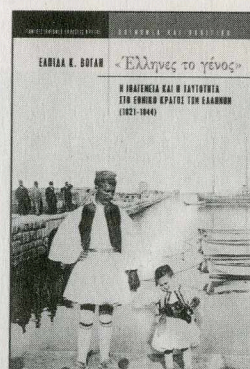

Μετά την Δ΄ Σταυροφορία, στην ευρύτερη περιοχή του Αιγαίου εγκαταστάθηκαν Φράγκοι, Ιωαννίτες ιππότες, Γενοואίτες, Βενετοί κ.ά. οι οποίοι προσδιόρισαν σε μεγάλο βαθμό την οικοδομική και αρχιτεκτονική δραστηριότητα. Μέσα από τα άρθρα του τόμου γίνεται προσπάθεια να εντοπιστούν και να αξιολογηθούν τέτοια έργα, να προσδιορισθεί η προέλευσή τους, να μελετηθεί η σχέση τους με την τοπική αρχιτεκτονική, να εξηγηθούν οι τοπικές ιδιομορφίες στην καλλιτεχνική παράδοση της Ρόδου, της Χίου ή της Κρήτης, να αναδειχθεί η προηγμένη λιθοξοϊκή των τοπικών συνεργείων κ.λπ.

21 X 29 εκ. | σελ. 264 |
ISBN 978-960-524-242-8 | 30,00 €

ΕΛΠΙΔΑ ΒΟΓΛΗ

«Έλληνες το γένος»
Η ιθαγένεια και η ταυτότητα
στο εθνικό κράτος των
Ελλήνων (1821-1844)

Στο βιβλίο εξετάζεται η εμφάνιση και τα πρώτα κρίσιμα στάδια της εξέλιξης της εθνικής ιθαγένειας στο ελληνικό κράτος. Αν και τα κριτήρια που προσδιορίζουν τους Έλληνες το γένος σήμερα θεωρούνται αυτονόητα, ήδη από τα χρόνια της Επανάστασης ήταν κριτήρια που αναπόφευκτα ακολουθούσαν τον διαχωρισμό του έθνους σε δύο ή, ακριβέστερα, τρεις διακριτούς κόσμους: στους αυτόχθονες της επαναστατικής επικράτειας, στους Έλληνες που παρέμειναν διεσπαρμένοι στη λοιπή Οθωμανική Αυτοκρατορία αλλά και σε εκείνους που είχαν μεταναστεύσει πριν από το 1821 στην Ευρώπη και τον υπόλοιπο κόσμο.
17 X 24 εκ. | σελ. 404
ISBN 978-960-524-238-1 | 25,00 €

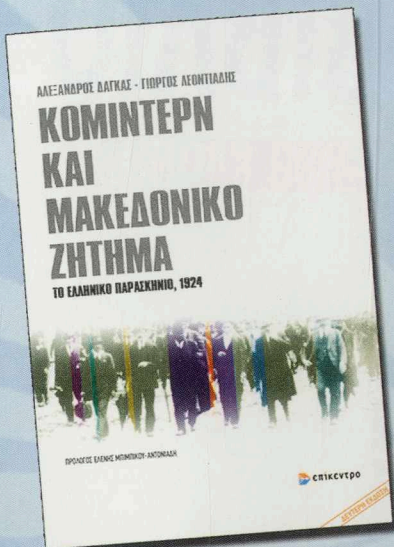
www.cup.gr

ΚΟΜΙΝΤΕΡΝ ΚΑΙ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ

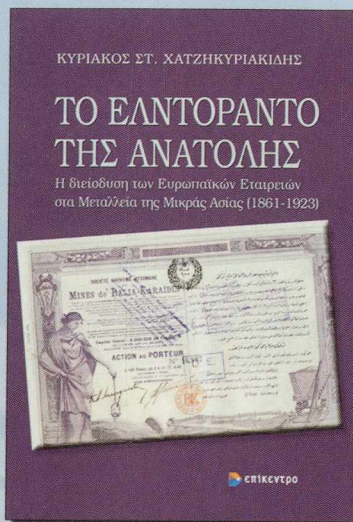
**ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΔΑΓΚΑΣ
ΓΙΩΡΓΟΣ ΛΕΟΝΤΙΔΗΣ**

Η ανάδειξη εκ μέρους των διεθνών οργάνων του παγκόσμιου κομμουνιστικού κινήματος, της θέσης για «ενιαία και ανεξάρτητη Μακεδονία και Θράκη».

**ΤΟ ΕΛΝΤΟΡΑΝΤΟ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΗΣ
ΚΥΡΙΑΚΟΣ ΣΤ. ΧΑΤΖΗΚΥΡΙΑΚΙΔΗΣ**

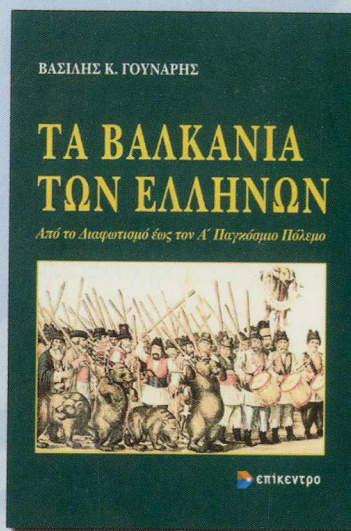
Τα μεταλλεία του μικρασιατικού χώρου και ο ρόλος των ευρωπαϊκών εταιρειών στην εκμετάλλευσή τους.

ΤΑ ΒΑΛΚΑΝΙΑ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

ΒΑΣΙΛΗΣ Κ. ΓΟΥΝΑΡΗΣ

Η διαμόρφωση της εικόνας των βαλκανικών λαών στην Ελλάδα. Πως οι Έλληνες βλέπουν τους βαλκανίους γείτονες.

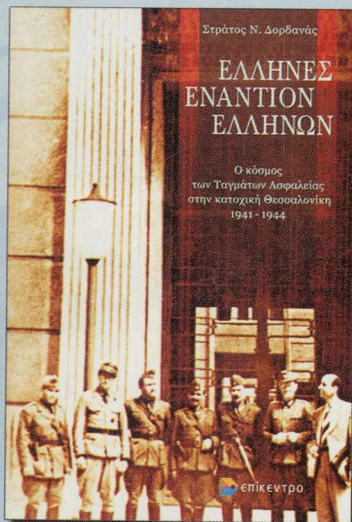

Σπυρίδων Σφέτας

**Στη σκιά του
Μακεδονικού**

Η κρίση Αθήνας-Βελιγραδίου
στη δεκαετία του 1960

επίκεντρο

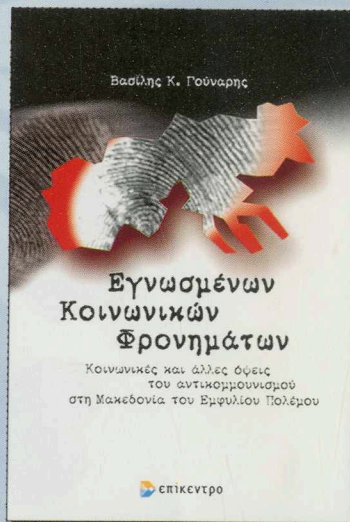

Στρατός Ν. Δορβανάς

**ΕΛΛΗΝΕΣ
ΕΝΑΝΤΙΟΝ
ΕΛΛΗΝΩΝ**

Ο κόσμος
των Ταγμάτων Ασφαλείας
στην κατοχική Θεσσαλονίκη
1941-1944

επίκεντρο

Βασίλης Κ. Γούναρης

**Εγνωσμένων
Κοινωνικών
Φρονημάτων**

Κοινωνικές και άλλες όψεις
του αντικομμουνισμού
στη Μακεδονία του Εμφυλίου Πολέμου

επίκεντρο

**ΣΤΗ ΣΚΙΑ ΤΟΥ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΥ
ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΣΦΕΤΑΣ**

Διεθνείς ανακατατάξεις και βαλκανικές αντανακλάσεις. Ένα εξαιρετικά επίκαιρο βιβλίο.

**ΕΛΛΗΝΕΣ ΕΝΑΝΤΙΟΝ ΕΛΛΗΝΩΝ
ΣΤΡΑΤΟΣ ΔΟΡΒΑΝΑΣ**

Τα Τάγματα Ασφαλείας ως παράγοντες του κατοχικού δράματος. Ποιοι και γιατί τα συγκρότησαν.

ΕΓΝΩΣΜΕΝΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΦΡΟΝΗΜΑΤΩΝ

Κοινωνικές και άλλες όψεις του αντικομμουνισμού στη Μακεδονία του Εμφυλίου Πολέμου.

ΒΑΣΙΛΗΣ Κ. ΓΟΥΝΑΡΗΣ

Το «εθνικό φρόνημα» ως αντικείμενο πολιτικής εκμετάλλευσης και συναλλαγής.

Σ Ε Ο Λ Α Τ Α Ε Ν Η Μ Ε Ρ Ω Μ Ε Ν Α Β Ι Β Λ Ι Ο Π Ω Λ Ε Ι Α

Αθήνα: Κιάφας 5, Τ.Κ. 106 78, Τηλ. 210 3811077, Fax: 210 3811086 www.epikentro.gr
Θεσσαλονίκη: Καμβουνίων 9, Τ.Κ. 546 21, Τηλ. 2310 256146, Fax: 2310 256148 e-mail: books@epikentro.gr

Η ΠΑΡΑΝΟΜΗ ΑΝΑΠΑΡΑΓΩΓΗ ΣΚΟΤΩΝΕΙ ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ

Προστατεύουμε το βιβλίο
όταν δεν επιτρέπουμε
σε φωτοτυπικά καταστήματα,
σε Ιδρύματα Ανώτερης
και Ανώτατης εκπαίδευσης,
σε σχολεία, φροντιστήρια
και βιβλιοθήκες
να αναπαράγουν –χωρίς άδεια–
το περιεχόμενο των βιβλίων.

ΕΙΝΑΙ ΚΛΟΠΗ

aktiva@economicis

ΦΩΤΟΤΥΠΗΣΗ-ΨΗΦΙΟΠΟΙΗΣΗ-ΑΠΟΘΗΚΕΥΣΗ
ΠΡΟΒΟΛΗ ΣΤΟ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ-ΕΚΤΥΠΩΣΗ
ΑΠΑΙΤΟΥΝ ΑΔΕΙΑ ΤΩΝ ΔΗΜΙΟΥΡΓΩΝ

Ο.Ι.Δ.Ε.Λ. ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΣΥΛΛΟΓΙΚΗΣ
ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΕΡΓΩΝ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΣΥΛΛΟΓΙΚΗΣ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΕΡΓΩΝ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ

www.osdel.gr, info@osdel.gr, Τηλ.: 210 3626056